

ШҮҮХИЙН ЕРӨНХИЙ ЗӨВЛӨЛ

ХӨГЖЛИЙН САНААЧЛАГА,
БОДЛОГО СУДЛАЛЫН ТӨВ

ШҮҮГЧИЙН АЖЛЫН АЧААЛАЛ ТОДОРХОЙЛОХ СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН

2018 он
Улаанбаатар хот

ГАРЧИГ

ТАЛАРХАЛ.....	2
Товчилсон үг.....	4
Зургийн жагсаалт.....	5
Хүснэгтийн жагсаалт	6
УДИРТГАЛ.....	8
НЭГ. ЭРҮҮГИЙН ХЭРГИЙН ШҮҮХИЙН АЖЛЫН АЧААЛАЛ.....	12
1.1. Эрүүгийн хэргийн шүүхийн ажлын ачааллын ерөнхий төлөв байдал.....	12
1.2. Эрүүгийн хэргийн шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй хүчин зүйл	17
1.3. Эрүүгийн хэрэг шийдвэрлэхэд зарцуулж буй хугацаа	20
1.4. Эрүүгийн хэргийн шүүгчийн ажлын байрны зураглал	24
ХОЁР. ИРГЭНИЙ ХЭРГИЙН ШҮҮХИЙН АЖЛЫН АЧААЛАЛ	25
2.1. Иргэний хэргийн шүүхийн ажлын ачааллын ерөнхий төлөв байдал.....	25
2.2. Иргэний хэргийн шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй хүчин зүйл.....	31
2.3. Иргэний хэрэг шийдвэрлэхэд зарцуулж буй хугацаа.....	34
2.4. Иргэний хэргийн шүүгчийн ажлын байрны зураглал.....	40
ГУРАВ. ЗАХИРГААНЫ ХЭРГИЙН ШҮҮХИЙН АЖЛЫН АЧААЛАЛ.....	42
3.1. Захиргааны хэргийн шүүхийн ажлын ачааллын ерөнхий төлөв байдал.....	42
3.2. Захиргааны хэргийн шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй хүчин зүйл.....	46
3.3. Захиргааны хэрэг шийдвэрлэхэд зарцуулж буй хугацаа.....	51
3.4. Захиргааны хэргийн шүүгчийн ажлын байрны зураглал.....	57
ДҮГНЭЛТ, САНАЛ	58
НЭГ.ЭРҮҮГИЙН ХЭРГИЙН АНХАН ШАТНЫ ШҮҮХИЙН АЖЛЫН АЧААЛАЛ.....	58
ХОЁР.ИРГЭНИЙ ХЭРГИЙН АНХАН ШАТНЫ ШҮҮХИЙН АЖЛЫН АЧААЛАЛ.....	60
ГУРАВ.ЗАХИРГААНЫ ХЭРГИЙН АНХАН ШАТНЫ ШҮҮХИЙН АЖЛЫН АЧААЛАЛ	61
АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛЫН ЖАГСААЛТ	66
ХАВСРАЛТ. АНХАН ШАТНЫ ШҮҮХИЙН ШҮҮГЧИЙН ОРОН ТОО, АЖЛЫН НОРМАТИВЫГ ХАНГАХ НЬ:	67
<i>Хавсралт 1. Анхан шатны шүүхийн шүүгчийн орон тоо, ажлын ачааллын өнөөгийн байдлыг харьцуулах нь .....</i>	<i>67</i>
<i>Хавсралт 2. Анхан шатны шүүхийн шүүгчийн орон тоо, ажлын нормативыг тогтооход харгалзах хүчин зүйлсийн талаарх зөвлөмж.....</i>	<i>74</i>

ТАЛАРХАЛ

Энэхүү судалгааг Хөгжлийн санаачлага бодлого судлалын төвөөс ШЕЗ-ийн захиалгаар 2018 оны 04 дүгээр сараас 06 дугаар сар хүртэл нийт 2 сарын хугацаанд гүйцэтгэсэн. Судалгааг хот, хөдөөд дата цуглуулах ажилд хамтран ажилласан МУИС-ийн Социологи, нийгмийн ажлын салбарын магистрант, докторант оюутнуудад талархал илэрхийлье.

Мөн энэхүү судалгааг гүйцэтгэхэд санал бодлоо хуваалцаж, арга зүйн дэмжлэг үзүүлсэн ШЕЗ-ийн дарга Н.Лүндэндорж болон ШЕЗ-ийн Шүүхийн хүний нөөцийн газрын дарга Ш.Отгонцэцэг, ахлах мэргэжилтэн С.Алтанхуяг болон ШЕЗ-ийн Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэнгийн социологич Д.Аюуш нарт судалгааны багийн зүгээс гүн талархал илэрхийлье.

Судалгааны ажлын мэдээллийг боловсруулах, тайланг бичиж боловсруулахад үнэтэй санал зөвлөмж өгсөн бүх хүмүүст талархаж байна.

Түүнчлэн судалгааны анхдагч мэдээлэл цуглуулах явцад санал бодлоо илэн далангүй, чин сэтгэлээсээ хуваалцсан Завхан аймгийн Тосонцэнгэл сум, Төв, Өвөрхангай аймгийн анхан шатны шүүхийн шүүгчид, Улаанбаатар хотын Баянзүрх, Баянгол, Чингэлтэй, Сүхбаатар дүүргийн Эрүү, Иргэн, Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчид болон ерөнхий шүүгч нарт талархлаа илэрхийлье.

СУДАЛГААНЫ БАГ

Захиалагч:

Шүүхийн ерөнхий зөвлөл

Гүйцэтгэгч:

Хөгжлийн санаачлага, бодлого судлалын төв

Судалгааны багийн ахлагч

М.Батбаатар

МУИС-ийн Социологи, нийгмийн ажлын
тэнхимийн багш, доктор

Судалгааны зөвлөх:

Г.Түмэннаст

МУИС-ийн Социологи, нийгмийн ажлын
тэнхимийн багш, доктор

Судлаачид:

Г.Цагаанбаяр

“Хууль эрх зүйн хөгжлийн хүрээлэн” ТББ-ын
судлаач /LL.M/

Ж.Алтансүх

“Хууль эрх зүйн хөгжлийн хүрээлэн” ТББ-ын
судлаач /LL.M/

Б.Доржпагма

Социологийн ухааны магистр /MA/

Товчилсон үг

ШЕЗ	Шүүхийн Ерөнхий зөвлөл
ЭХШХШТХ	Эрүүгийн хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль
ИХШХШТХ	Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль
ЗХШХШТХ	Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль

Зургийн жагсаалт

Зураг № 1 Судалгаанд хамрагдсан эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн ажиллаж буй шүүх	14
Зураг № 2 Судалгаанд хамрагдсан эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн хүн ам зүйн байдал	14
Зураг № 3 Эрүүгийн хэргийн шүүхийн шүүгчээр ажиллах ачаалалтай санагддаг эсэх	15
Зураг № 4 Та ажлын цагаас гадна амралтын өдрөөр болон ажлын бус цагаар ажилладаг уу?	17
Зураг № 5 Та ажлын ачааллаас үүдэн ямар нэг стресст орж байсан уу?	17
Зураг № 6 Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн ачаалал ихэсдэг сарууд	18
Зураг № 7 Ажлын ачаалалд нөлөөлж байгаа хүчин зүйлс	19
Зураг № 8 Шүүгчийн өдөр тутмын үйл ажиллагаанаас шүүгчийн туслах руу шилжүүлж болох ажил байдаг уу? хэрэв байдаг бол дурдана уу?	19
Зураг № 9 ШЕЗ болон тамгын газраас ажлын ачааллыг бууруулах ямар нэг ажлыг зохион байгуулж байсан уу?	20
Зураг № 10 Ажлын ачааллыг бууруулах талаар ямар үйл ажиллагааг явуулах шаардлагатай вэ?	20
Зураг № 11 Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүгчийн нэг өдрийн ажлын цагийн задаргаа	24
Зураг № 12 Судалгаанд хамрагдсан иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн ажиллаж буй шүүх	27
Зураг № 13 Судалгаанд хамрагдсан иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн хүн ам зүйн байдал	28
Зураг № 14 Иргэний хэргийн шүүхийн шүүгчээр ажиллах ачаалалтай санагддаг эсэх	28
Зураг № 15 Та ажлын цагаас гадна амралтын өдрөөр болон ажлын бус цагаар ажилладаг уу?	30
Зураг № 16 Та ажлын ачааллаас үүдэн ямар нэг стресст орж байсан уу?	31
Зураг № 17 Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн ачаалал ихэсдэг сарууд	31
Зураг № 18 Ажлын ачаалалд нөлөөлж байгаа хүчин зүйлс	33
Зураг № 19 Шүүгчийн өдөр тутмын үйл ажиллагаанаас шүүгчийн туслах руу шилжүүлж болох ажил байдаг уу? хэрэв байдаг бол дурдана уу?	33
Зураг № 20 Хэрэв тийм бол ШЕЗ болон тамгын газраас ажлын ачааллыг бууруулах ямар нэг ажлыг зохион байгуулж байсан уу?	34
Зураг № 21 Ажлын ачааллыг бууруулах талаар ямар үйл ажиллагааг явуулах шаардлагатай вэ?	34
Зураг № 22 Шүүгчийн ажлын ачаалал, шүүхийн шийдвэрийн чанарт нөлөөлөх эсэх	40
Зураг № 23 Иргэний хэргийн анхан шатны шүүгчийн нэг өдрийн ажлын цагийн задаргаа	41
Зураг № 24 Судалгаанд хамрагдсан захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн ажиллаж буй шүүх	43
Зураг № 25 Судалгаанд хамрагдсан захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн хүн ам зүйн байдал	44
Зураг № 26 Захиргааны хэргийн шүүхийн шүүгчээр ажиллах ачаалалтай санагддаг эсэх	44
Зураг № 27 Та ажлын цагаас гадна амралтын өдрөөр болон ажлын бус цагаар ажилладаг уу?	46
Зураг № 28 Та ажлын ачааллаас үүдэн ямар нэг дарамт, стресст орж байсан уу?	46
Зураг № 29 Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн ачаалал ихэсдэг сарууд	47
Зураг № 30 Ажлын ачаалалд нөлөөлж байгаа хүчин зүйлс	47
Зураг № 31 Шүүгчийн өдөр тутмын үйл ажиллагаанаас шүүгчийн туслах руу шилжүүлж болох ажил байдаг уу? хэрэв байдаг бол дурдана уу?	49
Зураг № 32 Шүүгчийн ажлын ачаалал, шүүхийн шийдвэрийн чанарт нөлөөлөх эсэх	50
Зураг № 33 ШЕЗ болон тамгын газраас ажлын ачааллыг бууруулах ямар нэг ажлыг зохион байгуулж байсан уу?	50
Зураг № 34 Шүүгчийн ажлын ачааллыг бууруулах талаар ямар үйл ажиллагааг явуулах шаардлагатай вэ?	51
Зураг № 35 Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүгчийн нэг өдрийн ажлын цагийн задаргаа	57

Хүснэгтийн жагсаалт

Хүснэгт № 1 Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн хэргийн хөдөлгөөн, 2017 он	12
Хүснэгт № 2 Дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн хэргийн ачаалал	12
Хүснэгт № 3 Сум дундын эрүүгийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн хэргийн ачаалал	13
Хүснэгт № 4 Нийслэлийн 6 дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн хэргийн ачаалал 2017 он	15
Хүснэгт № 5 Шүүгчийн ажиллагаанд байгаа гар дээрх хэргийн тоо, болон байвал зохих хэргийн тоо	16
Хүснэгт № 6 Та дараах асуултад ойролцоогоор дунджийг тооцож хариулна уу. 7 хоногт, сард, жилдээ хэдэн хэрэг дээр ажиллаж шийдвэрлэдэг вэ?	16
Хүснэгт № 7 Та нэг шүүгч жилдээ хэдэн хэрэгтэй ажиллавал үндэслэл бүхий, чанартай шийдвэрлэх боломжтой гэж үзэж байна вэ?	16
Хүснэгт № 8 Шүүгчийн ажлын ачаалал тодорхойлох үзүүлэлт /Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх/	21
Хүснэгт № 9 Хавтаст хэрэгт хийсэн дүн шинжилгээ	22
Хүснэгт № 10 Нэг дундаж эрүүгийн хэргийг шийдвэрлэхэд зарцуулах хугацаа	23
Хүснэгт № 11 Нийслэлийн 6 дүүргийн эрүүгийн хэргийн нэг шүүгчийн ажлын ачаалал	24
Хүснэгт № 12 Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын байрны зураглал, гарагаар	25
Хүснэгт № 13 Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн хэргийн хөдөлгөөн, 2017 он	25
Хүснэгт № 14 Дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн хэргийн ачаалал	26
Хүснэгт № 15 Сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн хэргийн ачаалал	26
Хүснэгт № 16 Сум дундын шүүхийн шүүгчийн хэргийн ачаалал	27
Хүснэгт № 17 Нийслэлийн 6 дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн хэргийн ачаалал 2017 он	29
Хүснэгт № 18 Шүүгчийн ажиллагаанд байгаа гар дээрх хэргийн тоо, болон байвал зохих хэргийн тоо	29
Хүснэгт № 19 Та дараах асуултад ойролцоогоор дунджийг тооцож хариулна уу. 7 хоногт, сард, жилдээ хэдэн хэрэг дээр ажиллаж шийдвэрлэдэг вэ?	29
Хүснэгт № 20 Та нэг шүүгч жилдээ хэдэн хэрэгтэй ажиллавал үндэслэл бүхий, чанартай шийдвэрлэх боломжтой гэж үзэж байна вэ?	30
Хүснэгт № 21 Шүүгчийн ажлын ачаалал тодорхойлох үзүүлэлт /Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх/	35
Хүснэгт № 22 Нэг дундаж иргэний хэргийг шийдвэрлэхэд зарцуулах хугацаа	36
Хүснэгт № 23 Монгол Улсын хэмжээнд иргэний хэргийг шийдвэрлэсэн байдал	37
Хүснэгт № 24 Нэг дундаж иргэний хэргийг шийдвэрлэхэд зарцуулах хугацаа буюу ИХШХШТХ-ийн 115 дугаар зүйлээр шийдвэрлэх хэрэг	37
Хүснэгт № 25 ИХШХШТХ-ийн 74, 117 дугаар зүйлээр шийдвэрлэх хэрэг	38
Хүснэгт № 26 Нийслэлийн 6 дүүргийн иргэний хэргийн нэг шүүгчийн ажлын ачаалал	40
Хүснэгт № 27 Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын байрны зураглал, гарагаар	41
Хүснэгт № 28 Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн хэргийн хөдөлгөөн, 2017 он	42
Хүснэгт № 29 Судалгаанд хамрагдсан захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх шүүгчийн хэргийн ачаалал	43
Хүснэгт № 30 Судалгаанд хамрагдсан Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн хэргийн ачаалал, 2017 он	45
Хүснэгт № 31 Шүүгчийн ажиллагаанд байгаа гар дээрх хэргийн тоо болон байвал зохих хэргийн тоо	45
Хүснэгт № 32 Шүүгчийн ажлын ачаалал тодорхойлох үзүүлэлт	51

Хүснэгт № 33 Нэг дундаж захиргааны хэргийг шийдвэрлэхэд зарцуулах хугацаа	52
Хүснэгт № 34 Монгол Улсын хэмжээнд захиргааны хэргийг шийдвэрлэсэн байдал	53
Хүснэгт № 35 Нэг дундаж захиргааны хэргийг шийдвэрлэхэд зарцуулах хугацаа буюу ЗХШХШТ хуулийн 106 дугаар зүйлээр шийдвэрлэх хэрэг	53
Хүснэгт № 36 ЗХШХШТХ-ийн 66-68 дугаар зүйлээр шийдвэрлэх хэрэг болон хэргийн хэрэгсэхгүй болгосон хэрэг	54
Хүснэгт № 37 Бүрэлдэхүүнтэй шийдвэрлэсэн хэрэг, 2017 он	55
Хүснэгт № 38 Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүгч бүрэлдэхүүнтэй хэрэг шийдвэрлэхэд зарцуулж буй хугацаа.....	56
Хүснэгт № 39 Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүгчийн шүүх хуралдаанаас бусад үйл ажиллагаанд зарцуулж буй хугацаа	56
Хүснэгт № 40 Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын байрны зураглал	57
Хүснэгт № 41 Эрүүгийн шүүгчийн ажлын ачаалал.....	59
Хүснэгт № 42 Иргэний хэргийн шүүгчийн ажлын ачаалал.....	60
Хүснэгт № 43 Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын байрны зураглал	65
Хүснэгт № 44 Хүснэгт 45. Нийслэл дэх анхан шатны шүүхийн ажлын ачааллын ерөнхий төлөв байдал (2017 оны байдлаар).....	68
Хүснэгт № 45 Шүүгчийн бодит ачаалал болон ачааллын талаарх өөрийн үнэлгээ, хүлээлт (Нийслэл дэх анхан шатны шүүхийн 2017 оны мэдээ ба судалгааны дүн)	69
Хүснэгт № 46 Шүүхийн стандарт үйл ажиллагааг гүйцэтгэхэд зарцуулж буй хугацаа.....	71
Хүснэгт № 47 Шүүхийн үе шатанд үйл ажиллагааг гүйцэтгэхэд зарцуулж буй хугацаа	72

УДИРТГАЛ

1992 оны шинэ Үндсэн хууль батлагдсанаас хойш шүүхийг шинэ Үндсэн хуулийн зарчим, агуулгад нийцүүлж байгуулахдаа харьяалах нутаг дэвсгэрийн хэмжээ, хүн амын нягтрал, аж ахуйн нэгж, байгууллагын тоо, хэрэг, маргааны гаралтын түвшин зэргийг харгалзан байгуулж байжээ.

Ийнхүү байгуулахдаа 1993 оны Шүүхийн тухай болон Шүүх байгуулах тухай хуулиудад шүүгчийн ажлын ачааллын норм, стандарт ямар байх тухай, мөн шүүгчийн ажлын ачааллыг хэрхэн зохистойгоор тэнцвэржүүлэх тухай зохицуулалтыг тусгаагүй байна.

Үүнтэй холбогдуулан Улсын Их Хурлын 2000 оны 5 дугаар сарын 4-ний өдрийн чуулганаар хэлэлцүүлж, УИХ-ын 2000 оны 39 дүгээр тогтоолоор баталсан “Шүүх эрх мэдлийн стратеги төлөвлөгөө”-ний 2.3.1-т “шүүх эрх мэдлийн байгууллагын ажилтны ажлын ачаалалд хамаарагдах үйл ажиллагааны хүрээг тодорхойлж, тэдэнд ногдох ачааллын хамгийн их хязгаарыг тогтоох” арга хэмжээ авна гэж тусгажээ.

Энэ хүрээнд хууль тогтоогчийн зүгээс шүүгчийн ачааллыг тэнцвэржүүлэх талаарх зохицуулалтыг холбогдох хууль тогтоомжид тусгах ажлыг үе шаттайгаар хэрэгжүүлсэн байна.

Тухайлбал, 2002 онд батлагдсан Шүүхийн тухай хуулийн 42 дугаар зүйлийн 42.1-д “Аймаг, нийслэлийн шүүх, сум буюу сум дундын, дүүргийн шүүхийн шүүгчийг шүүн таслах ажлын дадлага эзэмшүүлэх, туршлага судлуулах, шүүгчийн ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлэх, шүүхийн боловсон хүчнийг оновчтой байршуулах зорилгоор адил шатны шүүхэд өөрийнх нь зөвшөөрснөөр сэлгэн ажиллуулж болно”, 42.2-т “Улсын дээд шүүхийн шүүгчийг танхим хооронд нь Ерөнхий шүүгчийн шийдвэрээр сэлгэн ажиллуулж болно.”, 42.3-т “Энэ хуулийн 42.1-д зааснаар шүүгчийг сэлгэн ажиллуулах шийдвэрийг Ерөнхийлөгч гаргана.” гэж тусгасан байна.

Түүнчлэн 2012 онд батлагдсан Шүүхийн захиргааны тухай хуулийн 7 дугаар зүйлийн 7.1.5-д “Шүүхийн ерөнхий зөвлөл нь шүүгч болон шүүхийн захиргааны ажилтны ажлын ачааллыг судалж, холбогдох арга хэмжээ авах, тэдгээрийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг энэ хууль болон холбогдох бусад хуульд заасны дагуу хамгаалах” бүрэн эрхтэй гэж тусгасан.

Хэдийгээр дээр дурдсанчлан шүүгчийн ажлын ачааллыг тооцох талаарх зохицуулалтыг холбогдох хууль тогтоомжид тусгаж байсан боловч өнөөг хүртэл шүүгчийн ажлын ачааллыг тодорхойлсон норм, стандартыг батлаагүй байна. Энэ нь шүүгчийн ажлын ачааллыг тодорхойлоход шалгуур үзүүлэлт тодорхойгүй, энэ талаарх цогц судалгаа хийгдээгүй байсантай холбоотой.

Монгол Улсын хувьд 1993 оны Шүүх байгуулах тухай болон Шүүхийн тухай хууль батлагдсанаас хойш өнөөг хүртэл шүүгчийн ажлын ачааллыг тооцохдоо тухайн жилд нийт шийдвэрлэсэн хэргийн тоогоор ажлын ачааллыг тооцож хэвшсэн байна. Энэ нь дараахь сул талтай болохыг иргэний хэргийн шүүхэд хянан шийдвэрлэсэн практикаар жишээ болгон авч үзье.

Улсын хэмжээгээр 2015-2017 оны хооронд буюу сүүлийн 3 жилийн дунджаар авч үзвэл нийт шийдвэрлэгдсэн хэргийн 33.2 хувийг ИХШХШТХ-ийн 74 дүгээр зүйл /талууд эвлэрэх, нэхэмжлэлийн шаардлагыг хүлээн зөвшөөрөх/, 53.6 хувийг ИХШХШТХ-ийн 115-р зүйл /талуудыг мэтгэлцүүлэн шийдвэрлэсэн хэрэг/, 13.2 хувийг ИХШХШТХ-ийн 117 дугаар зүйлээр /Хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон/ тус тус хэргийг шийдвэрлэсэн байна.

Үүнээс үзэхэд ИХШХШТХ-ийн 115-р зүйлийн дагуу талуудыг мэтгэлцүүлэн шийдвэрлэсэн хэрэг хянан шийдвэрлэх хугацаа 69 хоног, талууд эвлэрэх, хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэх хэрэг 42.7 хоног, онцгой ажиллагааны журмаар 27.4 хоногийн хугацаа дунджаар зарцуулагддаг байна. Эдгээр ачааллыг адилтган тооцож ирсэн нь арга зүйн хувьд алдаатай болсон нь харагдаж байна.

Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн ажлын албаны хэргийн хөдөлгөөний удирдлагын хэлтсээс хийсэн судалгаагаар өнөөгийн байдлаар Монгол Улсад “шүүгчдийн шүүн таслах ажлын үзүүлэлтийг бүрэн гүйцэд гаргаж чаддаггүй, зөвхөн шийдсэн хэргээр ажлын үзүүлэлтийг гаргаж хэвшсэн нь учир дутагдалтай болсон” гэжээ.

Дээрхээс үзэхэд шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг бодитой гаргаж ирэх үүднээс хэрэг маргааны төрөл, хэргийн онцлог шинж, мөн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд нөлөөлөх бусад хувьсах хүчин зүйлийг харгалзан шүүгчийн ажлын ачааллыг тооцсон цогц судалгаа хийх шаардлагатай болох нь харагдаж байна.

Тус судалгаа нь дөрвөн бүлэгтэй бөгөөд нэгдүгээр бүлэгт Эрүүгийн хэргийн шүүхийн ажлын ачаалал, хоёрдугаар бүлэгт Иргэний хэргийн шүүхийн ажлын ачаалал, гуравдугаар бүлэгт Захиргааны хэргийн шүүхийн ажлын ачааллыг тус тус тооцож, судалгааг гүйцэтгэлээ.

Судалгааны зорилго

Монгол Улсын шүүх институцийн үйл ажиллагааны өнөөгийн байдал болон шүүгчдийн хуульд заасан бүрэн эрх, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг судалгааны ажлын даалгаварт тусгасан шүүгчийн ажлын ачаалал тодорхойлох үзүүлэлтэд тулгуурлан шинжлэн судалж, тэдний ажлын ачааллыг бодитой тодорхойлох, тайлан, санал зөвлөмж боловсруулахад чиглэсэн. Энэ зорилгод хүрэхийн тулд судалгааны багийн зүгээс шүүгчдээс ярилцлага, шүүгчийн ажлын байрны зураг авалт болон ажиглалт, хавтаст хэргийн шинжилгээний хүрээнд ажлын ачаалалд шууд болон дам байдлаар нөлөөлж буй асуудлуудыг судалсан болно.

Судалгааны зорилт

- Шүүгчийн ажлын ачааллыг тодорхойлох үзүүлэлтийг тооцох аргачлалыг судалж бодлогын хувилбар боловсруулах;
- Эрүүгийн, иргэний болон захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүн таслах ажиллагаатай холбогдох үеийн/ шүүх ажиллагааны өмнөх, шүүх хуралдааны үеийн, шүүх хуралдааны дараа/ ачааллыг судалж тодорхойлох;
- Шүүгчийн гүйцэтгэх ажил, чиг үүргээс бусад ажлууд болох багшлах, эрдэм шинжилгээ, сургалт хэлэлцүүлэг зэргийг судалж, өнөөгийн байдлыг харьцуулан дүгнэсний үндсэн дээр шүүгчийн ажлын ачааллыг хэрхэн тооцох талаар санал, зөвлөмж боловсруулна.

Сэдвийн судлагдсан байдал

Энэхүү судалгаанд шүүгчийн ажлын ачааллыг тооцох талаар хийгдэж байсан хэд хэдэн судалгааны тайлан, статистик мэдээ, мэдээлэл зэрэг эх сурвалжуудыг ашигласан. Тухайлбал, Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн ажлын албаны хэргийн хөдөлгөөний удирдлагын хэлтсийн гаргасан статистик мэдээлэл, мөн энэ хэлтсээс хийсэн “Нийслэл дэх дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны зарим шүүх, захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч, шүүхийн захиргааны ажилтны ажлын ачаалал, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлс” судалгааны тайлан, мөн Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэнгийн 2015 онд гүйцэтгэсэн “Гадаадын зарим улсын шүүгчдийн тоо ба 100.000 хүн амд ногдох шүүгчдийн тоон харьцуулалт” сэдэвт судалгааг эх сурвалж болгон ашигласан.

Судалгааны арга зүй

Энэхүү үнэлгээ судалгааг тоон ба чанарын арга зүй болон шинжлэх ухааны үндсэн арга болох харьцуулах, түүхчлэх, задлан шинжилгээ (анализ)-ний аргыг ашигласан. Түүнчлэн, шүүгчийн ажлын ачааллыг тодорхойлохын тулд социологийн судалгааны үндсэн аргууд болох ажиглалт, ярилцлага, контент анализын аргуудыг ашигласан болно.

Судалгааны мэдээлэл цуглуулж, боловсруулсан байдал

Судалгаанд ганцаарчилсан ярилцлага, ажиглалтын аргуудыг хослуулан хэрэглэсэн бөгөөд хууль эрх зүйн орчинд дүн шинжилгээ хийхдээ бичиг баримтын судалгааг ашиглав.

Түүнчлэн дэлхийн улсууд шүүх, шүүгчийн ажлын ачааллыг тооцохдоо тухайн улсын шүүхийн байгууллага, хууль эрх зүйн тогтолцоо, шүүхийн байршил, онцлог, нутаг дэвсгэрийн хэмжээ, хүн амын тоо зэргийг харгалзан үзсэний үндсэн дээр өөрийн орны нөхцөлд тохируулан дараах гурван уламжлалт аргачлалыг дангаар нь эсхүл тус гурван аргачлал дээр тулгуурласан дөрөв дэх аргачлалыг хэрэглэж байдаг¹. Үүнд:

- Тодорхой хэрэг, маргааныг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд зарцуулж буй цаг, минутаар нь ачааллыг тооцох буюу “хэргийн жингийн ачааллаар үнэлэх аргачлал”
- Дельфи аргачлал
- Норматив аргачлал
- Холимог аргачлал

Судалгааны багийн зүгээс эдгээр аргачлалд тулгуурлан холимог хэлбэрийн аргачлалын дагуу шүүгчийн ажлын ачааллыг бодитой гаргаж ирэхийг зорьсон бөгөөд шүүгчийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь стандарт үйл ажиллагаанд зарцуулж буй хугацааг тооцоолох, судлах зорилго тавьж ажилласан болно.

Хэргийн жингийн ачааллаар үнэлэх аргачлал нь хэргийг маргааны төрөл, ээдрээ төвөгтэй байдлаар нь ялгаж, шүүгчийн ижил төсөөтэй хэрэг шийдвэрлэсэн давтамж, тухайн хэрэгт хийгдэж буй ажиллагаа бүрт зарцуулсан хугацааг тодорхойлсны үндсэн дээр шүүгч

¹ Шүүгчийн ажлын ачааллыг тооцох гадаадын зарим улсын аргачлалын талаарх лавлагаа, 2015 он, Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэнгийн судалгааны тайлангийн эмхтгэл, 212 дугаар тал.

тодорхой хэрэг маргааныг хянан шийдвэрлэхэд зарцуулсан нийт хугацааг тооцон гаргадаг². Хэргийн жингийн ачаалал нь шүүхэд ирсэн нэг тодорхой хэргийг хүлээн авснаас хойш хэргийг шийдвэрлэж дуусах хүртэлх хугацаанд хийсэн ажиллагаа тус бүрт зарцуулж буй дундаж хугацааг илэрхийлдэг байна.

Дельфи аргачлал бол хууль зүйн салбарын шинжээч, мэргэжилтнүүдээс санал асуулга авсны үндсэн дээр шүүгчийн төрөл бүрийн хэрэг, маргаанд зарцуулж буй дундаж хугацааг тооцсоноор шүүгчийн ажлын ачааллыг тооцох аргачлал юм. Дельфи аргачлал нь хэргийн жингийн ачааллаар үнэлэх аргачлалтай төстэй аргачлал юм³.

Норматив аргачлал нь шүүгчийн ажлын ачааллыг тооцоход эдийн засгийн хувьд хамгийн хэмнэлттэй, энгийн аргад тооцогддог. Энэ аргачлалаар нэг тойрогт байрших шүүхүүдийн хэргийн ачааллыг харьцуулах замаар /үүнд тухайн тойрог дахь нийт хэргийн тоог нийт шүүгчдийн тоонд хувааж тооцно/ шүүгчийн ажлын ачааллыг гаргана. Энэ байдлаар нэг хэрэгт ногдох шүүгчийн тоог ойролцоогоор тооцдог⁴.

Холимог аргачлалын хувьд дээрх 3 аргачлалд тулгуурлан шүүгчийн ажлын ачааллыг тооцох аргачлал юм. Судалгааны багийн зүгээс дээрх 3 аргачлалд тулгуурлан холимог хэлбэрийн аргачлалаар шүүгчийн ажлын ачааллыг тооцохыг зорьсон болно. Ингэхдээ эрүүгийн хэрэг, иргэний хэрэг, захиргааны хэргийн нэг шүүгчийн тухайн хэргийг шийдвэрлэхэд хийж буй хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа нэг бүрт зарцуулах хугацааг шүүгч нартай ярилцлага хийх аргаар авч тооцсон.

Улмаар ярилцлага хийсэн шүүгчээс шийдвэрлэсэн нэг хөнгөн хэрэг, нэг хүнд хэргийг сонгон авч хавтаст хэрэгт дүн шинжилгээ хийсэн болно. Хавтаст хэргийг шинжлэхдээ хэрэг үүсгэсэн, шүүгчид хэрэг ирснээс хойш ямар ямар ажиллагаа хийгдсэн болох, түүний давтамжийн тоог гаргасан. Тухайлбал хавтаст хэргийн хуудасны тоо, нотлох баримтын хуудасны тоо, шүүгчээс гаргасан захирамжийн тоо, шүүх хуралдаан хойшилсон тоо, гэрчийн тоо, үзлэгийн тоо, шинжээчийн дүгнэлтийн тоо зэргийг судалсан болно.

Хавтаст хэргийн агуулгад дүн шинжилгээ хийж судалснаар тухайлбал, иргэний хэргийн онцгой ажиллагааны журмаар шийдвэрлэх нэг маргаанд ямар ямар ажиллагаа хийгддэг болох, ИХШХШТХ-ийн 115 дугаар зүйлд зааснаар шийдвэрлэдэг нэг маргаанд ямар ажиллагаа ямар давтамжтай хийгддэг болохыг тооцсон болно.

Улмаар эрүү, иргэн, захиргааны хэргийн нэг шүүгчид жилдээ ногдож буй хэргийн тоог гарган ирснээр нэг шүүгч жилдээ хэрэг маргааныг хянан шийдвэрлэхэд зарцуулж буй нийт хугацааг тооцон гаргалаа.

---

² Шүүгчийн ажлын ачааллыг тооцох гадаадын зарим улсын аргачлалын талаарх лавлагаа, 2015 он, Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэнгийн судалгааны тайлангийн эмхтгэл, 212 дугаар тал.

³ Мөн тэнд.

⁴ Мөн тэнд.

НЭГ. ЭРҮҮГИЙН ХЭРГИЙН ШҮҮХИЙН АЖЛЫН АЧААЛАЛ

1.1. Эрүүгийн хэргийн шүүхийн ажлын ачааллын ерөнхий төлөв байдал

Эрүүгийн хэргийн шүүхийн ажлын ачааллын ерөнхий төлөв байдлыг гаргахдаа Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн Хэргийн хөдөлгөөний удирдлагын хэлтсээс сар бүр гаргадаг “Хэргийн хөдөлгөөний мэдээлэл”, Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэнгээс хагас жил, бүтэн жилээр гаргадаг “Монгол Улсын шүүхийн шүүн таслах ажиллагааны тайлан”-д тулгуурлаж тооцлоо.

Хүснэгт № 1 Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн хэргийн хөдөлгөөн, 2017 он

№	Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх	Хүлээн авсан	Хянан шийдвэрлэсэн	ХХША-д	Хугацаа хэтэрсэн
1	Нийслэл дэх Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхүүд	632	582	453	1
2	Орон нутаг дахь эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхүүд	588	554	320	10
	Нийт	1220	1136	773	11

Өнгөрсөн 2017 онд Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх шинээр 1220 хэрэг хүлээн авч, 1136 хэрэг хянан шийдвэрлэж, 773 хэрэгийн шүүх хуралдаан хойшилсон байна. Харин 11 хэрэг хугацаа хэтэрсэн үзүүлэлттэй байна.

Дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ачаалал: Шүүгчийн хэргийн ачааллыг тооцохдоо тухайн шүүхийн хянан шийдвэрлэсэн нийт хэргийг тайлант хугацаанд ажилласан^{5*} шүүгчийн тоонд харьцуулж ерөнхий байдлаар гаргав. 2017 онд эдгээр шүүхэд нийт 54.5 шүүгч ажилласан бөгөөд нэг шүүгчид дунджаар 68.3 хэрэг ногдож байна. Баянзүрх дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч нарын ачаалал дунджаас харьцангуй өндөр байгаа бол Багануур дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн хэргийн ачаалал харьцангуй бага⁶ байна. /Хүснэгт №2/

Хүснэгт № 2 Дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн хэргийн ачаалал

№	Шүүх	Эрүүгийн хэрэг	Шүүгчийн тоо	Нэг шүүгчид ногдох хэргийн тоо
1	Нийт дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн дундаж	3725	54.5	68.3
Судалгааны түүвэрт орсон шүүхүүд				
1	Баянзүрх дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх	841	9.1	92.4
2	Сүхбаатар дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх	495	7.0	70.7
3	Чингэлтэй дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх	612	7.1	86.2

⁵Тайлбар* Тайлант хугацаанд ажилласан шүүгчдийн тоог тооцохдоо Шүүхийн хүний нөөцийн газраас гаргасан 1-12 саруудын тоон судалгаан дээр үндэслэн гаргасан болно. Тухайлбал Баянзүрх дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх 1-11 дүгээр саруудад 9 шүүгчтэй, 12 дугаар сард 10 шүүгчтэй ажилласан байна. Эндээс 9 шүүгч нь тайлант хугацаанд бүтэн 12 сар, шинээр томилогдсон 1 шүүгч нь 1 сар ажилласан гэж тооцвол тайлант хугацаанд ажилласан шүүгчдийн дундаж тоо 9.1 байна. Өөрөөр хэлбэл, 1 шүүгч тайлант хугацааны 12 сар бүтэн ажилласан бол “1 бүхэл” гэж тооцогдох бөгөөд шинэ шүүгч томилогдсон тохиолдолд 1/12*ажилласан сар гэсэн аргачлалаар тооцсон болно.

⁶ Монгол Улсын шүүхийн тайлан 2017 он, Шүүхийн ерөнхий зөвлөл, 2018 он, 269 дахь тал.

4	Баянгол дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх	594	8.0	74.3
5	Хан-Уул дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх	382	7.7	49.6
6	Сонгинохайрхан дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх	569	8.7	65.4
Нийт/ дундаж		3496	47.6	73.4

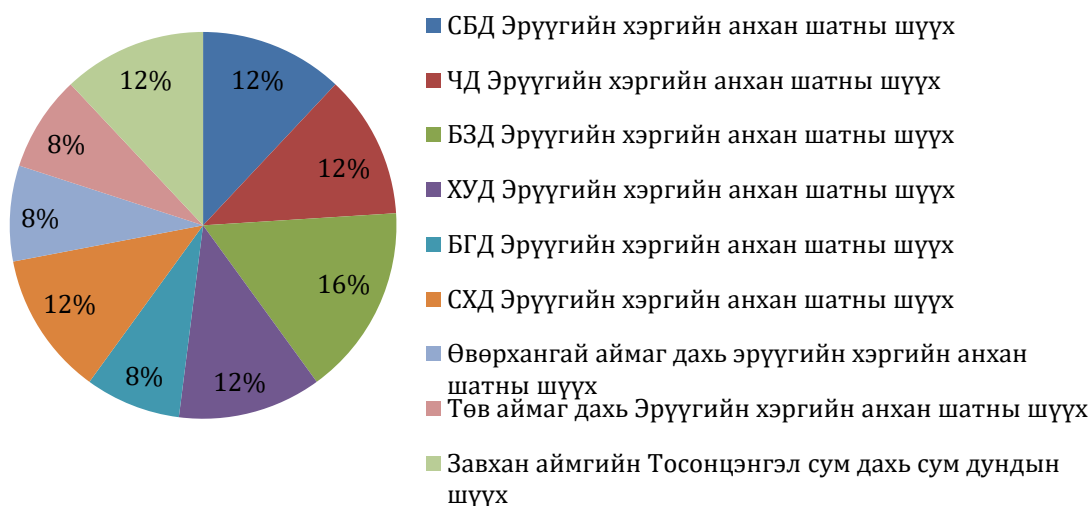
Сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ачаалал: 2017 онд сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхэд 68.2 шүүгч ажилласан бөгөөд нэг шүүгч дунджаар 63.8 хэрэг шийдвэрлэсэн байна. Орхон аймаг дахь сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхэд нэг шүүгчид 115.1 хэрэг, Төв аймаг дахь сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхэд нэг шүүгчид 91.2 хэрэг, Дархан-Уул аймаг дахь сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхэд нэг шүүгчид 87 хэрэг ногдож байгаа бөгөөд дунджаас харьцангуй их ачаалалтай ажилласан байна. Харин Говь-Алтай аймаг дахь сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхэд нэг шүүгчид дунджаар 31.7 хэрэг, Завхан аймаг дахь сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхэд нэг шүүгчид дунджаар 29.3 хэрэг ногдож байгаа нь дунджаас харьцангуй бага байсан байна. /Хүснэгт №3/

Хүснэгт № 3 Сум дундын эрүүгийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн хэргийн ачаалал

№	Шүүх	Эрүүгийн хэрэг	Шүүгчийн тоо	Нэг шүүгчид ногдох хэргийн тоо
1	Нийт Сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн дундаж	4349	68.2	63.8
Судалгааны түүвэрт орсон шүүхүүд				
1	Өвөрхангай аймаг дахь сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх	174	3	58.0
2	Төв аймаг дахь сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх	447	4.9	91.2
Нийт/ дундаж		621	7.9	78.6

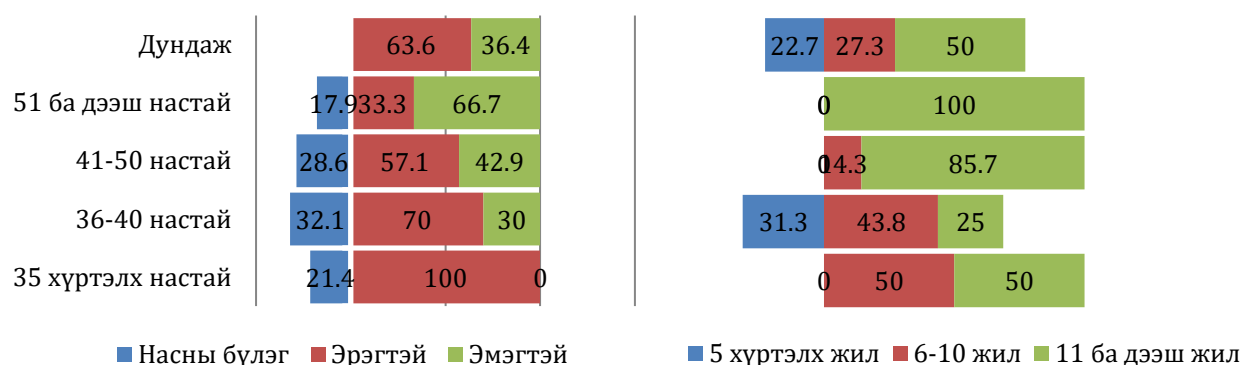
Шүүхийн захиргааны тухай хуулийн 7 дугаар зүйлд шүүхийн захиргааны үйл ажиллагааг удирдах талаар Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн бүрэн эрхийг тусгаж өгсөн байх бөгөөд үүний 7.1.5-т “шүүгч болон шүүхийн захиргааны ажилтны ажлын ачааллыг судалж, холбогдох арга хэмжээ авах” гэж хуульчилж өгсөн байна. Энэ хүрээнд Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн захиалгаар Сүхбаатар, Чингэлтэй, Баянзүрх, Хан-Уул, Баянгол, Сонгинохайрхан дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхүүдэд, орон нутагт Өвөрхангай, Төв аймаг дахь Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх, Завхан аймгийн Тосонцэнгэл сум дахь сум дундын шүүхийн шүүгч нарын ажлын ачааллыг судаллаа.

Зураг № 1 Судалгаанд хамрагдсан эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн ажиллаж буй шүүх

Судалгаанд хамрагдсан шүүхүүдээс захиалагч байгууллагаас тогтоосон түүврийн дагуу шүүгч нарыг хамруулсан бөгөөд судалгаанд хамрагдсан шүүгч нарын хүйсийн харьцаа, насны бүтцийг (зураг №2)-оос харна уу.

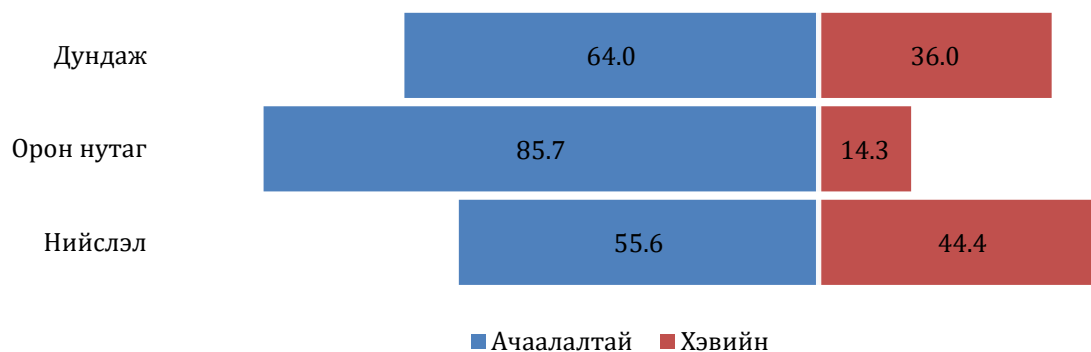
Зураг № 2 Судалгаанд хамрагдсан эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн хүн ам зүйн байдал

Гүйцэтгэгчийн зүгээс судалгааг хийхдээ шүүгчээр ажилласан жилийг 5 хүртэл жил ажилласан, 6-10 жил ажилласан, 11-ээс дээш жил ажилласан туршлагатай шүүгч байхаар тооцоолж судалгааг авахыг зорьсон болно. Ганцаарчилсан ярилцлагад нийт 25 эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч оролцсон бол ажлын байрны зураг авалт 13 шүүгч хамрагдсан байна.

Судалгаанд оролцсон шүүгч нараас эрүүгийн хэргийн шүүхийн шүүгчээр ажиллахад ачаалалтай санагддаг эсэх талаар асуухад нийслэлд 55.6 хувь нь, орон нутагт 85.7 хувь нь ачаалалтай гэсэн хариултыг өгсөн. Монгол Улсын шүүхийн шүүн таслах ажиллагааны 2017 дүн мэдээнээс үзвэл дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн нэг шүүгчид жилд 73 хэрэг ногдож байхад судалгаанд хамрагдсан сум дундын эрүүгийн хэргийн нэг шүүгчид 65 хэрэг ногдож байгааг үзвэл дүүргийн шүүгч даруй 8 хэргээр илүү ачаалалтай байтал орон нутгийн шүүгч илүү ачаалалтай гэж хариулсан байна. Энэ нь шүүгч шийдвэрлэж буй хэргийн тооноос үл хамааралтайгаар шүүгчийн ажлыг ачаалалтай гэж үзэх хандлага буйг харуулж байна.

Зураг № 3 Эрүүгийн хэргийн шүүхийн шүүгчээр ажиллах ачаалалтай санагддаг эсэх

Монгол улсын шүүхийн шүүн таслах ажиллагааны 2017 оны дүн мэдээнээс үзвэл “эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхүүд 2017 онд нийт 14079 хүнд холбогдох 10412 эрүүгийн хэрэг хүлээн авснаас 887 хүнд холбогдох 491 хэргийг хэрэг бүртгэл, мөрдөн байцаалтад, 418 хүнд холбогдох 283 хэргийг прокурорт буцааж, 13 хүнд холбогдох 11 хэргийг түдгэлзүүлж, 149 хүнд холбогдох 47 хэргийг харьяаллын дагуу шилжүүлж, 1222 хүнд холбогдох 865 хэргийг хэрэгсэхгүй болгож, нийт 8839 эрүүгийн хэргийг хянан шийдвэрлэж, 10040 хүнийг гэм буруутайд тооцож, үүнээс 962 хүнийг хорих ял оногдуулахгүйгээр тэнсэж, 59 хүнийг эрүүгийн хариуцлагаас чөлөөлж, 9019 хүнийг гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцож, ял шийтгэл оногдуулсан бөгөөд тайлант хугацааны эцэст 741 хэргийн үлдэгдэлтэй байна” гэжээ.

Үүнээс судалгаанд хамрагдсан нийслэлийн 6 дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх 2017 онд нийт 3496 хэрэг шийдвэрлэсэн байх бөгөөд Баянзүрх дүүргийн шүүх хамгийн олон хэрэг шийдвэрлэж, нэг шүүгчид ногдох хэргийн тоо нь 92.4 хэрэг байсан бол, Хан-Уул дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх 382 хэрэг шийдвэрлэж, нэг шүүгч жилд 49.6 хэрэг шийдвэрлэсэн⁷ байна. Нийслэлийн хэмжээнд авч үзвэл нэг шүүгчид дунджаар 73.4 эрүүгийн хэрэг ногдож шийдвэрлэсэн байна. (Хүснэгт№1-ээс дэлгэрэнгүй үзнэ үү). Харин орон нутаг дахь судалгаанд хамрагдсан гурван сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхэд 2017 оны байдлаар 709 хэргийг 10.9 шүүгч шийдвэрлэсэн байх бөгөөд нэг шүүгчид 65 эрүүгийн хэрэг ногдсон байна.

Хүснэгт № 4 Нийслэлийн 6 дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн хэргийн ачаалал 2017 он

	Шүүх	Эрүүгийн хэргийн тоо	Шүүгчийн тоо ⁸	Нэг шүүгчид ногдох хэргийн тоо	Өсөлт бууралт
1	Баянзүрх	841	9.1	92.4	+19
2	Сүхбаатар	495	7.0	70.7	-3.4
3	Чингэлтэй	612	7.1	86.2	+12.8
4	Баянгол	594	8.0	74.3	+0.9
5	Хан-Уул	382	7.7	49.6	-23.8
6	Сонгинохайрхан	569	8.7	65.4	-8
	Нийт/ дундаж	3496	47.6	73.4	
1	Төв аймаг дахь сум дундын шүүх	447	4.9	91.2	+12.6

⁷ Монгол Улсын шүүхийн шүүн таслах ажиллагааны дүн мэдээ 2017 он, 66-р тал.

⁸ Тайлбар: Тайлант хугацаанд ажилласан шүүгчдийн тоог тооцохдоо Шүүхийн хүний нөөцийн газраас гаргасан 1-12 саруудын тоон судалгаан дээр үндэслэн гаргасан болно. Тухайлбал Баянзүрх дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх 1-11 дүгээр саруудад 9 шүүгчтэй, 12 дугаар сард 10 шүүгчтэй ажилласан байна. Эндээс 9 шүүгч нь тайлант хугацаанд бүтэн 12 сар, шинээр томилогдсон 1 шүүгч нь 1 сар ажилласан гэж тооцвол тайлант хугацаанд ажилласан шүүгчдийн дундаж тоо 9.1 байна. Өөрөөр хэлбэл, 1 шүүгч тайлант хугацааны 12 сар бүтэн ажилласан бол “1 бүхэл” гэж тооцогдох бөгөөд шинэ шүүгч томилогдсон тохиолдолд 1/12*ажилласан сар гэсэн аргачлалаар тооцсон болно.

2	Өвөрхангай аймаг дахь сум дундын шүүх	174	3	58	-20.6
	Нийт/ дундаж	621	7.9	78.6	
1	Завхан аймгийн Тосонцэнгэл сум дахь сум дундын шүүх	33	3.4	9.7	
	Нийт/ дундаж	33	3.4	9.7	

Судалгаанд хамрагдсан шүүгч нарын гар дээр дунджаар 11 хэрэг ажиллагаанд байна. Мөн шүүгч нараас дээд тал нь хэдэн хэрэг ажиллагаанд байсан талаар асуухад дунджаар 25 хэрэг гэж хариулсан бол ер нь хэдэн хэрэг ажиллагаанд байхад таны ачаалал хэвийн гэж үзэх вэ гэсэн асуултанд дунджаар 10 хэрэг гэж хариулсан байна. Үүнээс дүгнэж үзвэл шүүгчид өөрсдийн ачааллыг төдийлөн өндөр байна гэж харахгүй байгааг харуулж байгаа бөгөөд одоо гар дээр ажиллагаанд байгаа хэрэг 11 байх бөгөөд нэг хэргээр цөөрүүлэхэд ачаалал хэвийн байна гэж хариулсан байна. (Хүснэгт№5-аас үзнэ үү)

Хүснэгт № 5 Шүүгчийн ажиллагаанд байгаа гар дээрх хэргийн тоо, болон байвал зохих хэргийн тоо

	Одоо ажиллагаанд байгаа хэргийн тоо	Нэгэн зэрэг ажиллагаанд байсан хамгийн их хэргийн тоо	Нэгэн зэрэг ажиллагаанд байвал зохих хэргийн тоо
Голч /Median	11.00	25.00	10.00

Судалгаанд хамрагдсан шүүгч нар долоо хоногт дунджаар 5 хэрэг, сардаа 16 хэрэг, жилд 80 хэрэг шийддэг гэж хариулжээ. Хэдийгээр шүүгч нар долоо хоногт 5 хэрэг шийддэг гэж өндөр үзүүлэлт хэлж байгаа боловч жилдээ дунджаар 80 хэрэг шийдвэрлэдэг гэж хариулсан нь 7 хоногт байнга таван хэрэг шийддэггүй болохыг харуулж байна.

Хүснэгт № 6 Та дараах асуултад ойролцоогоор дунжийг тооцож хариулна уу. 7 хоногт, сард, жилдээ хэдэн хэрэг дээр ажиллаж шийдвэрлэдэг вэ?

	7 хоногт	Сард	Жилд
Голч /Median	5.00	16.00	80.00

Шүүгч нараас та жилдээ хэдэн хэрэг шийдвэрлэвэл ажлын ачаалал хэвийн гэж үзэх вэ гэсэн асуултанд шүүгч нар дунджаар 75 хэрэг байвал ажлын ачаалал хэвийн, боломжийн гэж хариулсан байна. Үүнээс үзвэл шүүгч нарын хариулт Монгол Улсын шүүхийн шүүн таслах ажиллагааны 2017 оны дүн мэдээгээр нэг шүүгчид 74 хэрэг ногдож байсан дундажтай ойролцоо байна. Гэхдээ анхаарч үзэх асуудал нь дүүргүүдийн шийдвэрлэж буй эрүүгийн хэргийн тоо нь харилцан адилгүй байгаатай холбоотой байж болох юм. Тухайлбал Баянзүрх дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн 1 шүүгч жилд 92.4 хэрэг шийдвэрлэсэн статистик байгаа бол Хан-Уул дүүргийн эрүүгийн хэргийн шүүгчид жилд 49.6 хэрэг ногдож байгаа нь харилцан адилгүй ачаалалтай байсныг харуулж байна.

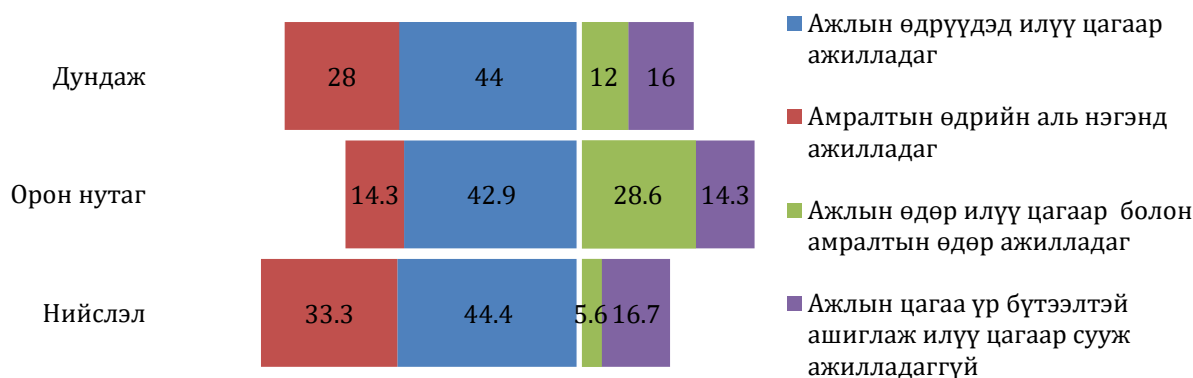
Хүснэгт № 7 Та нэг шүүгч жилдээ хэдэн хэрэгтэй ажиллавал үндэслэл бүхий, чанартай шийдвэрлэх боломжтой гэж үзэж байна вэ?

	Нэг шүүгч жилд шийдвэрлэвэл ачаалал хэвийн байх тоо
Голч /Median	75.00

Шүүгч нар ачаалалтай ажилладаг эсэхийг хэмжих нэг хэмжүүр нь ажлын цаг бөгөөд шүүгч хуульд заасан чиг үүргээ гүйцэтгэхдээ ажлын 8 цагтаа амжиж байгаа эсэх, аль эсвэл илүү цагаар сууж ажилладаг эсэхийг шүүгч нараас асуухад орон нутаг дахь шүүгч нарын 86.8 хувь нь ажлын өдөр болон амралтын өдөр илүү цагаар ажилладаг гэж хариулсан бол нийслэл дэх шүүгч нарын 83.3 хувь нь ажлын өдөр болон амралтын өдөр илүү цагаар ажилладаг гэж хариулсан байна. Гэтэл бодит байдал дээр орон нутгийн шүүгч нар дүүргийн

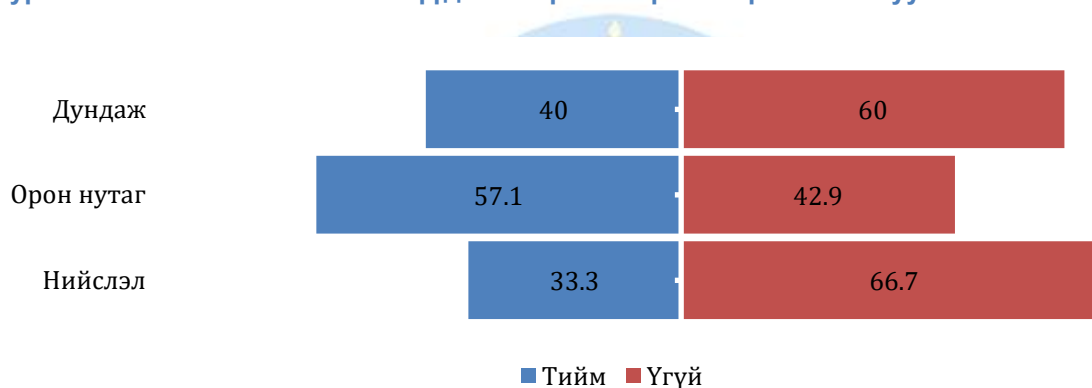
шүүгч нараас цөөн тооны хэргийг шийдвэрлэдэг байтал орон нутгийн шүүгчид илүү сууж ажилладаг гэж хариулсан байна.

Зураг № 4 Та ажлын цагаас гадна амралтын өдрөөр болон ажлын бус цагаар ажилладаг уу?

Шүүгч нараас ажлын ачааллаас үүдэн стресс, ядаргаанд орж байсан эсэх талаар асуухад орон нутаг дахь шүүгчдийн 57.1 хувь нь стресст ордог гэж хариулсан бол нийслэл дэх шүүгчдийн 33.3 хувь нь стресстдэг гэж хариулсан байна.

Зураг № 5 Та ажлын ачааллаас үүдэн ямар нэг стресст орж байсан уу?

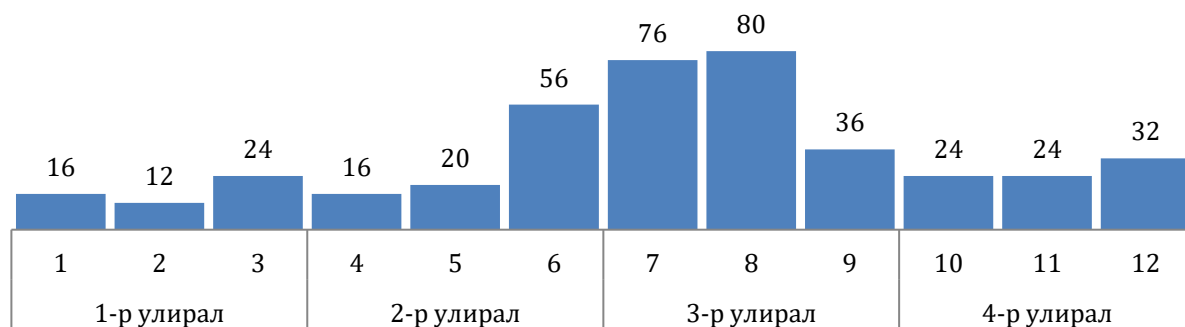

1.2. Эрүүгийн хэргийн шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй хүчин зүйл

Судалгааны өмнөх хэсэгт шүүгчийн ажлын ерөнхий төлөв байдал, одоо байгаа ажлын ачаалал, байх ёстой норматив ачааллыг шүүгч нараас тодруулж ажлын ачааллыг тандах зорилготой асуулт, судалгааг явуулсан бол энэ хэсэгт шүүгчийн ажлын ачаалал яагаад өндөр байгаа, үүнд нөлөөлөх учир шалтгаан нь юу болох зэрэг хүчин зүйлсийг авч үзсэн болно. 2017 оны байдлаар нийслэлийн 6 дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхүүд 47.6 шүүгчийн орон тоотойгоор, нэг шүүгчид 73.4 хэрэг ногдож ажилласан байх бөгөөд 3496 эрүүгийн хэргийг хянан шийдвэрлэсэн байна. Үүнийг 6 дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч нарын 55.6 хувь нь ачаалалтай гэж дүгнэсэн байгаа тул ажлын ачааллыг нэмэгдүүлж байгаа хүчин зүйлсийг авч үзье.

Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачаалал жилийн турш ачаалалтай байдаг эсэх, жилийн аль сард өндөр ачаалалтай байдаг талаар асуухад нийт шүүгчдийн 76-80 хувь нь 7 болон 8 дугаар сард ачаалал өндөр байдаг гэж хариулсан байна. Үүний шалтгааныг асуухад 7,8 дугаар сард шүүгч нар амралтаа авдаг, шүүгч нарын тоо цөөрч ажлын ачаалал нэмэгддэг байна.

Зураг № 6 Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн ачаалал ихэсдэг сарууд

Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй гол хүчин зүйлд 1-т шүүгчийн орон тооны хүрэлцээгүй байдал гэж нийт судалгаанд оролцсон шүүгчдийн 56 хувь нь хариулсан бөгөөд 2-т шинэ эрүү, зөрчлийн хууль хэрэгжиж эхэлсэнтэй холбоотойгоор ажлын ачаалал өндөр байна гэж 44 хувь нь үзсэн байна. 3-т шүүх хурал хойшлох болон шүүхийн тойргийн тогтолцоо хүчингүй болсонтой холбогдон ачаалал нэмэгдсэн, ажлын ачаалалд нөлөөлж байна гэж судалгаанд оролцсон шүүгчдийн 24 хувь нь үзсэн байна. Харин бусад хувьд нь хурлын заалны хүрэлцээ муу, шийтгэх тогтоол бичих хугацаа бага, захиргааны ажилтны орон тоо цөөн, ур чадвар муу, ирж байгаа хэрэг маргааны тоо их зэргээр хариулсан байна.

Шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй хамгийн гол хүчин зүйлийг шүүгчийн орон тоо гэж үзсэн байх бөгөөд шүүгчийн орон тоо өсөх нь өөрт ирэх хэргийн ачааллыг хуваалцдаг учраас хамгийн өндөр хүчин зүйл байх нь тодорхой. Мөн шүүгчийн батлагдсан орон тоондоо хүрч ажиллахгүй байгаа шүүхүүд байна. Тухайлбал шүүгчийн ярилцлагаар:

Чингэлтэй дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн батлагдсан орон тоо нь 7 байгаа боловч Ерөнхий шүүгч нэг, жирэмсний амралттай нэг шүүгч, нэг шүүгч цагдан хорионы хэргийг шийдвэрлэдэг учраас үндсэн ачаалал 4 шүүгчид л ногдож байгаа юм гэжээ.

2017 оны 7 дугаар сарын 1-ээс эхлэн шинэ Эрүүгийн болон Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль хэрэгжиж эхэлсэнтэй холбоотойгоор шүүхэд хууль хэрэглээний асуудал үүссэн байхыг үгүйсгэхгүй бөгөөд үүнтэй холбоотойгоор шинэ материаллаг болон процессын хуулиа судлах, ойлгох, хэрэглэх хугацаа их шаардагдсанаас ачаалалд нөлөөлсөн хүчин зүйлд орсон байна.

Мөн түүнчлэн анхан шатны шүүхийн эрүүгийн хэргийн шүүх хуралдаан хэд хэдэн үе шаттай болж шүүх хуралдааны тоо өссөн байна. Үүнд: Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 33.1 дүгээр зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасан урьдчилсан хэлэлцүүлэг явуулах, 34.1 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт Гэм буруугийн талаар маргасан шүүгдэгчийг гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцох шүүх хуралдаан хийж зөвлөлдөх тасалгаанд орж гэм буруутай эсэхийг тооцсоны дараа гэм буруутай бол Эрүүгийн хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэх, гэм буруугүй бол цагаатгах асуудлыг шийдвэрлэх 2 үе шаттай шүүх хуралдаан хийх, 34 дүгээр зүйлийн 3,4,5 дахь хэсэгт заасныг үндэслэн хохирол төлөх хүсэлтийг үндэслэн шүүх хурлыг 5 хоногоор хойшлуулж хуралдах, цагдан хорио таслан сэргийлэх арга хэмжээний шүүх хуралдаан, шүүхийн өмнөх шатанд шүүхээс авах арга хэмжээг хэрэгжүүлэх шүүх хуралдаан, хялбаршуулсан журмаар хэргийг 72 цагийн дотор шийдвэрлэх шүүх хуралдаан, зөрчил шалган шийдвэрлэх шүүх хуралдаан⁹ гэж хурлын төрөл олширсон нь шүүх хуралдааны тоог нэмэх, үүний улмаас шүүгч, шүүгчийн туслах, нарийн бичгийн ажлын ачаалал нэмэгдэх, шүүх хурлын давтамж олширсноор шүүх хурлын танхимын хүрэлцээ муудах асуудал үүссэн байж болох юм.

⁹ “Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль ба шүүхийн ачаалал, хүндрэл”, Шүүх эрх мэдэл сэтгүүл, 2017 №4, 111 дахь тал.

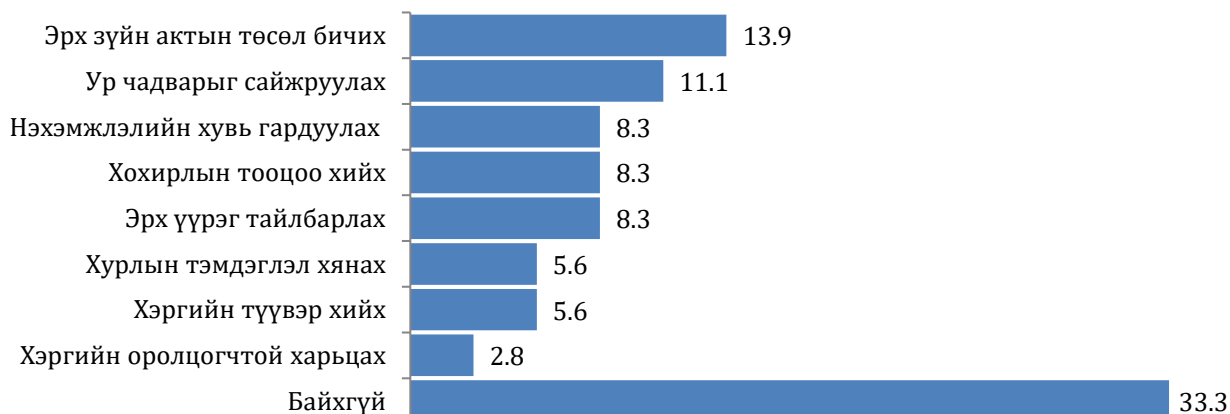
Зураг № 7 Ажлын ачаалалд нөлөөлж байгаа хүчин зүйлс

Мөн шүүгч нар шүүх хуралдаан хойшлох нь ажлын ачаалалд нөлөөлж байна гэж 24 хувь нь хариулсан бөгөөд шүүх хурал хойшлох нь хурал хойшилсон захирамж гаргах, хурлын тов зарлах, талуудад мэдэгдэх, шүүх хуралдааныг нээхээс хэрэг хэлэлцэж эхлэх хүртэл хурлын процесс ажиллагааг дахин хийх учир ажлын ачааллыг нэмэгдүүлдэг байна.

Улмаар шүүгчийн ажлын ачааллыг бууруулах зорилгоор шүүгчийн туслахруу шилжүүлэх боломжтой техник ажиллагаа байдаг эсэх, хэрэв байдаг бол ямар төрлийн ажиллагааг шүүгчийн туслахаар хийлгэж болох талаар асуухад судалгаанд хамрагдсан шүүгч нарын 33.3 хувь нь шүүгчийн туслахад шилжүүлэх ажил байхгүй гэж хариулсан нь хамгийн өндөр хувь байна. Хоёрдугаарт, шүүгч нарын 13.9 хувь нь эрх зүйн актын төсөл бичих ажлыг шүүгчийн туслахаар гүйцэтгүүлэх боломжтой гэж үзсэн бол 8.3 хувь нь хохирлын тооцоолол, эрх үүрэг тайлбарлах ажлыг шүүгчийн туслахаар хийж гүйцэтгүүлэх боломжтой гэж үзэж байна.

Зураг № 8 Шүүгчийн өдөр тутмын үйл ажиллагаанаас шүүгчийн туслах руу шилжүүлж болох ажил байдаг уу? хэрэв байдаг бол дурдана уу?

Шүүхийн ерөнхий зөвлөл Шүүхийн захиргааны тухай хуульд заасан чиг үүргийн дагуу шүүгчийн ажлын ачааллыг бууруулах арга хэмжээ авч байгаа эсэх талаар асуухад судалгаанд хамрагдсан эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн 32 хувь нь

ажлын ачаалал бууруулах арга хэмжээ авч байгаа гэж хариулсан бол 64 хувь нь ажлын ачаалал бууруулах арга хэмжээ авахгүй байна гэж хариулсан байна.

Зураг № 9 ШЕЗ болон тамгын газраас ажлын ачааллыг бууруулах ямар нэг ажлыг зохион байгуулж байсан уу?

Шүүгчийн ажлын ачааллыг бууруулах ямар арга хэмжээ авах шаардлагатай байна вэ? гэсэн асуултад судалгаанд хамрагдсан шүүгчдийн 47.8 хувь нь буюу хамгийн түрүүнд хийх ёстой ажил бол шүүгчийн орон тоог нэмэх, батлагдсан орон тоондоо хүрч ажиллах гэж үзсэн бол 17.4 хувь нь шүүгчийн туслах, нарийн бичгийн тоог нэмэх, мөн 17.4 хувь нь шүүх хуралдааны танхимын тоог нэмэх гэж хариулсан байна. Бусад саналд шүүгчийн захиргааны ажилтныг чадавхижуулах, ажиллах орчин нөхцөл, цалин хангамжийг сайжруулж тогтвортой ажиллуулах, цагдан хорио болон зөрчлийн хэрэг шийдвэрлэх шүүгч нарт хэрэг хуваарилах, зарим хэргийг шүүх хурал хийлгүйгээр шийдвэрлэх боломжийг бүртгүүлэх зэрэг багтаж байна.

Зураг № 10 Ажлын ачааллыг бууруулах талаар ямар үйл ажиллагааг явуулах шаардлагатай вэ?

1.3. Эрүүгийн хэрэг шийдвэрлэхэд зарцуулж буй хугацаа

Судалгааны багийн зүгээс шүүгчээс авах судалгааны хэрэглэгдэхүүнийг боловсруулахдаа эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчид ирсэн нэг хэрэг шүүхийн шийтгэх тогтоол гарах хүртэл Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх хуулиар шүүгч ямар ямар ажиллагаануудыг хийж гүйцэтгэх ёстой болохыг шүүх хуралдаанаас өмнө хийгдэх ажиллагаа, шүүх хуралдааны үеэр хийгдэх ажиллагаа болон шүүхийн шийтгэх тогтоол

гарсны дараах ажиллагаа гэж гурван бүлэг болгон хуулиар хийж гүйцэтгэх ажиллагаанд зарцуулагдах хугацааг асуусан болно. Ингэхдээ шүүгч нараас ээдрээ төвөгтэй хэрэг дээр зарцуулах хугацаа болон хөнгөн, ажиллагаа багатай хэрэг дээр ажиллахад зарцуулах хугацааг тус тусад нь асуусан болно.

Хүснэгт № 8 Шүүгчийн ажлын ачаалал тодорхойлох үзүүлэлт /Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх/

Шүүгчийн үйл ажиллагаа		Ээдрээ төвөгтэй хэрэг	Хөнгөн хэрэг	Ерөнхий дундаж
		Голч	Голч	
Шүүх хуралдаанаас өмнөх шүүгчийн ажиллагаа				
1	Таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах эсэхийг шийдвэрлэх	120	30	75
2	Хэргийн материалтай танилцах, эрүүгийн хэргийг шүүгч хүлээн авах	480	120	300
3	Яллагдагчийг шүүхэд шилжүүлэх/урьдчилсан хэлэлцүүлэг хийх	90	30	60
	Хэргийг прокурорт буцаах	180	60	120
	Хэргийг түдгэлзүүлэх	80	30	55
	Хэргийг харьяалах шүүхэд шилжүүлэх	60	30	45
4	Шүүхээс гаргах эрх зүйн акт боловсруулах, хянах, албажуулах	60	60	60
5	Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаатай холбоотой хүсэлт, гомдол шийдвэрлэх	180	40	110
6	Хэргийн хөдөлгөөний нэгдсэн систем дэх шүүгчийн ажиллагаа	20	10	15
7	Хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх	60	60	60
8	Хэргийн материалтай дахин танилцах, /хэрэг хянан шийдвэрлэхтэй холбоотой нотлох баримт хангалттай цугласан эсэхийг шалгах, дүгнэх/	240	120	180
Шүүх хуралдааны үеийн шүүгчийн ажиллагаа				
1	Шүүх хуралдааныг даргалах	480	60	270
2	Гэрч асуух	40	25	32.5
3	Үзлэг хийх	60	30	45
4	Шинжээч томилох, шинжээчийн дүгнэлттэй танилцах	60	30	45
5	Таньж олуулах ажиллагаа хийх	60	30	45
6	Туршилт хийх	45	20	32.5
7	Хэргийг шүүх бүрэлдэхүүнээр хянан шийдвэрлэхэд оролцох	300	60	180
8	Шүүхийн шийдвэр гаргахаар зөвлөлдөх	180	30	105
	Гэм буруугийн талаар дүгнэлт гаргах	120	30	75
	Эрүүгийн хариуцлага гаргахаар зөвлөлдөх	75	30	52.5
9	Шүүх хуралдааныг хойшлуулах	30	15	22.5
10	Шүүх хуралдааны шийдвэрийг талуудад танилцуулах	30	18	24
Шүүх хуралдааны дараах шүүгчийн ажиллагаа				
1	Шүүх шийтгэх тогтоолыг хянах, албажуулах	480	120	300
2	Шүүх хуралдааны тэмдэглэлийг хянах, баталгаажуулах	60	30	45
3	Хэргийн хөдөлгөөний нэгдсэн систем дэх шүүгчийн ажиллагаа	30	30	30
4	Давж заалдах, хяналтын гомдол хүлээн авах, хэргийн бүрдлийг хянах, холбогдох шүүхэд хэргийг хүргүүлэх	30	30	30
5	Шүүхийн тогтоол хүчин төгөлдөр болсны дараах ажиллагаа	28	20	24

	Ял шийтгэлийн тэмдэглэл хянах	30	20	25
	Эд мөрийн баримтыг хянах	30	25	27.5
6	Мөрдөн шалгах ажиллагааны үе дахь шүүгчийн ажиллагаа	60	45	52.5
	Эд хөрөнгө хураах, битүүмжлэх, орлого эд мөрийн баримтыг шийдвэрлэхтэй холбоотой арга хэмжээ	40	30	35
	Цагдан хорих, таслан сэргийлэх арга хэмжээ	60	30	45
	Эд мөрийн баримтын талаарх арга хэмжээ	40	30	35
Бусад				
1	Шүүхийн шийдвэрт гүйцэтгэх хуудас бичих	30	20	25
2	Шүүгчдийн зөвлөгөөнд орох	90	30	60
3	Сургалт, хурал, зөвлөгөөн, хэлэлцүүлэгт оролцох	480	60	270
4	Шүүхийн Ёс зүйн хороонд тайлбар гаргах, хуралдаанд оролцох	120	120	120

Судалгаанд хамрагдсан шүүхүүдийн ажлын байрны зураг авалтад хамрагдсан шүүгч нараас шийдвэрлэсэн нэг хөнгөн хэрэг болон нэг хүнд хэргийг сонгон авч тухайн хэрэг анхан шатны шүүхээр шийдвэрлэгдэх хүртэлх хугацаанд хавтаст хэрэгт цугларсан нотлох баримт, шүүгчийн хийсэн ажиллагаанд дүн шинжилгээ хийсэн болно. Ингэхдээ доорх хүснэгтэд заасан үзүүлэлтээр хавтаст хэргийг задалж дүн шинжилгээ хийсэн бөгөөд үүнээс хөнгөн гэж үзсэн хавтаст хэрэгт дунджаар ямар үзүүлэлтүүд голчилж байгаа, хүнд хэрэгт ямар үзүүлэлтүүд голчилж байгааг судалж, үүний үндсэн дээр нэг дундаж хэрэгт ямар шалгуур үзүүлэлтүүд орж байгаа, тэдгээрийн давтамжийн тоог гаргасан болно.

Дээрх аргачлалын дагуу судалгаа хийхэд нэг эрүүгийн дундаж хэргийн хавтасны тоо 1, эрүүгийн хэрэг үүсгэснээс хойш шүүхийн шийтгэх тогтоол гартал хавтаст хэргийн хуудасны тоо 178, анхан шатны шүүхийн шийтгэх тогтоол гартал 75 хоног, эзэн холбогдогчдын тоо 1, нотлох баримтын хуудасны тоо 123, оролцсон гэрчийн тоо 4.5, шинжээчийн дүгнэлтийн тоо 2.5, хийгдсэн үзлэгийн тоо 1.5, шүүгчийн гаргасан захирамжийн тоо 4 гэсэн үзүүлэлт гарсан байна.

Хүснэгт № 9 Хавтаст хэрэгт хийсэн дүн шинжилгээ

	Хавтасны тоо	Хавтас хэргийн хуудас	Шийдвэрлэсэн хоног	Эзэн холбогдогчдын тоо	Сөрөг нэхэмжлэл гаргасан эсэх	Нотлох баримтын хуудасны тоо	Гэрч оролцсон эсэх тоо	Шинжээчийн дүгнэлтийн тоо	Үзлэгийн тоо	Туршилт хийгдсэн тоо	Хурал хойшлогдсон тоо	Шүүгчийн захирамжийн тоо
Ээдрээ төвөгтэй	5.5	1141.0	150.0	4.0	0.0	893.0	18.5	21.5	12.0	0.0	2.5	11.5
Хөнгөн	1.0	112.0	52.0	1.0	0.0	95.0	4.0	2.0	2.0	0.0	0.0	4.0
Санамсаргүй	1.0	178.0	115.0	1.0	0.0	142.0	4.0	3.0	2.0	0.0	0.0	4.0
Нийслэл	1.0	178.0	75.0	1.0	0.0	123.0	4.5	2.5	1.5	0.0	0.0	3.0
Орон нутаг	2.0	516.0	147.0	1.0	0.0	373.0	19.0	24.0	8.0	0.0	1.0	26.0
Дундаж	2.0	250.0	77.5	1.0	0.0	186.0	6.0	4.0	2.0	0.0	0.0	3.0

Дээрх аргачлалын дагуу нэг хэргийг шийдэхэд эрүүгийн хэргийн шүүгчийн гүйцэтгэх ажил үүргийн дундаж хугацааг тогтоосон, мөн нэг эрүүгийн дундаж хэрэгт ямар ямар ажиллагааг хийж гүйцэтгэх талаарх хэмжигдэхүүнийг тодорхой болгосон тул эрүүгийн хэргийн 1 шүүгч жилдээ өөрт ногдсон хэргийг шийдвэрлэхэд хэдий хэмжээний хугацаа зарцуулж байгааг тооцоолох боломжтой болж байна.

Судалгаанаас үзвэл 2017 оны байдлаар нийслэлд эрүүгийн хэргийн шүүхийн нэг шүүгчид 73.4 хэрэг ногдож байгаа бөгөөд үүнд зарцуулсан хугацааг тооцоолж гаргалаа. (Хүснэгт №10)

Хүснэгт № 10 Нэг дундаж эрүүгийн хэргийг шийдвэрлэхэд зарцуулах хугацаа

	Шүүгчийн хэргийг шийдвэрлэхэд хийх ажиллагаа	Нэг стандарт үйл ажиллагааг гүйцэтгэхэд зарцуулах хугацаа /минутаар/	Давтамжийн тоо	Хугацаа /минутаар/
1	Хэргийн материалтай танилцах, эрүүгийн хэргийг шүүгч хүлээн авах	300	1	300
2	Яллагдагчийг шүүхэд шилжүүлэх/урьдчилсан хэлэлцүүлэг	60	1	60
3	Шүүхээс гаргах эрх зүйн акт боловсруулах, хянах, албажуулах	60	3	180
4	Хэргийн материалтай дахин танилцах, /хэрэг хянан шийдвэрлэхтэй холбоотой нотлох баримт хангалттай цугласан эсэхийг шалгах, дүгнэх/	180	1	180
5	Шүүх хуралдааныг даргалах	270	1	270
6	Шүүх шийтгэх тогтоолыг хянах, албажуулах	300	1	300
7	Шүүх хуралдааны тэмдэглэлийг хянах, баталгаажуулах	45	1	45
	НИЙТ			1335

Нийслэл дэх 6 дүүргийн нэг эрүүгийн хэргийн шүүгч нэг жилд хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд зарцуулж буй хугацаа = 1335 минут (нэг хэргийг шийдвэрлэхэд зарцуулах хугацаа) × 73.4 (нэг эрүүгийн шүүгчид бүтэн жилд ногдож буй эрүүгийн хэрэг) хэрэг = 97989 минут:60минут=1633цаг:8 цаг=204 өдөр болж байна. Өөрөөр хэлбэл дүүргийн эрүүгийн хэргийн нэг шүүгч 73.4 хэргийг ажлын 204 өдөрт шийдвэрлэнэ гэсэн тооцоолол гарч байна.

Харин орон нутгийн буюу сум дундын эрүүгийн хэргийн шүүгч нэг жилд хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд зарцуулж буй хугацааг тооцоолбол =1335 минут (нэг хэргийг шийдвэрлэхэд зарцуулах хугацаа) × 65 хэрэг (нэг эрүүгийн шүүгчид бүтэн жилд ногдож буй эрүүгийн хэрэг) хэрэг =86775 минут:60минут=1446 цаг:8 цаг=180.7 өдөр болж байна. Өөрөөр хэлбэл сум дундын эрүүгийн хэргийн нэг шүүгч 65 хэргийг ажлын 180.7 өдөрт шийдвэрлэнэ гэсэн тооцоолол гарч байна.

Сум дундын шүүхийн (Завхан аймгийн Тосонцэнгэл сумын) нэг шүүгч нэг жилд эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд зарцуулж буй хугацаа= 1335 минут (нэг хэргийг шийдвэрлэхэд зарцуулах хугацаа) × 9.7 хэрэг (нэг эрүүгийн шүүгчид бүтэн жилд ногдож буй эрүүгийн хэрэг) =12949минут : 60минут=215.8цаг:8 цаг=26.9 өдөр зарцуулсан байна.

Дээр тооцоолсон хугацаа нь шүүгч өөрт хуваарилагдсан хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаатай холбоотой ажлын ачаалал, түүний хугацааг тооцоолсон бол шүүгчийн бусад үйл ажиллагаанд зарцуулах хугацааг мөн тооцоолох шаардлагатай. Тухайлбал: хамтын зарчмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцоход зарцуулж буй хугацаа, шүүгчдийн зөвлөгөөнд зарцуулж буй хугацаа, ёс зүйн хороонд гомдлын хэрэг үүссэн бол тайлбар өгөх, хуралдаанд оролцох, шүүгчийн давтан сургалтад зарцуулж буй хугацаа зэргийг нэмж тооцоолох нь зохистой юм.

Бүрэлдэхүүнтэй хэрэг шийдвэрлэхэд зарцуулж буй хугацаа

Улсын хэмжээнд анхан шатны шүүхэд шүүх бүрэлдэхүүнтэйгээр шийдвэрлэсэн нийт 2609 шүүх хуралдаанд 2649 иргэдийн төлөөлөгч оролцжээ. Нийт бүрэлдэхүүнтэй шүүх хуралдааны 1506 буюу 57.7 хувь нь эрүүгийн хэргийн шүүхийн шүүх хуралдаан байна. 2017 оны байдлаар улсын хэмжээнд 8839 эрүүгийн хэргийг шийдвэрлэсэн байх бөгөөд үүнээс 3493 хэрэг буюу 39 хувийг судалгаанд хамрагдсан 6 дүүргийн шүүх шийдвэрлэсэн байна. Улсын хэмжээнд анхан шатны шүүхээр 1506 хэрэг шийдвэрлэсний 39 хувь буюу 587 хэргийг нийслэлийн 6 дүүргийн шүүхэд бүрэлдэхүүнтэйгээр шийдвэрлэсэн байна. 587 хэргийг бүрэлдэхүүнтэйгээр шийдвэрлэхэд нэг шүүгчид ногдож буй хугацааг тооцоолбол : 587(хэрэг) ×3 (бүрэлдэхүүн)×180(нэг бүрэлдэхүүнтэй хэрэг шийдвэрлэхэд зарцуулах хугацаа)=316980 минут:73.4 (6 дүүргийн нийт шүүгчдийн тоо)=4318 минут (нэг шүүгч

бүрэлдэхүүнтэй хуралд зарцуулах хугацаа):60минут=72 цаг:8цаг=9 ажлын өдөр. Өөрөөр хэлбэл нэг эрүүгийн хэргийн шүүгч жилдээ 9 ажлын өдрийг бүрэлдэхүүнтэй хурал шийдэхэд зарцуулж байна.

Шүүгчдийн зөвлөгөөнд орох: шүүгчдийн зөвлөгөөн долоо хоногт нэг удаа болох бөгөөд жилд 50 долоо хоног байна. Үүнээс шүүгчийн ээлжийн амралттай байх 1 сарын хугацааны зөвлөгөөний тоог хасвал шүүгч жилдээ 46 удаа шүүгчийн зөвлөгөөнд оролцохоор байна. Дүүргийн эрүүгийн хэргийн нэг шүүгч жилдээ зөвлөгөөнд зарцуулж буй цагийг тооцвол=60 минут ×46 удаа=2760 минут :60 минут=46 цаг:8 цаг =5.75 өдөр зарцуулж байна.

Шүүгчийн давтан сургалт, хуульчдын холбооны багц цагт зарцуулж буй хугацааг ажлын 10 өдөр гэж тооцлоо.

Хүснэгт № 11 Нийслэлийн 6 дүүргийн эрүүгийн хэргийн нэг шүүгчийн ажлын ачаалал

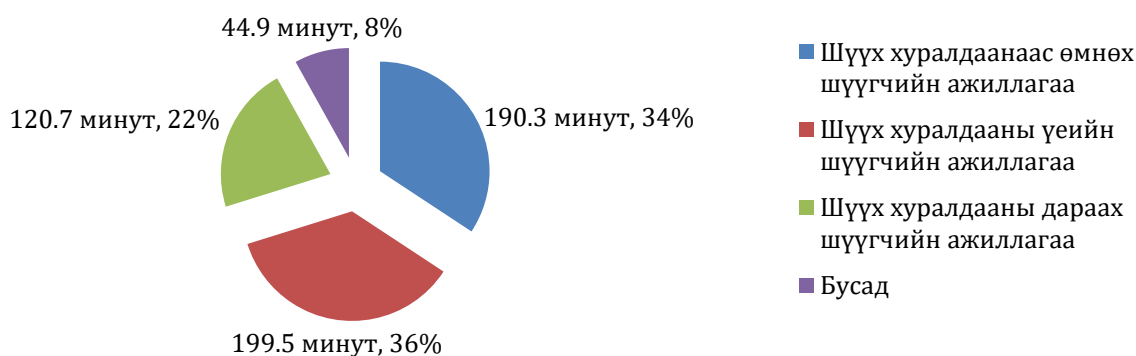
№	Шүүгчийн үндсэн үйл ажиллагаа	Дүүргийн эрүүгийн хэргийн шүүгч
1	73.4 эрүүгийн хэргийг шийдвэрлэхэд	204 өдөр
2	Шүүгч бүрэлдэхүүнтэй хуралд ороход	9 өдөр
3	Шүүгчдийн зөвлөгөөнд ороход	5.75 өдөр
4	Шүүгч сургалтад хамрагдахад	10 өдөр
5	Шүүгч ёс зүйн хороонд тайлбар гаргахад	0.5 өдөр
	Нийт	229.5 өдөр

Үүнээс үзвэл судалгаанд хамрагдсан 6 зургаан дүүргийн нэг эрүүгийн хэргийн шүүгч 73.4 хэргийг шийдвэрлэхдээ 229.5 өдрийн ачаалалтай ажиллаж байна.

1.4. Эрүүгийн хэргийн шүүгчийн ажлын байрны зураглал

Ажлын байрны зураглалын судалгаа нь тухайн албан тушаалтны ажлын цагийн ашиглалт, үр ашигтай зарцуулалт, ажлын ачаалал, ажлын цагийн алдагдлыг илрүүлэн түүнд нөлөөлөх хүчин зүйлийг тодорхойлох, хөдөлмөрийн зохион байгуулалтыг судалж дүгнэх зорилгоор хийгддэг.¹⁰ Судалгааны хүрээнд Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч нарын ажлын байран дээрээ гүйцэтгэж буй үндсэн үйл ажиллагаа тус бүр дээр ажлын өдрүүдэд зарцуулж буй хугацааг бүртгэж, үүнд шинжилгээ хийлээ.

Зураг № 11 Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн нэг өдрийн ажлын цагийн задаргаа

Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч ажлын 5 өдрийн дунджаар өдрийн ажлын цагийн 22% буюу 120.7 минутыг (2 цаг) шийтгэх тогтоол бичих, шүүх хуралдааны тэмдэглэл хянах ажлуудад зарцуулдаг, 36% буюу 199.5 минутыг (3 цаг 19 минут) шүүх хуралдаан даргалах болон шүүх хуралдааны бүрэлдэхүүнд ороход зарцуулдаг бол үүний дараагаар өдрийн ажлын цагийн 34% буюу 190.3 минутыг (3 цаг 10 минут) хэргийн материалтай танилцах, хавтаст хэрэгт түүвэр хийх, урьдчилсан хэлэлцүүлэг хийх зэрэг ажилд зарцуулдаг байна. Эндээс Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч шүүх

¹⁰ Ажлын байрны зураг авалт хийх зааварчилгаа.

хуралдаанаас өмнөх болон шүүх хуралдааны үеийн үйл ажиллагаанд зарцуулах цаг өдөр тутам өндөр байгааг харж болно.

Хүснэгт № 12 Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын байрны зураглал, гарагаар

№	Шүүгчийн гүйцэтгэх ажил, чиг үүрэг	Даваа гараг	Мягмар гараг	Лхагва гараг	Пүрэв гараг	Баасан гараг	Нийт цаг	1 өдрийн дундаж цаг
1	Шүүх хуралдаанаас өмнөх шүүгчийн ажиллагаа	197.0	237.0	193.3	129.0	195.3	951.7	190.3
2	Шүүх хуралдааны үеийн шүүгчийн ажиллагаа	240.7	210.0	241.0	134.7	171.3	997.7	199.5
3	Шүүх хуралдааны дараах шүүгчийн ажиллагаа	126.3	129.3	113.0	117.0	117.7	603.3	120.7
4	Бусад	29.3	4.0	17.3	148.0	26.0	224.7	44.9
5	Нийт /минутаар/	593.3	580.3	564.7	528.7	510.3	2777.3	555.5
6	Нийт /цагаар/	9.9	9.7	9.4	8.8	8.5	46.3	9.3

Ажлын байрны зураглал хийгдсэн эхний 7 хоногт Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч нар пүрэв гарагт Дээд шүүх дээр хэлэлцүүлэгт хамрагдсан бөгөөд энэ нь пүрэв гарагт бусад ажилд зарцуулсан хугацааг 148 минут (1 цаг 28 минут) зарцуулахад нөлөөлсөн байна.

Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч долоо хоногийн эхний өдрүүдэд ачаалалтай байгаад долоо хоногийн төгсгөлд хэвийн ачаалалтай болж байна. Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч долоо хоногт дунджаар 2400 минут (40 цаг) ажиллах ёстойгоос 2773.3 минут (46.3 цаг) буюу 373.3 минутаар (6.3 цаг) илүү ажиллаж байна. Энэ нь ажлын өдрөөр хийгдсэн ажлын байрны зураг авалтын үр дүн бөгөөд зарим шүүгч нар амралтын өдрийн аль нэгэнд тогтмол ажилладаг талаараа ярилцлагын судалгааны үед онцолж байв. Нэг өдөрт 480 минут (8 цаг) ажиллах ёстойгоос 555.3 минут (9.3 цаг) буюу 75.3 минутаар (1.3 цаг) илүү ажиллаж байна.

ХОЁР. ИРГЭНИЙ ХЭРГИЙН ШҮҮХИЙН АЖЛЫН АЧААЛАЛ

2.1. Иргэний хэргийн шүүхийн ажлын ачааллын ерөнхий төлөв байдал

Иргэний хэргийн шүүхийн ажлын ачааллын ерөнхий төлөв байдлыг гаргахдаа Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн Хэргийн хөдөлгөөний удирдлагын хэлтсээс сар бүр гаргадаг “Хэргийн хөдөлгөөний мэдээлэл”, Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэнгээс хагас жил, бүтэн жилээр гаргадаг “Монгол Улсын шүүхийн шүүн таслах ажиллагааны тайлан”-д тулгуурлаж тооцлоо.

Хүснэгт № 13 Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн хэргийн хөдөлгөөн, 2017 он

№	Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх	Хүлээн авсан	Хянан шийдвэрлэсэн	ХХША-д	Хугацаа хэтэрсэн
1	Нийслэл дэх Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхүүд	2542	1638	3877	667
2	Орон нутаг дахь иргэний хэргийн анхан шатны шүүхүүд	2149	1980	2514	67
	Нийт	4691	3618	6391	734

Өнгөрсөн 2017 онд Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх шинээр 4691 нэхэмжлэл хүлээн авч, 3618 хэргийг хянан шийдвэрлэж, 6391 хэргийн шүүх хуралдаан хойшилсон байна. Харин 734 хэрэг хугацаа хэтэрсэн үзүүлэлттэй байна.

Дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн 2017 оны 12 дугаар сарын нэгдсэн тайлан мэдээнээс үзвэл Баянзүрх дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүх 525 нэхэмжлэл хүлээн авсан нь хамгийн өндөр үзүүлэлттэй гарсан байна. Харин Багануур дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүх 51 нэхэмжлэл хүлээн авсан нь бусад дүүргүүдтэй харьцуулахад бага үзүүлэлттэй байна. Орон нутаг дахь иргэний хэргийн анхан шатны шүүхүүдийн хувьд: Хөвсгөл аймаг дахь сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүх 249 нэхэмжлэл хүлээн авсан нь хамгийн өндөр үзүүлэлт байна.¹¹

Дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ачаалал: 2017 онд иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд нийт 87 шүүгч ажилласан бол нэг шүүгчид дунджаар 294.4 хэрэг ногдож байна. /Хүснэгт №2/

Хүснэгт № 14 Дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн хэргийн ачаалал

№	Шүүх	Иргэний хэрэг	Шүүгчийн тоо	Нэг шүүгчид ногдох хэргийн тоо
1	Нийт дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн дундаж	25609	87	294.4
Судалгааны түүвэрт орсон шүүхүүд				
1	Баянзүрх дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх	5678	16.8	338.0
2	Сүхбаатар дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх	4148	12	345.7
3	Чингэлтэй дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх	3197	12.8	249.8
4	Баянгол дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх	4346	14.3	303.9
5	Хан-Уул дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх	3495	11.5	303.9
6	Сонгинохайрхан дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх	3775	11.9	317.2
		24639	79.3	310.7

Сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ачаалал: 2017 онд сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд 71.2 шүүгч ажилласан бол нэг шүүгчид дунджаар 244.3 хэрэг ногдож байна. Баянхонгор аймаг дахь сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд нэг шүүгчид 340 хэрэг, Дархан-Уул аймаг дахь сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд нэг шүүгчид 301.9 хэрэг ногдож байгаа нь дунджаас харьцангуй их ачаалалтай байна. Говьсүмбэр аймаг дахь сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд нэг шүүгч дунджаар 104.8 хэрэг, Говь-Алтай аймаг дахь сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд нэг шүүгч дунджаар 167 хэрэг шийдвэрлэсэн нь харьцангуй бага ачаалалтай байгааг харуулж байна.¹² /Хүснэгт №3/

Хүснэгт № 15 Сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн хэргийн ачаалал

№	Шүүх	Иргэний хэрэг	Шүүгчдийн тоо	Нэг шүүгчид ногдох хэргийн тоо
1	Нийт Сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн дундаж	17391	71.2	244.3
Судалгааны түүвэрт орсон шүүхүүд				
1	Өвөрхангай аймаг дахь сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүх	761	2.7	281.9
2	Төв аймаг дахь сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүх	1357	4.6	295.0
		2118	7.3	290

¹¹ <http://www.judcouncil.mn/main/6777--12-11.html> ШЕЗ-ийн цахим хаяг, 2018.06.01-ний өдөр нэвтрэв.

¹² Монгол Улсын шүүхийн тайлан 2017 он, Шүүхийн ерөнхий зөвлөл, 2018 он, 271 дахь тал

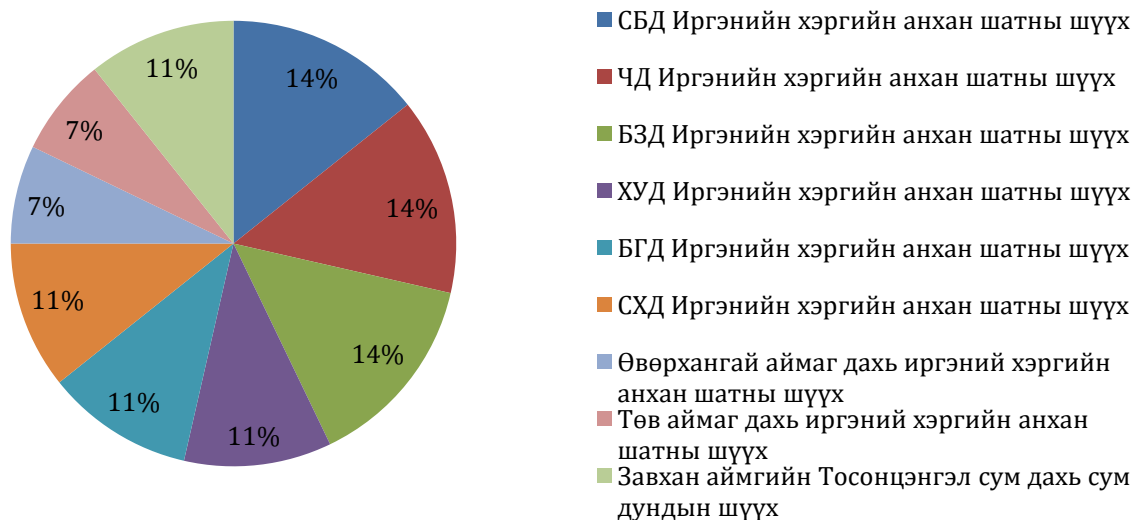
Сум дундын шүүх: Сум дундын шүүхийн хувьд 2017 оны байдлаар нийт 26.9 шүүгч ажилласан бөгөөд нэг шүүгчид дунджаар 111.4 хэрэг ногдож байна. Сэлэнгэ аймгийн Мандал сум дахь сум дундын шүүхийн нэг шүүгч дунджаар 160.8 хэрэг, Дорноговь аймгийн Замын-Үүд сум дахь сум дундын шүүхийн нэг шүүгч дунджаар 134.3 хэрэг шийдвэрлэсэн нь дунджаас дээгүүр байна. Харин Сэлэнгэ аймгийн Сайхан сум дахь сум дундын шүүхийн нэг шүүгч дунджаар 89.1 хэрэг, Хэнтий аймгийн Бор-Өндөр сум дахь сум дундын шүүхийн нэг шүүгч дунджаар 68.2 хэрэг шийдвэрлэсэн нь дунджаас доогуур¹³ байгааг харуулж байна. /Хүснэгт №4/

Хүснэгт № 16 Сум дундын шүүхийн шүүгчийн хэргийн ачаалал

№	Шүүх	Эрүүгийн хэрэг	Иргэний хэрэг	Нийт хэрэг	Шүүгийн тоо	Нэг шүүгчид ногдох хэргийн тоо
1	Нийт Сум дундын шүүхийн дундаж	765	2233	2998	26.9	111.4
Судалгааны түүвэрт орсон шүүхүүд						
1	Завхан аймгийн Тосонцэнгэл сум дахь сум дундын шүүх	33	274	307	3.4	9.7/80.5

Шүүхийн захиргааны тухай хуулийн 7 дугаар зүйлд шүүхийн захиргааны үйл ажиллагааг удирдах талаар Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн бүрэн эрхийг тусгаж өгсөн байх бөгөөд үүний 7.1.5-т “шүүгч болон шүүхийн захиргааны захиргааны ажилтны ажлын ачааллыг судалж, холбогдох арга хэмжээ авах” гэж хуульчилж өгсөн байна. Энэ хүрээнд Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн захиалгаар Сүхбаатар, Чингэлтэй, Баянзүрх, Хан-Уул, Баянгол, Сонгинохайрхан дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхүүдэд, орон нутагт Өвөрхангай, Төв аймаг дахь иргэний хэргийн анхан шатны шүүх, Завхан аймгийн Тосонцэнгэл сум дахь сум дундын шүүхийн шүүгч нарын ажлын ачааллыг судаллаа.

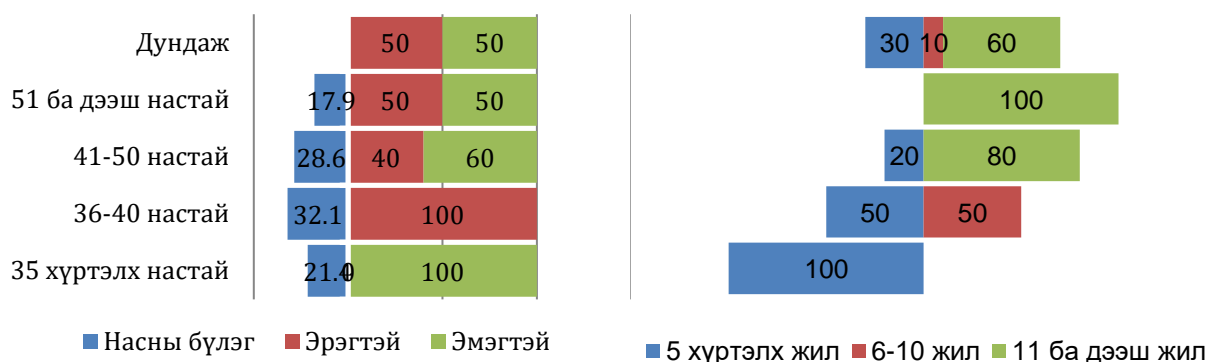
Зураг № 12 Судалгаанд хамрагдсан иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн ажиллаж буй шүүх

Судалгаанд хамрагдсан шүүхүүдээс захиалагч байгууллагаас тогтоосон түүврийн дагуу шүүгч нарыг хамруулсан бөгөөд судалгаанд хамрагдсан шүүгч нарын хүйсийн харьцаа, насны бүтцийг (график №2)-оос харна уу.

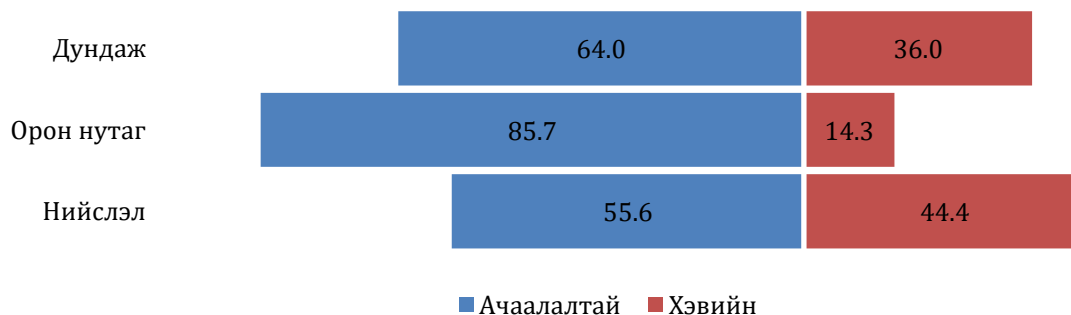
¹³ Монгол Улсын шүүхийн тайлан 2017 он, Шүүхийн ерөнхий зөвлөл, 2018 он, 272 дахь тал

Зураг № 13 Судалгаанд хамрагдсан иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн хүн ам зүйн байдал

Гүйцэтгэгчийн зүгээс судалгааг хийхдээ шүүгч нарын шүүгчээр ажилласан жилийг 5 хүртэл жил ажилласан, 6-10 жил ажилласан, 11-ээс дээш жил ажилласан туршлагатай шүүгч байхаар тооцоолж судалгааг авахыг зорьсон болно. Судалгаанд нийт 25 иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч ганцаарчилсан ярилцлага өгч оролцсон бол 14 шүүгчийн ажлын байрны зураг авалтыг хийсэн байна.

Судалгаанд хамрагдсан шүүгч нараас иргэний хэргийн шүүгчээр ажиллахад ачаалалтай санагддаг эсэх талаар асуухад нийслэлд 95.2 хувь нь, орон нутагт 85.7 хувь нь ачаалалтай гэсэн хариултыг өгсөн байна. Нийслэлийн 6 дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн нэг шүүгч жилдээ 310 хэрэг шийдвэрлэдэг бол судалгаанд хамрагдсан Өвөрхангай, Төв аймаг дахь сум дундын шүүхийн иргэний хэргийн шүүгч жилд 290 хэрэг шийдвэрлэж байгаа нь дүүргийн шүүгчээс даруй 20 хэргээр цөөн хэрэг шийдвэрлэж байна. Харин Завхан аймгийн Тосонцэнгэл сум дахь сум дундын нэг шүүгч жилд 80 иргэний хэрэг, 10 эрүүгийн хэрэг шийдвэрлэж байгаа нь дүүргийн шүүгч болон аймаг дахь сум дундын шүүхийн шүүгчээс бага ачаалалтай байгааг харуулж байна. /Хүснэгт №2,3,4-ийг үзнэ үү/ **Зураг № 14 Иргэний хэргийн шүүхийн шүүгчээр ажиллах ачаалалтай санагддаг эсэх**

Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхүүдээс Нийслэлийн 6 дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх тайлант хугацаанд нийт 24639 хэрэг шийдвэрлэсэн нь улсын хэмжээнд шийдвэрлэсэн нийт иргэний хэргийн 54.5 хувийг эзэлж байгаа бөгөөд Баянзүрх дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх 5678 хэрэг шийдвэрлэсэн нь улсын хэмжээнд шийдвэрлэсэн нийт иргэний хэргийн 12.6 хувийг, Баянгол дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх 4346 хэрэг шийдвэрлэсэн нь улсын хэмжээнд шийдвэрлэсэн нийт иргэний хэргийн 9.6 хувийг тус тус эзэлж байна¹⁴.

Дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх: Тайлант хугацаанд Дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд нийт 79.3 шүүгч ажилласан бол нэг шүүгчид дунджаар 310.7 хэрэг ногдож байна.

¹⁴ Монгол Улсын Шүүхийн шүүн таслах ажиллагааны дүн мэдээ 2017 он, 30 дахь тал

Хүснэгт № 17 Нийслэлийн 6 дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн хэргийн ачаалал 2017 он

	Шүүх	Иргэний хэргийн тоо	Шүүгчийн тоо ¹⁵	Нэг шүүгчид ногдох хэргийн тоо	Өсөлт бууралт
1	Баянзүрх	5678	16.8	338.0	+28
2	Сүхбаатар	4148	12	345.7	+35
3	Чингэлтэй	3197	12.8	249.8	-61
4	Баянгол	4346	14.3	303.9	-7
5	Хан-Уул	3495	11.5	303.9	-7
6	Сонгинохайрхан	3775	11.9	317.2	+7
		24639	79.3	310.7	

Судалгаанд хамрагдсан шүүгч нараас таны гар дээр хэдэн хэрэг ажиллагаанд байгаа талаар асуухад дунджаар 58 хэрэг байлаа. Харин шүүгч нараас дээд тал нь хэдэн хэрэг ажиллагаанд байсан талаар асуухад дунджаар 81 хэрэг гэж хариулсан бол ер нь хэдэн хэрэг ажиллагаанд байхад таны ачаалал хэвийн гэж үзэх вэ гэсэн асуултанд дунджаар 35 хэрэг гэж хариулсан байна. Үүнээс дүгнэж үзвэл шүүгчид өөрсдийн ачааллыг өндөр байна гэж үнэлж байгаа нь харагдах бөгөөд одоо ажиллаж байгаа хэргээсээ даруй 23 хэргээр бага байвал ачаалал нь хэвийн болно гэж үзсэн байна.

“Гар дээр 20-25 хэрэг байвал хангалттай. Сэтгэл ханамжтай, урам зоригтой ажиллаж болно доо.”

Шүүгчтэй хийсэн ярилцлагаас

Хүснэгт № 18 Шүүгчийн ажиллагаанд байгаа гар дээрх хэргийн тоо, болон байвал зохих хэргийн тоо

	Одоо ажиллагаанд байгаа хэргийн тоо	Нэгэн зэрэг ажиллагаанд байсан хамгийн их хэргийн тоо	Нэгэн зэрэг ажиллагаанд байвал зохих хэргийн тоо
Голч /Median	58.00	81.00	35.00

Судалгаанд хамрагдсан шүүгч нараас та долоо хоногт дунджаар хэдэн хэрэг шийдвэрлэдэг вэ гэсэн асуултанд дунджаар 10 хэрэг шийдвэрлэдэг, сардаа 35 хэрэг, жилд 307 хэрэг шийддэг гэж хариулсан байна. Дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн 2 шүүгчийн дунд 1 нарийн бичгийн орон тоо батлагдсан бөгөөд нэг шүүгч ажлын таван өдрийн 2.5 өдөр шүүх хурал хийдэг бол үлдсэн 2.5 өдөрт нь шүүхийн шийдвэр, захирамж бичих, хэргийн материалтай танилцах, шүүх хуралдааны тэмдэглэл хянах зэрэг шүүх хуралдаанаас бусад ажиллагааг хийдэг байна. Үүнээс үзвэл шүүгч 2.5 өдөрт 10 шүүхийн шийдвэр бичих ёстой болж байгаа бөгөөд үүний хажуугаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаатай холбоотой бүх ажиллагааг зэрэг хийнэ гэсэн үг юм.

Хүснэгт № 19 Та дараах асуултад ойролцоогоор дунжийг тооцож хариулна уу. 7 хоногт, сард, жилдээ хэдэн хэрэг дээр ажиллаж шийдвэрлэдэг вэ?

	7 хоногт	Сард	Жилд
Голч /Median	10.00	35.00	307.00

¹⁵ Тайлбар:Тайлант хугацаанд ажилласан шүүгчдийн тоог тооцохдоо Шүүхийн хүний нөөцийн газраас гаргасан 1-12 саруудын тоон судалгаан дээр үндэслэн гаргасан болно. Тухайлбал Баянзүрх дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх 1-11 дүгээр саруудад 9 шүүгчтэй, 12 дугаар сард 10 шүүгчтэй ажилласан байна. Эндээс 9 шүүгч нь тайлант хугацаанд бүтэн 12 сар, шинээр томилогдсон 1 шүүгч нь 1 сар ажилласан гэж тооцвол тайлант хугацаанд ажилласан шүүгчдийн дундаж тоо 9.1 байна. Өөрөөр хэлбэл, 1 шүүгч тайлант хугацааны 12 сар бүтэн ажилласан бол “1 бүхэл” гэж тооцогдох бөгөөд шинэ шүүгч томилогдсон тохиолдолд 1/12*ажилласан сар гэсэн аргачлалаар тооцсон болно.

Шүүгч нараас та жилдээ хэдэн хэрэг шийдвэрлэвэл ажлын ачаалал хэвийн гэж үзэх вэ гэсэн асуултанд шүүгч нар дунджаар 200 хэрэг байвал ажлын ачаалал хэвийн, боломжийн гэж хариулсан байна. Үүнээс Монгол Улсын шүүхийн шүүн таслах ажиллагааны 2017 оны дүн мэдээгээр нэг шүүгчид 310 хэрэг ногдож байсан дунджаас даруй 110 хэргээр бага байна. Өөрөөр хэлбэл иргэний шүүгч нар ачаалал их байна гэдгийг үүгээр хэлж байгаа бөгөөд тухайлбал иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч дараах байдлаар өөрсдийн ачааллыг үнэлж байна:

“7 хоногт 3-4 шийдвэр гарч байвал их чанартай гарна. Жилд 150 шийдвэр гэсэн үг.” *Шүүгчтэй хийсэн ярилцлагаас*
 “7 хоногт 3-5 хэрэг шийдвэрлэвэл боломжийн. Ажлын таван өдрийн 2 өдөрт нь өөрийн хурлаа тавьж байна, Шийдвэр бичихэд зарцуулах хугацаа бага байна.” *Шүүгчтэй хийсэн ярилцлагаас*

Хүснэгт № 20 Та нэг шүүгч жилдээ хэдэн хэрэгтэй ажиллавал үндэслэл бүхий, чанартай шийдвэрлэх боломжтой гэж үзэж байна вэ?

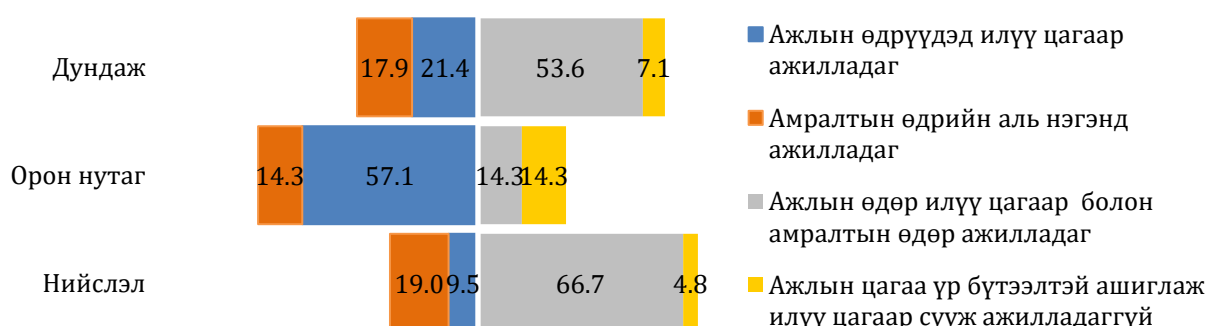
	Нэг шүүгч жилд шийдвэрлэвэл ачаалал хэвийн байх тоо
Хамгийн их давтагдсан утга /Mode	200

Шүүгч нар ачаалалтай ажилладаг эсэхийг хэмжих нэг хэмжүүр нь ажлын цаг бөгөөд шүүгч хуульд заасан чиг үүргээ гүйцэтгэхдээ ажлын 8 цагтаа амжиж байгаа эсэх, аль эсвэл илүү цагаар сууж ажилладаг эсэхийг шүүгч нараас асуухад орон нутаг дахь шүүгч нарын 85.7 хувь нь ажлын өдөр болон амралтын өдөр илүү цагаар ажилладаг гэж хариулсан бол нийслэл дэх шүүгч нарын 95.2 хувь нь ажлын өдөр болон амралтын өдөр илүү цагаар ажилладаг гэж хариулсан байна.

“Ажлын бус цагаар ажилладаг. Олон шалтгаан бий. Өдөржин шүүх хуралд орохоор орой ажил тардаг. Тэгэхээр хэрэгтэй танилцаж амждаггүй учир оройн цагаар суухаас өөр арга байхгүй. Уулзах хүмүүсээ ажлын цагаар дууддаг. Эрх үүргээ тайлбарласаар байтал ихэнх цаг өнгөрдөг. Ард нь хуралд орсон шүүхийн шийдвэр 7 хоногийн дотор гаргаж өгөх ёстой байтал хоцорчихдог. Мөн сургалт семинарт явдаг. Сургалтад явахаас өмнө, сургалтаас ирсний дараа ажил ихэсдэг. Тэрхүү ажлаа ажлын бус цагаар амжуулна. Ээдрээ төвөгтэй хэргийн шүүх хурлыг өмнө нь сууж бэлтгэдэг. Баримтуудаа дахин нягталдаг. Шийдвэр болон бичих ажлаа ихэнхдээ ажлын бус цагаар гүйцэтгэж байна.”

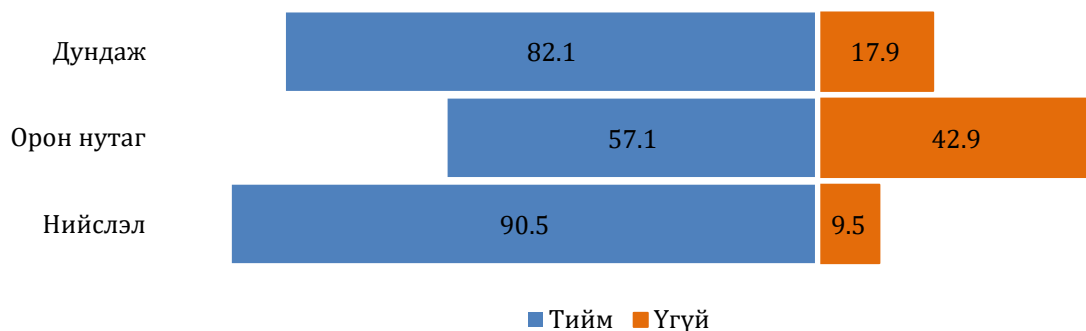
Шүүгчтэй хийсэн ярилцлагаас

Зураг № 15 Та ажлын цагаас гадна амралтын өдрөөр болон ажлын бус цагаар ажилладаг уу?

Шүүгч нараас ажлын ачааллаас үүдэн стресс, ядаргаанд орж байсан эсэх талаар асуухад орон нутаг дахь шүүгчдийн 57.1 хувь нь стресст ордог гэж хариулсан бол нийслэл дэх шүүгчдийн 90.5 хувь нь стресстдэг гэж хариулсан байна.

Зураг № 16 Та ажлын ачааллаас үүдэн ямар нэг стресст орж байсан уу?

2.2. Иргэний хэргийн шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй хүчин зүйл

2017 оны байдлаар нийслэлийн 6 дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхүүд 79.3 шүүгчийн орон тоотойгоор, нэг шүүгчид 310.4 хэрэг ногдож ажилласан байх бөгөөд 24639 иргэний хэргийг хянан шийдвэрлэсэн байна. Үүнийг 6 дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч нарын 95.2 хувь /График №4/ нь ачаалалтай гэж дүгнэсэн байгаа тул ажлын ачааллыг нэмэгдүүлж байгаа хүчин зүйлсийг авч үзье.

Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачаалал жилийн турш ачаалалтай байдаг эсэх, жилийн аль сард өндөр ачаалалтай байдаг талаар асуухад нийт шүүгчдийн 46-50 хувь нь 5,6,7 дугаар сард, 61-65 хувь нь 9 болон 10 дугаар сард ачаалал өндөр байдаг гэж хариулсан байна. Үүний шалтгааныг асуухад 5 дугаар сараас эхлэн шүүхэд гаргах нэхэмжлэлийн тоо өсдөг, зуны амралт эхэлсэнтэй холбоотойгоор 7 болон 8 дугаар сард нэхэмжлэлийн тоо буурдаг хэдий ч амралт дуусаад 9,10 сард ажлын ачаалал нэмэгддэг гэж хариулсан байна. Мөн 7 болон 8 дугаар сард ажлын ачаалал төдийлөн буурдаггүй өндөр гэж 42-46 хувь нь үзсэн байгаа нь шүүгч нар ээлжийн амралтаа авахад үлдэж байгаа шүүгч нарт нэхэмжлэл хуваарилагддаг учраас ачаалал ихтэй байдаг гэж хариулсан байна.

Зураг № 17 Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн ачаалал ихэсдэг сарууд

Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй гол хүчин зүйлд шүүгчийн орон тоо хүрэлцээгүй, дутуу мөн шүүх хуралдаан их хойшилдог гэж нийт судалгаанд оролцсон шүүгчдийн 42.9 хувь нь хариулсан бөгөөд хоёрдугаарт, шүүгчийн туслах, нарийн бичгийн ур чадвар, тогтворгүй байдал гэж 17.9 хувь нь үзсэн байна. Гуравдугаарт, шүүх хуралдаан хийх заал, танхимын хүрэлцээ муу байна гэж судалгаанд оролцсон шүүгчдийн 14.3 хувь нь үзжээ.

Нийслэлийн 6 дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд нийт 78 шүүгч, 6 ерөнхий шүүгчийн орон тоо, нийт 84 шүүгчийн орон тоо батлагдсан байх бөгөөд 2017 оны байдлаар 6 дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд 79 шүүгчийн орон тоотойгоор хэрэг хянан шийдвэрлэсэн байна. Үүнээс үзвэл шүүгчийн батлагдсан орон тоондоо хүрч ажиллаж чадаагүй, мөн түүнчлэн одоо байгаа орон тоог нэмж батлуулах шаардлагатай гэсэн саналыг гаргасан байна.

Шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй томоохон хүчин зүйл нь шүүх хуралдаан хойшлох бөгөөд анхан шатны шүүхүүдэд 2015 оны 6 дугаар сарын 22-ны байдлаар нийт 22877 шүүх хуралдаан товлогдсоноос 8632 буюу 37.8 хувь нь хойшилсон байна. Үүнээс хэргийн оролцогчийн хүсэлтээр буюу хүндэтгэн үзэх шалтгааны улмаас хойшилсон шүүх хуралдаан 84 хувийг эзэлж байна¹⁶. Шүүх хуралдаан хойшилж байгаа үндсэн шалтгаан нь хэргийн оролцогчдоос гаргасан хүсэлт байх бөгөөд шүүхээс шалтгаалан хурал хойшлох явдал төдийлөн өндөр хувь эзлэхгүй байна. Хэргийн оролцогчийн хүсэлтэд шинжээч томилуулах, нотлох баримт гаргуулах, өмгөөлөгч авах, өмгөөлөгчийн шүүх хурал давхардсан, нэхэмжлэлийн шаардлага нэмсэн, өөрчилсөн, өмгөөлөгч өвчтэй болон томилолтоор явсан ирээгүй байгаа гэх шалтгаанууд багтаж байна. Мөн дийлэнх шүүх хурлыг дээрх шалтгаанаар хойшлуулжээ. Шүүх хурлыг хойшлуулах хүсэлт гаргах нь ИХШХШТХ-д заасан зохигч болон хэргийн оролцогчийн эрх боловч нөгөө талаараа эрхийг хангах үүднээс шүүх хурал хойшлох нь шүүгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлж байдаг үндсэн шалтгаан болдог байна.

Шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй хоёр дахь том хүчин зүйл нь шүүгчийн туслах, нарийн бичгийн орон тоо болон ур чадвар хангалтгүй байдал гэж шүүгчид хариулжээ. Шүүх эрх мэдлийн байгууллагад өмнө хийгдсэн судалгааны дүнд шүүхийн захиргааны ажилтнууд тогтвор суурьшилгүй байгаа нь ажлын ачаалал нэмэгдүүлэх, ажлын уялдаа холбоог алдагдуулах хандлагатай байгаа ажлын ачаалал нэмэгдүүлэх, ажлын уялдаа холбоог алдагдуулах хандлагатай байна. Шүүхийн захиргааны ажилтнуудын 65 орчим хувь нь 0-3 жил хүртэл ажилладаг гэсэн судалгаа байх бөгөөд үүнээс үзвэл шүүхийн туслах, нарийн бичиг нь тогтвор суурьшилтай ажилладаггүй нь харагдаж байна. Үүний шалтгаан нь ажиллах орчин хангалтгүй түүнчлэн ажлын ачаалалтай дүйцэх хэмжээний цалин хөлс, албан ажилдаа үлдэх хангалттай шалтгаан болохуйц нийгмийн халамж, хангамжийн асуудал юм.

Шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй гурав дахь том хүчин зүйл нь шүүх хуралдааны танхимын хүрэлцээний асуудал байна. Баянзүрх, Чингэлтэй, Сүхбаатар дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхүүд нь нэг газар байрлаж байгаа бөгөөд 39 шүүгчид 9 хурлын заал ногдож байгаа нь байх ёстой тооноос 4-өөр цөөн байна. Энэ нь хурлын цаг болоход өмнөх хурал тарахгүй байх, хурлын заал олдохгүй байх үндсэн шалтгаан болж байна. Харин Хан-Уул, Сонгинохайрхан, Баянгол дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд 35 шүүгчид 7 хурлын танхим ногдож байгаа нь таван шүүгчийн дунд 1 хурлын танхим ногдоно гэсэн үг юм. Харин Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн хэргийн хөдөлгөөний удирдлагын хэлтсээс 3 шүүгчийн дунд 1 хурлын танхим байх, 1 хурлын танхимд 2 нарийн бичиг ажиллахаар¹⁷ зохицуулбал шүүгчийн болон шүүх хуралдааны нарийн бичгийн ажлын ачаалал буурч хэвийн ажиллах боломжтой гэж үзсэн байна.

1-рт. Орон тоог нэмэх.

2-рт. 2 туслахтай болмоор байна. Ядаж 1 туслах, 1 нарийн бичигтэй.

Тухайлбал би 3 жил 10 сар шүүгчээр ажиллахдаа 2231 нэхэмжлэл хүлээн авсан 1356 хэрэг шийдсэн байна.

3-рт. Өрөөндөө ганцаараа суудаг болмоор байна.” Шүүгчтэй хийсэн ярилцлагаас

“1-рт. Шүүгчийн орон тоог нэмэх.

2-рт. Туслах нарийн бичгийг чадваржуулах. 1 шүүгчид 1 нарийн бичигтэй байх хэрэгтэй байна. Мөн хурлын танхим хүрэлцээ муутай. 40 шүүгчид 9-н заалтай байна.

3-рт. Туслах, нарийн бичгийн ажиллах орчин нөхцөлийг сайжруулах хэрэгтэй.” Шүүгчтэй хийсэн ярилцлагаас

¹⁶ “Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн хэргийн хөдөлгөөний төлөв байдал”, Шүүх эрх мэдэл сэтгүүл, 2015 оны №4, 115 дахь тал

¹⁷ “Нийслэл дэх дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны зарим шүүх, захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч, шүүхийн захиргааны ажилтны ажлын ачаалал, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлс” судалгаа, Шүүх эрх мэдэл сэтгүүл 2015№4, 123 дахь тал.

Зураг № 18 Ажлын ачаалалд нөлөөлж байгаа хүчин зүйлс

Улмаар шүүгчийн ажлын ачааллыг бууруулах зорилгоор шүүгчийн туслахруу шилжүүлэх боломжтой техник ажиллагаа байдаг эсэх, хэрэв байдаг бол ямар төрлийн ажиллагааг шүүгчийн туслахаар хийлгэж болох талаар асуухад судалгаанд хамрагдсан шүүгч нарын 24.3 хувь нь шүүгчийн туслахад шилжүүлэх ажил байхгүй гэж хариулсан нь хамгийн өндөр хувь байна. Мөн 24.3 хувь нь эрх зүйн актын төсөл бичих ажлыг шилжүүлэх гэсэн бол Хоёрдугаарт, шүүгч нарын 10.8 хувь нь талуудад эрх үүрэг тайлбарлах ажлыг шилжүүлэх гэсэн бол 8.1 хувь нь Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 69 дүгээр зүйлд заасан захирамж, 74 дүгээр зүйлд заасан захирамж, мөн хэрэг үүсгэх болон хэргийг шүүх хуралдаанаар хэлэлцүүлэх захирамжийг шүүгчийн туслахаар бичүүлэх ажлыг шүүгчийн туслахаар хийж гүйцэтгүүлэх гэж хариулсан байна.

Зураг № 19 Шүүгчийн өдөр тутмын үйл ажиллагаанаас шүүгчийн туслах руу шилжүүлж болох ажил байдаг уу? хэрэв байдаг бол дурдана уу?

Шүүхийн ерөнхий зөвлөл Шүүхийн захиргааны тухай хуульд заасан чиг үүргийн дагуу шүүгчийн ажлын ачааллыг бууруулах арга хэмжээ авч байгаа эсэх талаар асуухад

иргэний хэргийн анхан шатны судалгаанд хамрагдсан нийт шүүгчдийн 82.3 хувь нь ажлын ачаалал бууруулах арга хэмжээ авч байгаа гэж хариулсан байна.

Зураг № 20 Хэрэв тийм бол ШЕЗ болон тамгын газраас ажлын ачааллыг бууруулах ямар нэг ажлыг зохион байгуулж байсан уу?

Шүүгчийн ажлын ачааллыг бууруулах ямар арга хэмжээ авах шаардлагатай байна вэ? гэсэн асуултад судалгаанд хамрагдсан шүүгчдийн 38.2 хувь нь буюу хамгийн түрүүнд хийх ёстой ажил бол шүүгчийн орон тоог нэмэх, батлагдсан орон тоондоо хүрч ажиллах гэж үзсэн бол 14.5 хувь нь шүүгчийн туслах, нарийн бичгийн тоог нэмэх, тогтвортой ажиллуулах гэсэн бол 10.9 хувь нь шүүх хуралдааны танхимын тоог нэмэх гэж хариулсан байна. Бусад хариултад иргэдийн эрх зүйн боловсролыг дээшлүүлэх, ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлэх, бүрэлдэхүүнтэй орох хэргийг цөөлөх, туслахуудын ур чадварыг дээшлүүлэх саналууд багтаж байна.

Зураг № 21 Ажлын ачааллыг бууруулах талаар ямар үйл ажиллагааг явуулах шаардлагатай вэ?

2.3. Иргэний хэрэг шийдвэрлэхэд зарцуулж буй хугацаа

Судалгааны багийн зүгээс шүүгчээс авах судалгааны хэрэглэгдэхүүнийг боловсруулахдаа иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчид ирсэн нэг шийдвэрлэхэд шүүхийн шийдвэр гарах хүртэл шүүгч ямар ямар ажиллагаануудыг хийж гүйцэтгэх ёстой болохыг шүүх хуралдаанаас өмнө хийгдэх ажиллагаа, шүүх хуралдааны үеэр хийгдэх ажиллагаа болон шүүхийн шийдвэр гарсны дараах ажиллагаа гэж гурван бүлэг болгон

хуулиар хийж гүйцэтгэх ажиллагаануудыг хийж гүйцэтгэхэд зарцуулагдах хугацааг асуусан болно. Ингэхдээ шүүгч нараас ээдрээ төвөгтэй хэрэг дээр зарцуулах хугацаа болон хөнгөн, ээдрээ төвөг ажиллагаа багатай хэрэг дээр ажиллахад зарцуулах хугацааг тус тусад нь асуусан болно.

Хүснэгт № 21 Шүүгчийн ажлын ачаалал тодорхойлох үзүүлэлт /Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх/

№	Шүүгчийн гүйцэтгэх ажил, чиг үүрэг	Ачаалал тооцох нэгж /минут/		
		Ээдрээ төвөгтэй хэрэг	Хөнгөн хэрэг	Ерөнхий дундаж
		Голч	Голч	
Шүүх хуралдаанаас өмнөх шүүгчийн ажиллагаа				
1	Хэрэг, нэхэмжлэлтэй танилцах, иргэний хэрэг үүсгэх эсэх асуудлыг шийдвэрлэх	30	10	20
2	Шүүх хуралдааны бэлтгэл хангах: /хэргийн материалтай танилцах, нотлох баримт судлах/	120	60	90
3	Шүүхээс гаргах эрх зүйн акт боловсруулах, хянах, албажуулах	120	30	75
4	Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаатай холбоотой хүсэлт, гомдол шийдвэрлэх	60	30	45
5	Гэрч асуух	60	30	45
6	Үзлэг хийх	150	50	100
7	Шинжээч томилох, шинжээчийн дүгнэлттэй танилцах	60	30	45
8	Таньж олуулах ажиллагаа хийх,	60	30	45
9	Туршилт хийх	30	30	30
10	Хэргийн хөдөлгөөний нэгдсэн систем дэх шүүгчийн ажиллагаа	55	30	42.5
11	Хялбаршуулсан журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх	60	30	45
12	Хэргийн материалтай дахин танилцах, /хэрэг хянан шийдвэрлэхтэй холбоотой нотлох баримт хангалттай цугласан эсэхийг шалгах, дүгнэх/	120	60	90
Шүүх хуралдааны үеийн шүүгчийн ажиллагаа				
1	Шүүх хуралдааныг даргалах	240	60	150
2	Шүүх хурлын өмнө гаргасан хүсэлт хэлэлцэх, хүсэлтийг шийдвэрлэх	60	20	40
3	Хэргийг шүүх бүрэлдэхүүнээр хянан шийдвэрлэхэд оролцох	180	60	120
4	Шүүгчийн захирамжид гаргасан гомдлыг хэлэлцэхэд оролцох	60	30	45
5	Шүүхийн шийдвэр гаргахаар зөвлөлдөх	75	30	52.5
6	Шүүх хуралдааныг хойшлуулах	55	23	39
7	Шүүх хуралдааны шийдвэрийг талуудад танилцуулах	25	15	20
Шүүх хуралдааны дараах шүүгчийн ажиллагаа				
1	Шүүхийн шийдвэр боловсруулах, хянах, албажуулах	330	60	195
2	Шүүх хуралдааны тэмдэглэлийг хянах, баталгаажуулах	60	30	45
3	Хэргийн хөдөлгөөний нэгдсэн систем дэх шүүгчийн ажиллагаа	60	33	46.5
4	Давж заалдах, хяналтын гомдол хүлээн авах, холбогдох шүүхэд хэргийг хүргүүлэх	30	30	30
5	Шүүхийн шийдвэрт гүйцэтгэх хуудас бичих	53	23	38
Бусад				
1	Шүүгчдийн зөвлөгөөнд орох	120	60	90

2	Багшлах болон эрдэм шинжилгээний ажил гүйцэтгэх	60	30	
3	Сургалт, хурал, зөвлөгөөн, хэлэлцүүлэгт оролцох	60	0	
4	Шүүхийн Ёс зүйн хороонд тайлбар гаргах, хуралдаанд оролцох	120	60	90

Судалгаанд хамрагдсан шүүхүүдийн ажлын байрны зураг авалтад хамрагдсан шүүгч нараас шийдвэрлэсэн нэг хөнгөн хэрэг болон нэг хүнд хэргийг сонгон авч тухайн хэрэг анхан шатны шүүхээр шийдвэрлэгдэх хүртэлх хугацаанд хавтаст хэрэгт цугларсан нотлох баримт, шүүгчийн хийсэн ажиллагаанд дүн шинжилгээ хийсэн болно. Ингэхдээ доорх хүснэгтэд заасан үзүүлэлтээр хавтаст хэргийг задалж дүн шинжилгээ хийсэн бөгөөд үүнээс хөнгөн гэж үзсэн хавтаст хэрэгт дунджаар ямар үзүүлэлтүүд голчилж байгаа, хүнд хэрэгт ямар үзүүлэлтүүд голчилж байгааг судалж, үүний үндсэн дээр нэг дундаж хэрэгт ямар ямар шалгуур үзүүлэлтүүд орж байгаа, тэдгээрийн давтамжийн тоог гарган ирсэн болно.

Дээрх аргачлалын дагуу судалгаа хийхэд Нийслэлд нэг дундаж иргэний хэргийн хавтасны тоо 1, иргэний хэрэг үүсгэснээс хойш шүүхийн шийдвэр гаргал хавтаст хэргийн хуудасны тоо 54, анхан шатны шүүхийн шийдвэр гаргал 67 хоног, хэргийн оролцогчдын тоо 2, нотлох баримтын хуудасны тоо 24, хурал хойшилсон тоо 1, шүүгчийн гаргасан захирамжийн тоо 4 гэсэн үзүүлэлт гарсан байна.

Хүснэгт № 22 Нэг дундаж иргэний хэргийг шийдвэрлэхэд зарцуулах хугацаа

	Хавтасны тоо	Хавтас хэргийн хуудас	Шийдвэрлэсэн хоног	Холбогдогчдын тоо эзэн	Сөрөг нэхэмжлэл гаргасан эсэх	Нотлох баримтын хуудасны тоо	Гарч оролцсон эсэх тоо	Шинжээчийн дүгнэлтийн тоо	Үзлэгийн тоо	Туршилт хийгдсэн тоо	Хурал хойшлогдсон тоо	Шүүгчийн захирамжийн тоо
Ээдрээ төвөгтэй	2.0	304.0	300.0	3.5	0.5	221.0	2.0	0.0	0.0	0.0	6.5	17.0
Хөнгөн	1.0	35.0	43.0	2.0	0.0	13.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	2.0
Санамсаргүй	1.0	129.5	57.5	2.0	0.0	70.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.5	11.5
Нийслэл	1.0	54.0	67.0	2.0	0.0	24.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0	3.0
Орон нутаг	1.0	229.0	162.5	4.0	0.0	191.0	3.0	0.0	0.0	0.0	0.0	19.0
Дундаж	1.0	126.5	67.0	2.0	0.0	37.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0	5.0

Дээрх аргачлалын дагуу нэг хэргийг шийдэхэд иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн гүйцэтгэх ажил үүргийн дундаж хугацааг тогтоосон, мөн нэг дундаж иргэний хэрэг маргаанд ямар ямар ажиллагааг хийж гүйцэтгэх талаарх хэмжигдэхүүнийг тодорхой болгосон тул иргэний хэргийн 1 шүүгч жилдээ өөрт ногдсон хэргийг шийдвэрлэхэд хэдий хэмжээний хугацаа зарцуулж байгааг тооцоолох боломжтой болж байна.

Судалгаанаас үзвэл 2017 оны байдлаар нийслэлд иргэний хэргийн шүүхийн нэг шүүгчид 310 хэрэг ногдож байгаа бөгөөд үүнд зарцуулсан хугацааг тооцоолж гаргах боломжтой. Гэхдээ нэг шүүгчид ногдож байгаа 310 хэрэг нь хэргийн жингээрээ ямар төрлийн хэргүүдэд хуваагдаж байгааг ялгаатай тооцох шаардлагатай бөгөөд судалгаа үнэн бодитой гарах нөхцөл бүрдэх юм.

Үүний тулд шүүхээс гарч байгаа шийдвэрийн хэдэн хувь нь хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэдэг, хэдийн хувийг нь хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэдэг, хэдэн хувьд нь талууд мэтгэлцэж шийдвэр гардаг талаарх статистик судалж үзэхэд 2015, 2016, 2017 оны Монгол Улсын хэмжээнд иргэний хэргийн анхан шатны шүүхээс нийт шийдвэрлэсэн хэрэг маргааны 33.2 хувийг хялбаршуулсан журмаар буюу Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн /ИХШХШТХ/ 74 дүгээр зүйлээр, 53.6 хувьд нь талууд мэтгэлцэж буюу ИХШХШ тухай хуулийн 115 дугаар зүйлээр шийдвэрлэсэн байх бол нийт хэргийн 13.2

хувьд нь иргэний хэргийг хэрэгсэхгүй болгож буюу ИХШХШ тухай хуулийн 117 дугаар зүйлээр шийдвэрлэсэн байна.

Хүснэгт № 23 Монгол Улсын хэмжээнд иргэний хэргийг шийдвэрлэсэн байдал

Шийдвэрлэсэн бүх иргэний хэрэг		2015 он		2016 он		2017 он		3 жилийн дунджаар
		Тоо	Хувь	Тоо	Хувь	Тоо	Хувь	
		40674	100.0%	46173	100.0%	45233	100.0%	
Үүнээс	Хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэсэн хэрэг /ИХШХШТХуулийн 74-р зүйл/	13972	34.4%	16204	35.1%	13612	30.1%	33.2%
	ИХШХШТХ-ийн 115-р зүйлээр шийдвэрлэсэн	21521	52.9%	23569	51.1%	25659	56.7%	53.6%
	Хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон /ИХШХШТ хуулийн 117-р зүйл/	5181	12.7%	6400	13.8%	5962	13.2%	13.2%

Дээр дурдсан статистикаас үзвэл нийслэлийн 6 дүүргийн 1 иргэний шүүгч жилд дунджаар 310 хэрэг шийдвэрлэж байгаагийн 33.2 хувь буюу 102.9 хэргийг хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэсэн, 53.6 хувь буюу 166.1 хэргийг ИХШХШТХ-ийн 115 дугаар зүйлээр, 13.2 хувь буюу 40.9 хэргийг ИХШХШТХ-ийн 117 дугаар зүйлээр шийдвэрлэсэн гэж үзвэл дараах аргачлалын дагуу тооцоолол хийхээр байна.

Нийслэлд нэг дундаж иргэний хэргийн хавтасны тоо 1, иргэний хэрэг үүсгэснээс хойш шүүхийн шийдвэр гартал хавтаст хэргийн хуудасны тоо 54, анхан шатны шүүхийн шийдвэр гартал 67 хоног, хэргийн оролцогчдын тоо 2, нотлох баримтын хуудасны тоо 24, хурал хойшилсон тоо 1, шүүгчийн гаргасан захирамжийн тоо 4 гэсэн үзүүлэлтээр тооцож байгаа бөгөөд 116.1 хэргийг энэ үзүүлэлтээр тооцоолох юм. (Хүснэгт№ 23)

Хүснэгт № 24 Нэг дундаж иргэний хэргийг шийдвэрлэхэд зарцуулах хугацаа буюу ИХШХШТХ-ийн 115 дугаар зүйлээр шийдвэрлэх хэрэг

	Шүүгчийн хэргийг шийдвэрлэхэд хийх ажиллагаа	Нэг стандарт үйл ажиллагааг гүйцэтгэхэд зарцуулах хугацаа /минутаар/	Давтамжийн тоо	Хугацаа /минутаар/
1	Хэрэг, нэхэмжлэлтэй танилцах, иргэний хэрэг үүсгэх эсэх асуудлыг шийдвэрлэх	20	1	20
2	Шүүхээс гаргах эрх зүйн акт боловсруулах, хянах, албажуулах	10/75	2/1	20+75
3	Хэргийн материалтай дахин танилцах, /хэрэг хянан шийдвэрлэхтэй холбоотой нотлох баримт хангалттай цугласан эсэхийг шалгах, дүгнэх/	90	1	90
4	Шүүх хуралдааныг даргалах	150	1	150
5	Шүүх хуралдааныг хойшлуулах	39	1	39
6	Шүүхийн шийдвэр боловсруулах, хянах, албажуулах	195	1	195
7	Шүүх хуралдааны тэмдэглэлийг хянах, баталгаажуулах	45	1	45
				634 минут

Дүүргийн нэг иргэний хэргийн шүүгч нэг жилд ИХШХШТХ-ийн 115 дугаар зүйлээр хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд зарцуулж буй хугацаа= 634 минут (ИХШХШТХ-ийн 115-аар нэг хэргийг шийдэхэд зарцуулах хугацаа) × 166.1 хэрэг (нэг жилд нийт ИХШХШТХ-ийн 115-аар шийдвэрлэсэн хэргийн тоо) =105307 минут:60минут=1755 цаг:8 цаг=219 өдөр зарцуулсан байна.

Дээрх тооцоолол нь 166 хэргийг шүүгч ИХШХШТХ-ийн 115 дугаар зүйлээр шийдвэрлэхэд зарцуулсан ажлын өдрийг тооцоолсон бол ИХШХШТХ-ийн 74 дүгээр зүйл

болон 117 дугаар зүйлээр шийдвэрлэсэн нийт 144 хэргийг шийдвэрлэхэд зарцуулах хугацааг тооцоолох шаардлагатай байна. Үүний тулд эдгээр хэргийг шүүгч шийдвэрлэхэд харьцангуй хугацаа бага зарцуулна гэж тооцоод хөнгөн хэргийг шийдвэрлэхэд шүүгчийн хийгдэх ажиллагааны дундаж болон түүнд зарцуулах дундаж хугацааг тооцоолох замаар хугацааг тооцно.

Нийслэлд нэг хөнгөн иргэний хэргийн хавтасны тоо 1, иргэний хэрэг үүсгэснээс хойш шүүхийн шийдвэр гартал хавтаст хэргийн хуудасны тоо 35, анхан шатны шүүхийн шийдвэр гартал 43 хоног, хэргийн оролцогчдын тоо 2, нотлох баримтын хуудасны тоо 13, шүүгчийн гаргасан захирамжийн тоо 2 гэсэн үзүүлэлт гарч байна.

Хүснэгт № 25 ИХШХШтХ-ийн 74, 117 дугаар зүйлээр шийдвэрлэх хэрэг

	Шүүгчийн хэргийг шийдвэрлэхэд хийх ажиллагаа	Нэг стандарт үйл ажиллагааг гүйцэтгэхэд зарцуулах хугацаа /минутаар/	Давтамж ийн тоо	Хугацаа /минутаар/
1	Хэрэг, нэхэмжлэлтэй танилцах, иргэний хэрэг үүсгэх эсэх асуудлыг шийдвэрлэх	10	1	10
2	Шүүхээс гаргах эрх зүйн акт боловсруулах, хянах, албажуулах	10/	2	20
3	Хэргийн материалтай дахин танилцах, /хэрэг хянан шийдвэрлэхтэй холбоотой нотлох баримт хангалттай цугласан эсэхийг шалгах, дүгнэх/	60	1	60
4	Шүүх хуралдааныг даргалах	30	1	30
5	Шүүхийн шийдвэр боловсруулах, хянах, албажуулах	60	1	60
6	Шүүх хуралдааны тэмдэглэлийг хянах, баталгаажуулах	30	1	30
				210 минут

Дүүргийн нэг иргэний хэргийн шүүгч нэг жилд ИХШХШтХ-ийн 74,117 дугаар зүйлээр хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд зарцуулж буй хугацаа= 210 минут (ИХШХШтХ-ийн 74 болон 117 дугаар зүйлээр нэг хэргийг шийдэхэд зарцуулах хугацаа) × 144 хэрэг (нэг жилд нийт ИХШХШтХ-ийн 74,117-аар шийдвэрлэсэн хэргийн тоо) =30240 минут:60минут=504 цаг:8 цаг=63 өдөр зарцуулсан байна. Нийслэлийн 6 дүүрэг дэх нэг иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч өөрт ногдож байгаа 310 хэргийг нийт 282 (219 өдөр +63 өдөр) ажлын өдөр хянан шийдвэрлэх тооцоо гарч байна.

Дээрх аргачлалын дагуу орон нутаг дахь сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачааллыг тооцвол нэг шүүгч жилдээ 290 иргэний хэрэг шийдвэрлэсэн байх бөгөөд үүнээс 155.4 хэрэг буюу 53.6 хувийг нь ИХШХШтХ-ийн 115 дугаар зүйлээр мэтгэлцүүлж, 134.4 хэргийг буюу 46.4 хувийг нь ИХШХШтХ-ийн 74, 117 дугаар зүйлээр хянан шийдвэрлэдэг байна.

Орон нутгийн нэг иргэний хэргийн шүүгч нэг жилд ИХШХШтХ-ийн 115 дугаар зүйлээр хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд зарцуулж буй хугацаа= 634 минут (ИХШХШтХ-ийн 115-аар нэг хэргийг шийдэхэд зарцуулах хугацаа) × 155.4 хэрэг (нэг жилд нийт ИХШХШтХ-ийн 115-аар шийдвэрлэсэн хэргийн тоо) =98253минут : 60минут=1642 цаг:8 цаг=208 өдөр зарцуулсан байна.

Орон нутгийн нэг иргэний хэргийн шүүгч нэг жилд ИХШХШтХ-ийн 74,117 дугаар зүйлээр хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд зарцуулж буй хугацаа= 210 минут (ИХШХШтХ-ийн 74 болон 117 дугаар зүйлээр нэг хэргийг шийдэхэд зарцуулах хугацаа) × 134.4 хэрэг (нэг жилд нийт ИХШХШтХ-ийн 74,117-аар шийдвэрлэсэн хэргийн тоо) =28224 минут:60минут=470.4 цаг:8 цаг=58.8 өдөр зарцуулсан байна. Үүнээс дүгнэж үзвэл орон нутаг дах сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны нэг шүүгч өөрт ногдож буй 290 хэргийг 266 (208 өдөр + 58 өдөр) ажлын өдөр шийдвэрлэж байна гэсэн үг юм.

Харин Завхан аймгийн Тосонцэнгэл сум дахь сум дундын нэг шүүгчийн ажлын ачааллыг тооцвол нэг шүүгч жилд 80.5 иргэний хэрэг ногдож байгаа бөгөөд үүнийг өмнө бодсон аргачлалын дагуу бодож үзье.

Сум дундын шүүхийн нэг шүүгч нэг жилд ИХШХШтХ-ийн 115 дугаар зүйлээр хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд зарцуулж буй хугацаа= 634 минут (ИХШХШтХ-ийн 115-аар нэг хэргийг шийдэхэд зарцуулах хугацаа) × 43.1 хэрэг (нэг жилд нийт ИХШХШтХ-ийн 115-аар шийдвэрлэсэн хэргийн тоо) =27325минут : 60минут=455.4 цаг:8 цаг=56.9 өдөр зарцуулсан байна.

Сум дундын шүүхийн нэг шүүгч нэг жилд ИХШХШтХ-ийн 74,117 дугаар зүйлээр хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд зарцуулж буй хугацаа= 210 минут (ИХШХШтХ-ийн 74 болон 117 дугаар зүйлээр нэг хэргийг шийдэхэд зарцуулах хугацаа) × 37.4 хэрэг (нэг жилд нийт ИХШХШтХ-ийн 74,117-аар шийдвэрлэсэн хэргийн тоо)=7854 минут:60минут=130.9 цаг:8 цаг=16.3 өдөр зарцуулсан байна. Үүнээс дүгнэж үзвэл сум дундын нэг шүүгч өөрт ногдож буй 80.5 иргэний хэргийг 73 (56.9 өдөр + 16.3 өдөр) ажлын өдөр шийдвэрлэж байна гэсэн үг юм. Гэхдээ сум дундын шүүхийн шүүгч нь иргэний хэргийг шийдвэрлэхээс гадна эрүүгийн хэрэг шийдвэрлэдэг тул эрүүгийн хэрэг шийдвэрлэхэд зарцуулж буй хугацааг нэмж тооцоолох шаардлагатай.

Дээр тооцоолсон хугацаа нь шүүгч өөрт хуваарилагдсан хэргийг хянан шийдвэрлэх ажиллагаатай холбоотой ажлын ачаалал, түүний хугацааг тооцоолсон бол шүүгчийн бусад үйл ажиллагаанд зарцуулах хугацааг мөн тооцоолох шаардлагатай. Тухайлбал: хамтын зарчмаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцоход зарцуулж буй хугацаа, шүүгчдийн зөвлөгөөнд зарцуулж буй хугацаа, ёс зүйн хороонд гомдлын хэрэг үүссэн бол тайлбар өгөх, хуралдаанд оролцох, шүүгчийн давтан сургалтад зарцуулж буй хугацаа,

Бүрэлдэхүүнтэй хэрэг шийдвэрлэхэд зарцуулж буй хугацаа: Шүүгчтэй хийсэн ярилцлагаас үзвэл нэг шүүгч сард 9 бүрэлдэхүүнтэй хэрэгт ордог байна. Жилийн 12 сараас шүүгчийн ээлжийн амралттай байх хугацааны 1 сар, нийтээр амрах баяр ёслолын өдөр, сургалттай байх, чөлөөтэй байх хугацааны 1сарын хугацаанд бүрэлдэхүүнтэй хуралд оролцохгүй гэж үзвэл шүүгч жилдээ 9 хэрэг×10сар буюу 90 удаа бүрэлдэхүүнтэй хуралд ордог байна. Үүнээс 66 хувь¹⁸ буюу 60 хэргийн шүүх хуралдаан нь хойшилдог бөгөөд үлдсэн 30 хэргийг нь эцэслэн шийдвэрлэдэг гэж үзвэл. Нэг шүүгчид ногдож буй хугацааг тооцоолбол: 60(хэрэг)×39(хойшилж буй бүрэлдэхүүнтэй хэрэг шийдвэрлэхэд зарцуулах хугацаа)+30(хэрэг)×150минут=6840 минут:60минут=114 цаг:8цаг=14 ажлын өдөр. Өөрөөр хэлбэл нэг иргэний хэргийн шүүгч жилдээ 14 ажлын өдрийг бүрэлдэхүүнтэй хурал шийдэхэд зарцуулж байна.

Гомдлын хуралд ороход зарцуулж буй хугацаа: Шүүгчтэй хийсэн ярилцлагаас үзвэл нэг шүүгч сард 9 удаа ИХШХШтХ-ийн 170 дугаар зүйлд заасан гомдлын хуралд бүрэлдэхүүнтэй оролцдог байна. Жилийн 12 сараас шүүгчийн ээлжийн амралттай байх хугацааны 1 сар, нийтээр амрах баяр ёслолын өдөр, сургалттай байх, чөлөөтэй байх хугацааны 1сарын хугацаанд бүрэлдэхүүнтэй хуралд оролцохгүй гэж үзвэл шүүгч жилдээ 9 гомдлын хурал×10сар буюу 90 удаа гомдлын хуралд ордог байна. Нэг шүүгчид ногдож буй хугацааг тооцоолбол: 90(гомдлын хурал)×45(гомдол шийдвэрлэхэд зарцуулах хугацаа)=4050 минут:60минут=67.5цаг:8цаг=8ажлын өдөр. Өөрөөр хэлбэл нэг иргэний хэргийн шүүгч жилдээ 8 ажлын өдрийг бүрэлдэхүүнтэй хурал шийдэхэд зарцуулж байна.

Шүүгчдийн зөвлөгөөнд орох: шүүгчдийн зөвлөгөөн долоо хоногт нэг удаа болох бөгөөд жилд 50 долоо хоног байна. Үүнээс шүүгчийн ээлжийн амралттай байх 1, нийтээр амрах баяр ёслолын өдөр, сургалттай байх, чөлөөтэй байх хугацааны 1сарын хугацаанд зөвлөгөөнд оролцохгүй гэж үзвэл шүүгч жилдээ 42 удаа шүүгчийн зөвлөгөөнд оролцохоор байна. Дүүргийн иргэний хэргийн нэг шүүгч жилдээ зөвлөгөөнд зарцуулж буй цагийг тооцвол=90 минут ×42 удаа=3780 минут :60 минут=63 цаг:8 цаг =7.8 өдөр зарцуулж байна.

Шүүгчийн давтан сургалт, хуульчдын холбооны багц цагт зарцуулж буй хугацааг ажлын 10 өдөр гэж тооцлоо.

¹⁸ Иргэний хэргийн шүүх хурал 66 хувьтай хойшилдог

Хүснэгт № 26 Нийслэлийн 6 дүүргийн иргэний хэргийн нэг шүүгчийн ажлын ачаалал

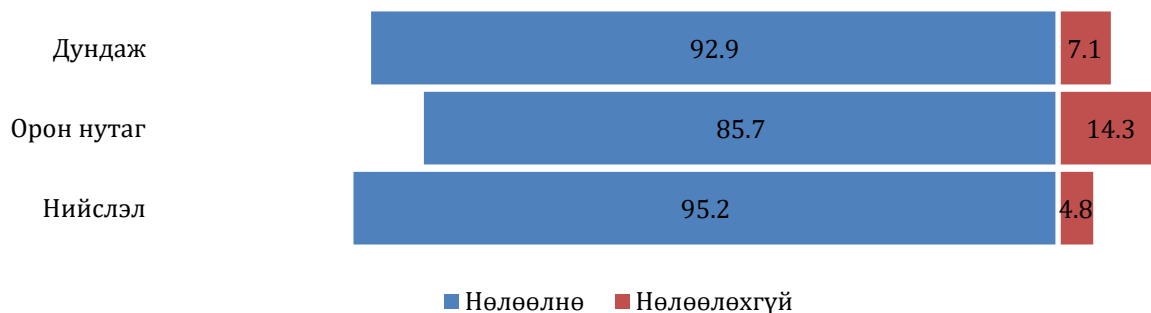
	Шүүгчийн хийх ажил	Дүүргийн эрүүгийн хэргийн шүүгч
1	310 иргэний хэргийг	282 өдөр
2	Шүүгч бүрэлдэхүүнтэй хуралд	14 өдөр
3	Гомдлын хуралд	8 өдөр
4	Шүүгчдийн зөвлөгөөнд	7.8 өдөр
5	Шүүгч сургалтад	10 өдөр
6	Шүүгч ёс зүйн хороонд	1.2 өдөр
	Нийт	323 өдөр

Үүнээс үзвэл судалгаанд хамрагдсан 6 дүүргийн нэг иргэний хэргийн шүүгч 310 хэргийг шийдвэрлэхдээ 323 өдрийн ачаалалтай ажиллаж байна.

Нэг шүүгч жилд 230 өдөр ажилладаг гэж тооцвол: $323\text{өдөр} - 230\text{өдөр} = 93$ өдөр илүү ажилладаг гэсэн тооцоолол гарч байна. Судалгааны хүрээнд хийгдсэн ажлын байрны зураг авалтаар нийслэлийн 6 дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч нэг ажлын өдөрт 90 минутаар сунаж ажилладаг гэсэн үр дүн гарсан байх бөгөөд $230\text{ ажлын өдөр} \times 90\text{ минут} = 20700\text{ минут} : 60\text{ минут} = 345$ цаг: $8 = 43$ өдөр болж байна. Энэ нь шүүгч нэг жилд илүү цагаар ажилласан хугацаа нь 43 ажлын өдөр болж байна.

$93\text{ өдөр} - 43\text{ өдөр} = 50$ өдөр үлдэж байгаа бөгөөд нийслэлийн 6 дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн 95.2 хувь нь амралтын аль нэг өдөр сууж ажилладаг гэж хариулсанаас үзвэл жилд 52 долоо хоног байгаа бөгөөд үүнээс аль нэг амралтын өдөр нь сууж ажилладаг гэж үзвэл илүү гарч буй 50 өдөр нь амралтын өдөр ажилладаг байж болохоор байна.

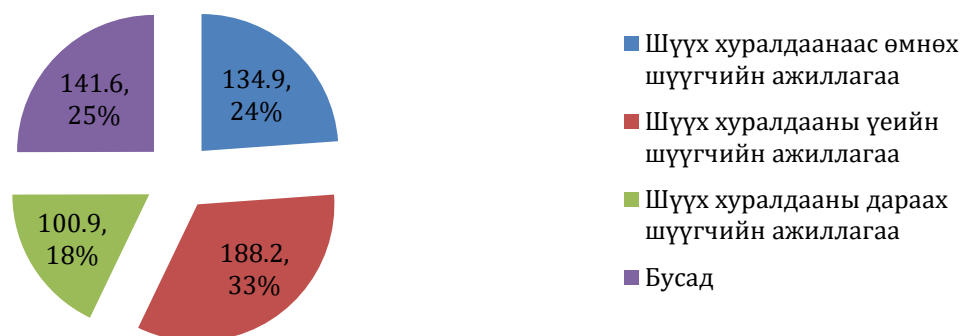
Зураг № 22 Шүүгчийн ажлын ачаалал, шүүхийн шийдвэрийн чанарт нөлөөлөх эсэх

2.4. Иргэний хэргийн шүүгчийн ажлын байрны зураглал

Судалгааны хүрээнд Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч нарын ажлын байран дээрээ гүйцэтгэж буй үндсэн үйл ажиллагаа тус бүр дээр ажлын өдрүүдэд зарцуулж буй хугацааг бүртгэж, үүнд шинжилгээ хийлээ.

Зураг № 23 Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн нэг өдрийн ажлын цагийн задаргаа

Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч ажлын 5 өдрийн дунджаар өдрийн ажлын цагийн 24% буюу 134.9 минутыг (2 цаг 14 минут) хавтаст хэрэгтэй танилцах, шүүхээс гарах эрх зүйн акт боловсруулах зэрэг ажилд, 33% буюу 188.2 минутыг (3 цаг 8 минут) шүүх хуралдаан даргалах болон шүүх хуралдааны бүрэлдэхүүнд ороход зарцуулдаг бол үүний дараагаар өдрийн ажлын цагийн 18% буюу 100.9 минутыг (1 цаг 40 минут) шүүхийн шийдвэр боловсруулах, хянах, албажуулах, шүүх хуралдааны тэмдэглэл хянах, баталгаажуулах ажлуудад зарцуулдаг байна. Эндээс Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч шүүх хуралдаанаас өмнөх болон шүүх хуралдааны үеийн үйл ажиллагаанд цаг хугацаа их зарцуулж буйг харж болно.

Хүснэгт № 27 Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын байрны зураглал, гарагаар

№	Шүүгчийн гүйцэтгэх ажил, чиг үүрэг	Даваа гараг	Мягмар гараг	Лхагва гараг	Пүрэв гараг	Баасан гараг	Нийт цаг	1 өдрийн дундаж цаг
1	Шүүх хуралдаанаас өмнөх шүүгчийн ажиллагаа	219.6	179.6	97.1	84.6	93.6	674.6	134.9
2	Шүүх хуралдааны үеийн шүүгчийн ажиллагаа	115.4	148.2	440.1	153.6	83.6	940.8	188.2
3	Шүүх хуралдааны дараах шүүгчийн ажиллагаа	171.8	123.9	65.7	66.8	76.1	504.3	100.9
4	Бусад	132.1	108.6	170.4	102.9	212.1	726.1	145.2
5	Нийт /минутаар/	638.9	560.4	773.3	407.9	465.4	2845.8	569.2
6	Нийт /цагаар/	10.6	9.3	12.9	6.8	7.8	47.4	9.5

Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч шүүгч долоо хоногт дунджаар 2400 минут (40 цаг) ажиллах ёстойгоос 2845.8 минут (47.4 цаг) буюу 445.8 минутаар (7.4 цаг) илүү ажиллаж байна. Энэ нь ажлын өдрөөр хийгдсэн ажлын байрны зураг авалтын үр дүн бөгөөд зарим шүүгч нар амралтын өдрийн аль нэгэнд тогтмол ажиллаж шийдвэр бичих, хавтаст хэрэгтэй танилцах ажлуудыг хийдэг талаараа ганцаарчилсан ярилцлагын үеэр дурдаж байсан. Шүүгч өдөрт 480 минут (8 цаг) ажиллахаас 569.2 минут (9.5 цаг) буюу 89.2 минутаар (1 цаг 29 минут) илүү ажиллаж байна.

ГУРАВ. ЗАХИРГААНЫ ХЭРГИЙН ШҮҮХИЙН АЖЛЫН АЧААЛАЛ

3.1. Захиргааны хэргийн шүүхийн ажлын ачааллын ерөнхий төлөв байдал

Захиргааны хэргийн шүүхийн ажлын ачааллын ерөнхий төлөв байдлыг гаргахдаа Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн Хэргийн хөдөлгөөний удирдлагын хэлтсээс сар бүр гаргадаг “Хэргийн хөдөлгөөний мэдээлэл”, Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэнгээс хагас жил, бүтэн жилээр гаргадаг “Монгол Улсын шүүхийн шүүн таслах ажиллагааны тайлан”-г голлох эх сурвалж болгон судалгаанд ашиглалаа.

Хүснэгт № 28 Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн хэргийн хөдөлгөөн, 2017 он

№	Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх	Хүлээн авсан	Хянан шийдвэрлэсэн	ХХША-д	Хугацаа хэтэрсэн
1	Нийслэл дэх Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх	151	101	399	85

2	Орон нутаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхүүд	66	69	171	13
	Нийт	217	170	570	98

Өнгөрсөн 2017 онд Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд шинээр 217 нэхэмжлэл хүлээн авч, 170 хэргийн хянан шийдвэрлэж, 570 хэрэгт шүүх хуралдаан хойшилсон байна. Харин 98 хэрэгт хугацаа хэтэрсэн гэсэн үзүүлэлттэй байна. Хугацаа хэтэрсэн хэргийн 85 буюу 86,7%-нь Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд байгаа нь хамгийн өндөр үзүүлэлт байна.

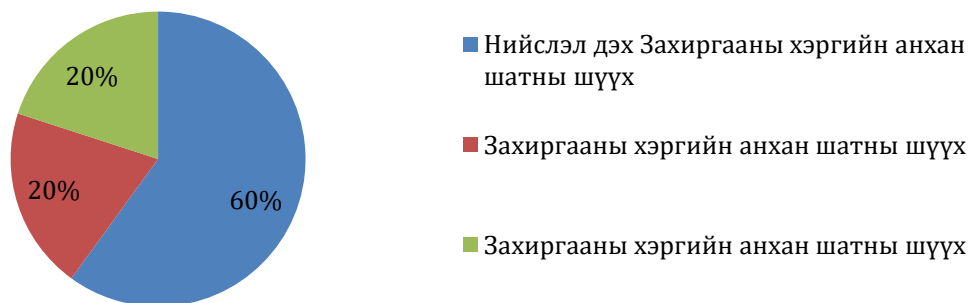
Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ачаалал: Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд 2017 онд нийт 75.5 шүүгч ажилласан бөгөөд нэг шүүгчид 25.3 хэрэг ногдож байна. Нийслэл дэх Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд (Улаанбаатар) нэг шүүгчид 50.5 хэрэг ногдож байгаа нь дунджаас 2 дахин их хэрэг хянан шийдвэрлэсэн байна. Архангай аймаг дахь Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд 28 хэрэг ногдож байгаа нь захиргааны хэргийн орон нутгийн шүүхүүдээс хамгийн өндөр нь байгаа бол Хэнтий аймаг дахь Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд нэг шүүгчид 7.8 хэрэг ногдож байгаа нь хамгийн бага байна.¹⁹ /Хүснэгт №2/

Хүснэгт № 29 Судалгаанд хамрагдсан захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх шүүгчийн хэргийн ачаалал

№	Шүүх	Шүүгчдийн тоо	Захиргааны хэрэг	Нэг шүүгчид ногдох хэргийн тоо
1	Нийт захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн дундаж	75.5	1908	25.3
Судалгааны түүвэрт орсон шүүхүүд				
1	Өвөрхангай аймаг дахь Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх	3	27	9.0
2	Төв аймаг дахь Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх	3	47	15.7
3	Нийслэл Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх	21	1060	50.5

Дээрх хүснэгтээс үзэхэд Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчид улсын дунджаас 1 дахин их хэрэг шийдвэрлэдэг ба судалгааны түүврийн дагуу сонгосон шүүхийн шүүгчдээс 3 дахин олон тооны хэрэг шийддэг болох нь харагдаж байна. Ингээд судалгаанд хамрагдсан шүүхийн шүүгчдээс авсан санал асуулгын үр дүнг дор товч хүргэе.

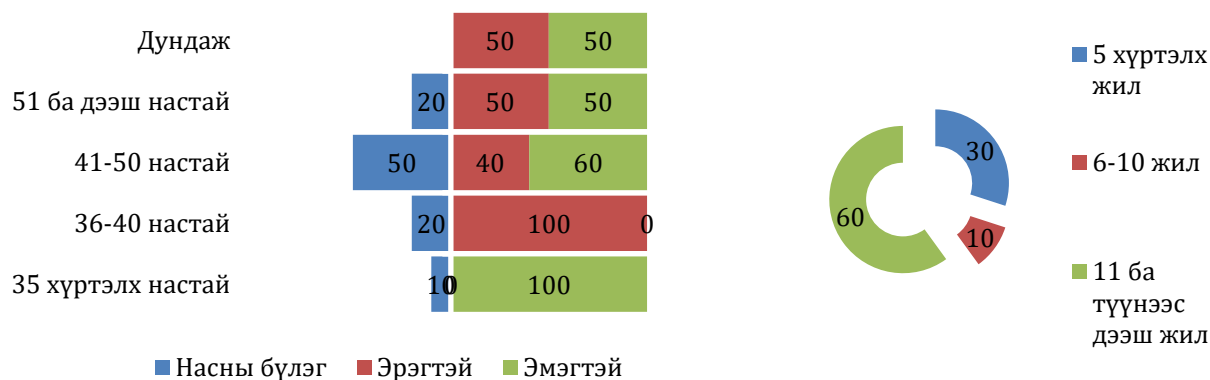
Зураг № 24 Судалгаанд хамрагдсан захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн ажиллаж буй шүүх

¹⁹ Монгол Улсын шүүхийн тайлан 2017 он, Шүүхийн ерөнхий зөвлөл, 2018 он, 273 дахь тал

Судалгаанд хамрагдсан шүүхүүдээс захиалагч байгууллагаас тогтоосон түүврийн дагуу шүүгч нарыг хамруулсан бөгөөд судалгаанд хамрагдсан шүүгч нарын хүйсийн харьцаа, насны бүтцийг (график №2)-оос харна уу.

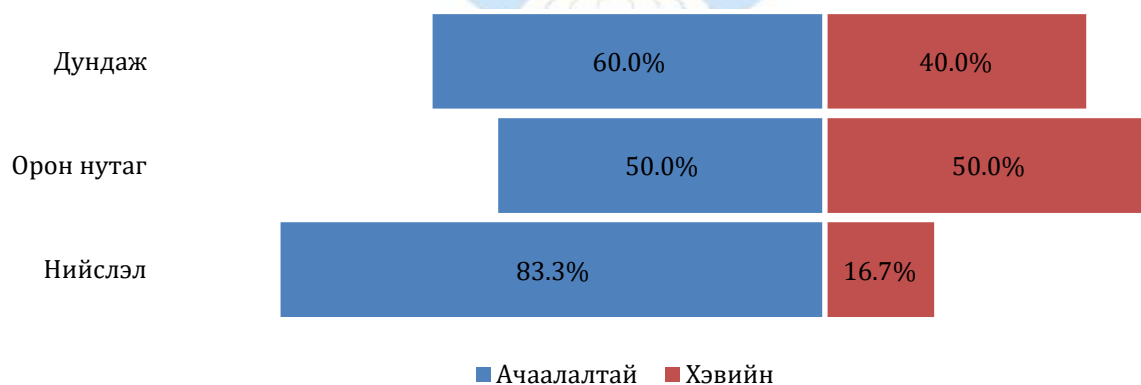
Зураг № 25 Судалгаанд хамрагдсан захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн хүн ам зүйн байдал

Судалгааны багийн зүгээс судалгааг гүйцэтгэхдээ шүүгч нарын ажилласан жилийн түүврийг авахдаа 5 хүртэл жил ажилласан, 6-10 жил ажилласан, 11-ээс дээш жил ажилласан туршлагатай гэсэн шалгуур үзүүлэлтийг баримтлан судалгааг авсан болно. Судалгаанд захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн нийт 10 шүүгчээс ганцаарчилсан ярилцлага авсан бол 5 шүүгчид ажлын байрны зураг авалтыг ажлын 5 өдрийн турш хийсэн байна.

Судалгаанд хамрагдсан шүүгч нараас шүүгчээр ажиллахад ачаалалтай санагддаг эсэх талаар асуухад нийслэлд 83.3 хувь нь, орон нутагт 50 хувь нь ачаалалтай гэсэн хариултыг өгсөн байна. Үүнээс үзэхэд орон нутгийн захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн 50 хувь нь ачаалалтай ажилладаг гэж хариулсан боловч улсын дундаж хэргийн ачаалалтай харьцуулахад 2 дахин бага хэрэг шийдэж байгаа нь харагдаж байна.

Зураг № 26 Захиргааны хэргийн шүүхийн шүүгчээр ажиллах ачаалалтай санагддаг эсэх

Монгол улсын шүүхийн шүүн таслах ажиллагааны 2017 оны дүн мэдээнээс үзвэл Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх 1060 хэрэг шийдвэрлэсэн нь нийт шийдвэрлэсэн хэргийн 55.6 хувь бөгөөд нэг шүүгчид 50.5 хэрэг ногдохоор байна.

Харин судалгаанд хамрагдсан орон нутаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхүүд болох Төв аймаг дахь Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд 47 хэрэг буюу нэг шүүгч 15.6 хэрэг дунджаар шийдвэрлэсэн бол Өвөрхангай аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд 27 хэрэг буюу нэг шүүгч 9 хэрэг шийдвэрлэсэн үзүүлэлттэй байна.²⁰

²⁰ Шүүхийн Ерөнхий зөвлөл, *Монгол Улсын шүүхийн тайлан (2017 он)*, 242 дахь тал.

Үүнээс үзэхэд судалгаанд хамрагдсан орон нутгийн захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн ажлын ачааллыг Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхтэй харьцуулахад 3 дахин ачаалал багатай ажилладаг болох нь харагдаж байна.

Хүснэгт № 30 Судалгаанд хамрагдсан Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн хэргийн ачаалал, 2017 он²¹

	Шүүхийн нэр	Захиргааны хэргийн тоо	Шүүгчийн тоо	Нэг шүүгчид ногдох хэргийн тоо
1	Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх	1060	21	50.5
2	Төв аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх	47	3	15.66
3	Өвөрхангай аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх	27	3	9

Судалгааны багийн зүгээс судалгаанд хамрагдсан шүүгчдээс нэгж хугацаанд хэдэн хэрэг дээр зэрэг ажиллаж байгааг тодруулах зорилгоор “таны гар дээр хэдэн хэрэг ажиллагаанд байгаа вэ ?” гэсэн асуултад шүүгчид дунджаар 20 (20.30) хэрэг байна гэж хариулсан. Харин шүүгч нараас дээд тал нь хэдэн хэрэг дээр зэрэг ажиллаж байсан талаар асуухад дунджаар 49 (49.67) хэрэг гэж хариулсан.

Харин шүүгчийн ажиллагаанд байх хэргийн зохистой хэмжээг тодруулах зорилгоор “таны хувьд хэдэн хэрэг ажиллагаанд байвал таны ачаалал хэвийн гэж үзэх вэ? гэсэн асуултанд дунджаар 15 (15.44) хэрэг гэж хариулсан байна. Үүнээс дүгнэж үзвэл шүүгчид өөрсдийн ачааллыг өндөр байна гэж үнэлж байгаа ба одоо гар дээр байгаа хэргээсээ 5 хэргээр бага байвал ачаалал хэвийн болох боломжтой гэж үзсэн байна.

Харин шүүгчдээс жилд хэдэн хэрэг шийдэх нь зохистой болохыг тодруулахад жилдээ 42 шийдэх нь зохистой гэж хариулсан байна.

Хүснэгт № 31 Шүүгчийн ажиллагаанд байгаа гар дээрх хэргийн тоо болон байвал зохих хэргийн тоо

	Одоо ажиллагаанд байгаа хэргийн тоо	Нэгэн зэрэг ажиллагаанд байсан хамгийн их хэргийн тоо	Нэгэн зэрэг ажиллагаанд байвал зохих хэргийн тоо	Жилд шийдэх хэргийн зохистой тоо
Голч /Median	19.00	53.50	15.00	42

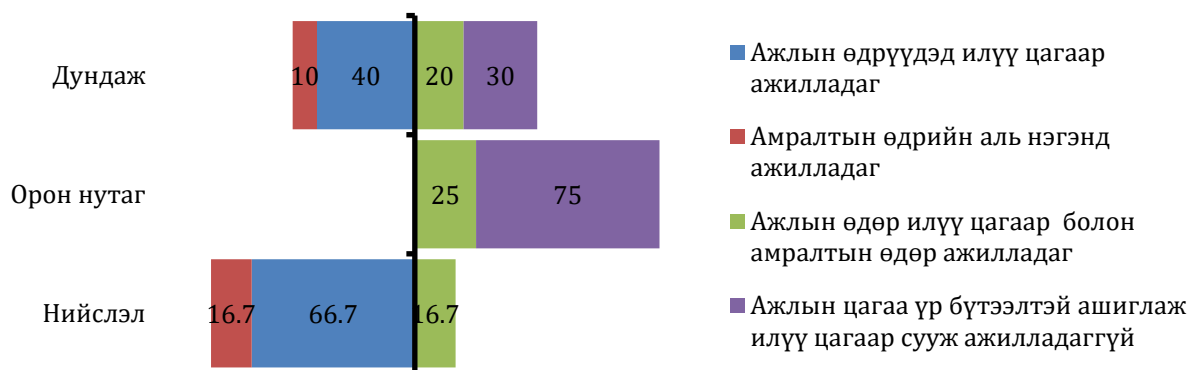
Шүүгч нар ачаалалтай ажилладаг эсэхийг хэмжих өөр нэг хэмжүүр нь хуульд заагдсан ажлын цаг юм. Өөрөөр хэлбэл шүүгч хуульд заасан чиг үүргээ гүйцэтгэхдээ ажлын 8 цагтаа амжиж ажиллаж байгаа эсэх, мөн илүү цагаар сууж ажилладаг эсэхийг шүүгч нараас тодруулах нь шүүгчийн ажлын ачааллыг тодорхойлоход чухал ач холбогдолтой.

Үүнтэй холбогдуулан шүүгчийн ажлын цагийн тооцоог ажлын байрны зураг авалтын дагуу судлахад орон нутаг дахь шүүгч нарын 75 хувь нь ажлын өдөр болон амралтын өдөр илүү цагаар ажилладаггүй гэж хариулсан бол нийслэл дэх шүүгч нарын 66.7 хувь нь ажлын өдөр илүү цагаар сууж ажилладаг ба 16.7 хувь нь амралтын өдрийн аль нэг өдөр ирж илүү цагаар ажилладаг гэж хариулсан байна.

²¹ Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн ажлын албаны хэргийн хөдөлгөөний удирдлагын хэлтсийн өгсөн мэдээлэл.

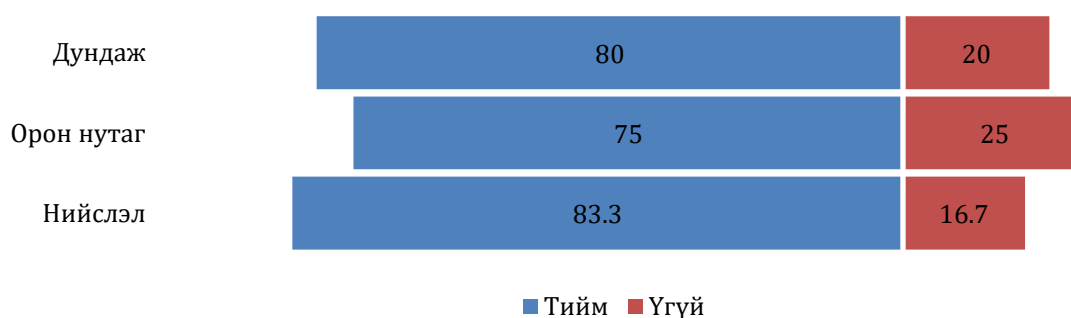
Зураг № 27 Та ажлын цагаас гадна амралтын өдрөөр болон ажлын бус цагаар ажилладаг уу?

Үүнээс үзэхэд Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн 66.7 хувь нь ажлын өдрүүдээр илүү цагаар ажилладаг ба 16.7 хувь нь амралтын өдрүүдийн аль нэг өдөр ирж ажилладаг гэж хариулсан байна. Харин орон нутаг дахь захиргааны шүүхийн шүүгчид жилд шийдвэрлэх хэргийн тоо бага байгаатай холбоотойгоор ажлын өдөр болон амралтын өдөр сууж ажиллах нь ховор байна.

Шүүгч нараас ажлын ачааллаас үүдэн стресс, ядаргаанд орж байсан эсэх талаар асуухад орон нутаг дахь шүүгчдийн 75 хувь нь стресст ордог гэж хариулсан бол нийслэл дэх шүүгчдийн 83.3 хувь нь стресстдэг гэж хариулсан байна.

Зураг № 28 Та ажлын ачааллаас үүдэн ямар нэг дарамт, стресст орж байсан уу?

Үүнээс үзэхэд шүүгч нарын ажлын ачаалал өндөр байх нь тухайн шүүгчид дарамт, стресст оруулдаг байна. Үүнээс үүдэн судалгааны багийн зүгээс стресст нөлөөлдөг гол хүчин зүйлүүдийг илүү нарийвчлан тодруулахад санал асуулгад хамрагдсан шүүгчид дараахь хариултыг өгч байсан.

1/ Нэгэн зэрэг олон хэрэг дээр давхар ажиллахад заримдаа шийдвэр бичих хугацаа гардаггүй. Үүнээс үүдэн хэргийн оролцогчид гомдол гаргадаг.

2/ Улс төрийн шинжтэй хэрэг дээр ажиллахад заримдаа стресст өртдөг. Тухайлбал, захиргааны хэрэг нь нэг талаас төрийн эрх бүхий албан тушаалтан нөгөө талаас иргэн хуулийн этгээд оролцдог учраас тодорхой улс төрчдөөс нөлөөлөх оролдлого гаргадаг. Энэ нь хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр нэр хоч өгөх, шийдсэн хэрэгтэй нь холбогдуулж тухайн гаргасан шийдвэрийг үнэлэх зэргээр илэрдэг.

3/ Захиргааны зарим хэрэг дээр хэргийн оролцогчид олон учраас тухайн хэрэг ээдрээ төвөгтэй болдог. Үүнээс үүдэн ажлын ачаалал автоматаар нэмэгддэг гэж хариулсан байна. Ингээд захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй бусад хүчин зүйлийг дор дэлгэрүүлэн авч үзье.

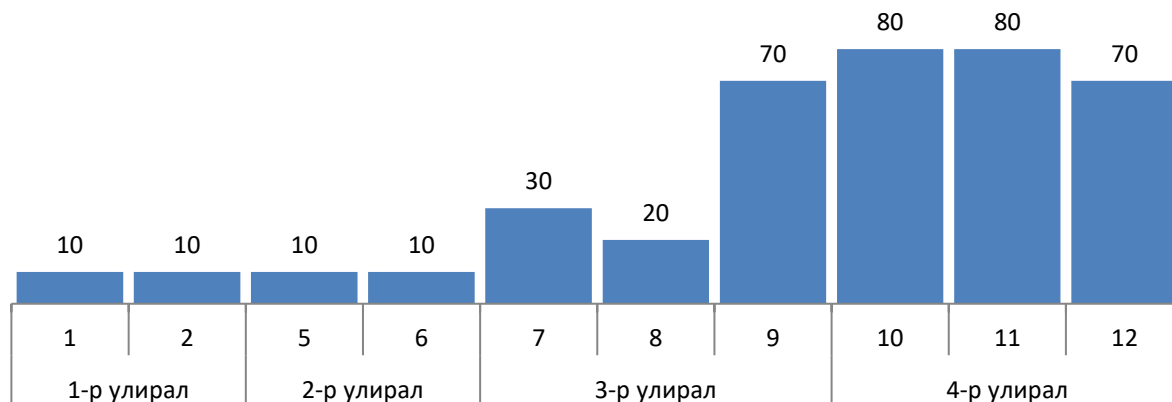
3.2. Захиргааны хэргийн шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй хүчин зүйл

Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд 2017 онд нийт 75.5 шүүгч ажилласан бөгөөд нэг шүүгчид 25.3 хэрэг ногдож байна. Нийслэл дэх Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд (Улаанбаатар) нэг шүүгчид 50.5 хэрэг ногдож байгаа нь улсын дунджаас 2 дахин их

хэрэг хянан шийдвэрлэсэн байна.²² Үүнтэй холбогдуулан нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдээс ачаалал ямар байгаа талаар асуухад шүүгч нарын 83.3 хувь ачаалалтай гэж үзсэн. Иймээс шүүгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлж байгаа хүчин зүйлсийг дор товч авч үзье.

Судалгааны багийн зүгээс шүүгчийн ажлын ачаалалд улирлаас шалтгаалсан ачаалал байгаа эсэх талаар асууж тодруулахад нийт шүүгчдийн 75-80 хувь нь 9-12 дугаар сард ачаалал өндөр байдаг гэж хариулсан байна. Үүний шалтгааныг асуухад 7, 8 дугаар сард шүүгч нар амралтаа авдаг, үүнтэй холбоотойгоор бусад шүүгчийн хэргийг өөр дээрээ давхар авсны улмаас ажлын ачаалал нэмэгддэг гэж хариулж байна.

Зураг № 29 Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн ачаалал ихэсдэг сарууд

Дээрхээс үзэхэд шүүгчийн ажлын ачаалалд улирлаас хамаарсан ачаалал байгаа болох нь харагдаж байна. Ингээд шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж байгаа хүчин зүйлийг хэрхэн үзэж байгаа талаар дор авч үзье.

Зураг № 30 Ажлын ачаалалд нөлөөлж байгаа хүчин зүйлс

Дээрхээс үзэхэд захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй гол хүчин зүйлд 1/ шүүгчийн орон тооны хүрэлцээгүй байдал гэж нийт судалгаанд оролцсон шүүгчдийн 50 хувь 2/ захиргааны шүүхийн өөрийн онцлог болох мөрдөн шалгах зарчмын дагуу нотлох баримт цуглуулах ажиллагаа ачааллыг нэмэгдүүлдэг гэж 20 хувь, 3/ хэрэг маргааны төрөл, ээдрээ төвөгтэй хэрэг ачаалалд нөлөө үзүүлдэг гэж 20 хувь, 4/ талууд шүүх хуралдааныг хойшлуулснаар шүүхийн ачаалал нэмэгддэг гэж 20 хувь хариулжээ.

²² Шүүхийн ерөнхий зөвлөл, Монгол Улсын шүүхийн шүүн таслах ажиллагааны тайлан, 70 дахь тал.

Улсын Их Хурлын 2016 оны 42 дугаар тогтоолын 2 дугаар хавсралтаар анхан шатны шүүхийн шүүгчийн орон тоог баталсан.²³ Энэхүү тогтоолоор Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд 20 орон тооны шүүгч ажиллах ёстой боловч өнөөг хүртэл 5 шүүгчийн орон тоо дутуу ажиллаж байна. Үүнээс үүдэн шүүгчийн ажлын ачаалал өндөр болсныг харгалзан Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлэх зорилгоор томилолтын 6 шүүгчийг ажиллуулж, одоогоор нийтдээ 21 шүүгч ажиллаж байна.

Үүнээс дүгнэж үзэхэд Улсын Их Хурлын тогтоолоор батлагдсан шүүгчийн тоогоор бүрэн ажиллуулах нь Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ачааллыг бууруулахад чухал ач холбогдолтой болох нь харагдаж байна.

Шүүгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлж байгаа өөр нэгэн хүчин зүйлд талуудаас нотлох баримт цуглуулах ажиллагаа болох нь харагдаж байна. Шүүгч нараас авсан ярилцлагаар дараахь саналыг шүүгчид дэвшүүлсэн байна. Тухайлбал, нэгэн шүүгч ярилцлагадаа:

Миний бодлоор шүүх хуралдаан хойшлох, хэрэг хянан шийдвэрлэх хугацаандаа хэргийг шийдэж чадахгүй байх гол хүчин зүйл бол талуудаас нотлох баримт цуглуулах ажиллагаа юм. Захиргааны хэргийн шүүх нь өөрийн онцлог чиг үүрэг болох мөрдөн шалгах чиг үүргийн хүрээнд талуудаас нотлох баримт цуглуулдаг. Шүүгчид гол тулгардаг бэрхшээлийн нэг бол талуудаас нотлох баримтыг хуульд заасан хугацаанд цуглуулж чаддаггүй байна.

Жишээлбэл, 1990-ээд оны өмч хувьчлалтай холбоотой маргааны шийдвэрлэхэд тухайн өмч хувьчлалтай холбоотой материалууд архиваас олддоггүй. Түүнчлэн уг хэрэг дээр үзлэг хийхэд хэд хэдэн байгууллагын архивт хайлт хийх зэргээр маш их хугацаа ордог. Энэ нь үндсэн хэргээ хянан шийдвэрлэхэд хүндрэлтэй болгодог гэсэн.

Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ярилцлагаас ...

Шүүгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлдэг өөр нэгэн хүчин зүйл бол талууд шүүх хуралдааны хойшлуулдаг явдал юм. Шүүгч нараас авсан ярилцлагаар шүүгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлдэг нэг хүчин зүйл бол талуудын хүсэлтээр шүүх хуралдааныг хойшлуулах явдал юм гэж хариулжээ. Тухайлбал, Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн хэргийн хөдөлгөөний хэлтсээс авсан мэдээллээр Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхүүдийн хувьд 2016 оны 09 дүгээр сарын 05-наас 09 дүгээр сарын 30-ны өдрийн байдлаар нийт 225 нэхэмжлэл хүлээн авсан байна. Нийт хүлээн авсан нэхэмжлэлийн 128 буюу 56.8 хувь нь Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд ногдож байна. Шүүх хуралдаан хойшилж байгаа тоон мэдээллээс үзэхэд 7 хоногт тогтмол 100-с дээш хурал хойшилж байгаа нь энэ асуудалд анхаарал хандуулах шаардлагатай болохыг харуулж байна.²⁴

Миний хувьд тулгардаг гол бэрхшээлийн нэг бол төрийн захиргааны төв, гүйцэтгэх, орон нутгийн байгууллагуудаас нотлох баримт гаргуулах явдал байдаг. Тухайлбал, нэг газрын маргаан гарсан гэж үзэхэд хэргийг шийдэхэд шаардлагатай нотлох баримтуудыг Байгаль орчин аялал, жуулчлалын яамнаас гаргуулах болдог. Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам нь нотлох баримтыг явуулахгүй байсаар хугацаа алддаг. Үүнээс болж хэрэг хянан шийдвэрлэх хугацаа хойшилж, улмаар шүүх хуралдаан хойшлох асуудал гардаг. Энэ нь шүүгч нарт давхар ачаалал нэмэгдүүлдэг гэж үзэж байна.

Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ярилцлагаас ...

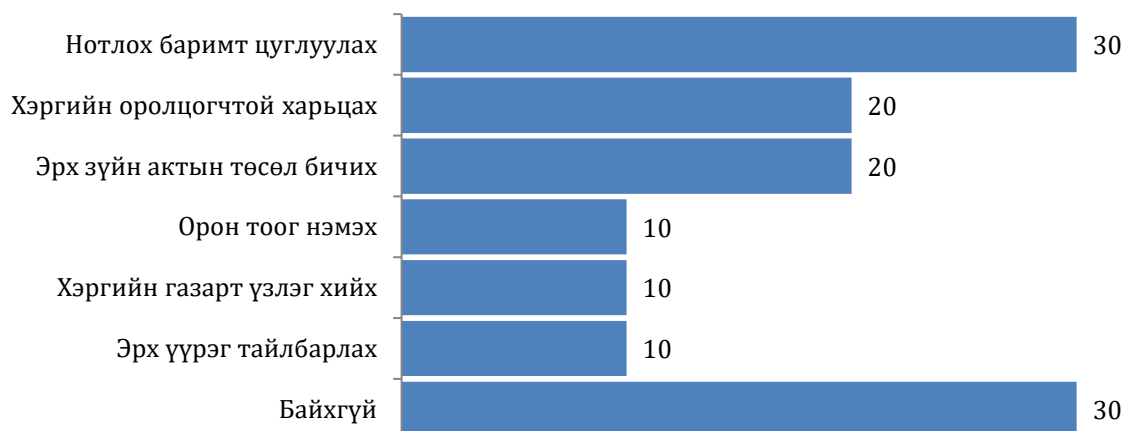
Улмаар шүүгчийн ажлын ачааллыг бууруулах зорилгоор шүүгчийн туслахруу шилжүүлэх боломжтой ажил байдаг эсэх, хэрэв байдаг бол ямар төрлийн ажиллагааг

²³ <http://www.legalinfo.mn/annex/details/7304?lawid=11941>

²⁴ ШЕЗ, Анхан шатны шүүхүүдийн хэргийн хөдөлгөөний мэдээ, 2016 он, Дугаар 3, 105 дахь тал.

шүүгчийн туслахаар хийлгэж болох талаар асуухад судалгаанд хамрагдсан шүүгч нарын 30 хувь нь шүүгчийн туслахад шилжүүлэх ажил байхгүй гэж хариулсан бол нотлох баримт цуглуулах эрх хэмжээтэй болгох гэж 30 хувь нь хариулсан байна.

Зураг № 31 Шүүгчийн өдөр тутмын үйл ажиллагаанаас шүүгчийн туслах руу шилжүүлж болох ажил байдаг уу? хэрэв байдаг бол дурдана уу?

Дээрхээс үзэхэд шүүгчдийн зүгээс шүүгчийн туслахыг нотлох баримт цуглуулах эрх хэмжээтэй болгох гэж нийт шүүгчдийн 30 хувь нь хариулсан боловч шүүгчийн туслах болон шүүгчийн ажил үүргийн хуваарийг процессын хуульд нарийвчлан тусгасан буюу шүүгчийн туслахад нэмж хариуцуулах ажил үүрэг байхгүй гэж 30 хувь үзсэн байна.

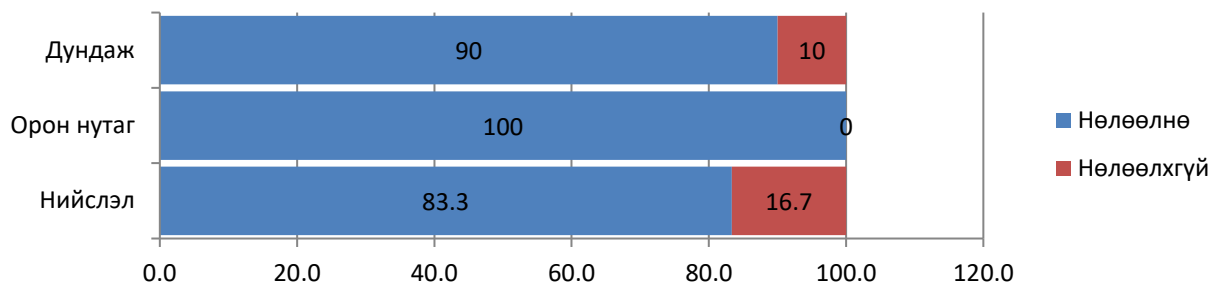
Ингээд судалгааны багийн шүүгчийн ачааллыг бууруулахад голлох үүрэгтэй шүүгчийн туслахын чиг үүрэг, ажлын чадавхи, тогтвор суурьшил, цалин нийгмийн баталгааны талаар асууж тодруулахад зарим шүүгчдийн зүгээс дараахь саналыг хэлж байсан. Тухайлбал нэгэн шүүгч ярилцлагадаа дараах тайлбарыг хийж байсан:

Шүүгчийн ажлын ачааллыг хөнгөвчилж өгдөг гол хүн бол шүүгчийн туслах юм. Шүүгчийн нийт хийх ёстой ажлын бараг тал хувийг туслах маань хийж гүйцэтгэдэг. Хэдийгээр ийм их ачаалалтай ажилладаг боловч цалин нь маш бага буюу 500 орчим мянган төгрөг байдаг ба өглөө 8:30-аас ажилдаа ирээд орой 9, 10 гэж гэртээ харьдаг. Ажил оройтох тусам хоол, унааны мөнгө гэх мэт урсгал зардлууд нэмэгддэг. Үүнээс болж цалин хангалтгүй зарим туслахууд тогтвор суурьшилтай ажиллаж чаддаггүй байна.

Шүүхийн шийдвэр тогтвортой байх нь иргэдийн шүүхэд итгэх итгэлийг нэмэгдүүлэх гол хүчин зүйл байдаг. Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэнгийн “Монгол Улсын шүүхийн 2015 оны 1 дүгээр улирлын шүүн таслах ажиллагааны тойм” судалгаагаар 2015 оны байдлаар нийт иргэний хэргийг шийдвэрлэсэн шийдвэрийн 67 хувь, эрүүгийн хэргийг шийдвэрлэсэн тогтоолын 59.3 хувь, захиргааны хэргийг шийдвэрлэсэн шийдвэрийн 54 хувь нь давж заалдах шатанд өөрчлөгдөж, хүчингүй болсон байна.²⁵ Үүнээс үзэхэд шүүгч үндэслэл муутай шийдвэр гаргавал дээд шатны шүүхээс тодорхой хэмжээгээр өөрчлөлт ордог байна. Үүнтэй холбогдуулан судалгааны багийн зүгээс шүүгчийн ажлын ачаалал өндөр байх нь гаргаж буй шийдвэрийн чанарт нөлөөлөх эсэх талаар тодруулахад нийт судалгаанд хамрагдсан шүүгчдийн 90 хувь нь шийдвэрийн чанарт нөлөөлнө гэж үзсэн байна.

²⁵ Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэн, “Монгол Улсын шүүхийн 2015 оны 1 дүгээр улирлын шүүн таслах ажиллагааны тойм”, Шүүх эрх мэдэл сэтгүүл, 2015 он, дугаар 1, 96 дахь тал.

Зураг № 32 Шүүгчийн ажлын ачаалал, шүүхийн шийдвэрийн чанарт нөлөөлөх эсэх

Үүнээс үзэхэд шүүгчийн ажлын ачаалал өндөр байх нь шүүгчийн гаргаж буй шийдвэрийн чанарт нөлөөлөх боломжтой болох нь харагдаж байна. Улмаар шүүгчдээс жилдээ хэдэн хэрэг шийдвэр үндэслэл бүхий, чанартай шийдвэр гаргах боломжтой талаар асууж тодруулахад дунджаар 42 хэрэг шийдэх нь зохистой гэж үзсэн байна.

Үүнээс үзэхэд Монгол Улсын шүүхийн шүүн таслах ажиллагааны 2017 оны дүн мэдээгээр нэг шүүгчид 25.3 хэрэг ногдож байгаа гэсэн статистик мэдээлэлтэй харьцуулахад Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчид дээр дурдсан ачаалалтай харьцуулахад өндөр ачаалалтай ажилладаг болох нь харагдаж байна. Харин хөдөө орон нутаг дахь захиргааны хэргийн шүүхийн шүүгчид ачаалал харьцангуй бага байгаа болох нь харагдаж байна.

Ингээд Захиргааны хэргийн шүүхийн шүүгчдийн ачааллыг бууруулахад Шүүхийн ерөнхий зөвлөл болон тамгын газраас ямар ажил гүйцэтгэж байгаа талаар асуухад нийт судалгаанд хамрагдсан шүүгчдийн 40 хувь нь томилолтын шүүгч ажиллуулж байгаа, 30 хувь нь зохион байгуулсан тодорхой ажил байхгүй, 20 хувь нь нарийн бичгийн дарга, шүүгчийн туслахын чиг үүргийг салгасан зэргээр дэвшилттэй ажил зохион байгуулсан гэж хариулсан байна. Үүнийг зургаар харуулбал:

Зураг № 33 ШЕЗ болон тамгын газраас ажлын ачааллыг бууруулах ямар нэг ажлыг зохион байгуулж байсан уу?

Ингээд цаашид шүүгчийн ажлын ачааллыг бууруулах талаар ямар үйл ажиллагааг явуулах шаардлагатай талаар асуухад судалгаанд оролцсон шүүгчдийн 40 хувь нь шүүгчийн орон тоог нэмэх, 20 хувь нь шүүхийн захиргааны ажилтныг тогтвор суурьшилтай ажиллуулахад анхаарах, үлдсэн 20 хувьд нь шүүгчийн туслах, нарийн бичгийн тоог нэмэгдүүлэх шаардлагатай гэж хариулжээ.

Зураг № 34 Шүүгчийн ажлын ачааллыг бууруулах талаар ямар үйл ажиллагааг явуулах шаардлагатай вэ?

Дээрх графикаас үзэхэд шүүгчийн ажлын ачааллыг бууруулах үндсэн нөхцөл нь шүүгчийн орон тоог нэмэх болох нь харагдаж байна. Үүнээс гадна шүүгчийн ажлын ачааллыг бууруулах өөр нэгэн хүчин зүйл бол шүүгчийн туслах, нарийн бичгийн даргын цалин, нийгмийн баталгааг хангах мөн, эдгээрийн орон тоог нэмэх явдал болох нь дээрх графикаас харагдаж байна.

3.3. Захиргааны хэрэг шийдвэрлэхэд зарцуулж буй хугацаа

Хүснэгт № 32 Шүүгчийн ажлын ачаалал тодорхойлох үзүүлэлт

№	Шүүгчийн гүйцэтгэх ажил, чиг үүрэг	Ээдрээ төвөгтэй хэрэг	Хөнгөн хэрэг	Ерөнхий дундаж
		Голч	Голч	
Шүүх хуралдаанаас өмнөх шүүгчийн ажиллагаа				
1	Нэхэмжлэлтэй танилцах	60	30	45
2	Захиргааны хэрэг үүсгэх эсэх асуудлыг шийдвэрлэх /захирамж гаргах, хянах/	55	30	43
3	Шүүх хуралдааны бэлтгэл хангах: /хэргийн материалтай танилцах, нотлох баримт судлах/	120	60	90
4	Шүүхийн урьдчилсан хэлэлцүүлэг явуулах	105	30	68
5	Нотлох баримт цуглуулах, албан тоот төлөвлөх	180	30	105
6	Гэрчээс мэдүүлэг авах	120	60	90
7	Үзлэг хийх	180	60	120
8	Туршилт хийлгэх	120	60	90
9	Таньж олуулах ажиллагаа хийх	30	10	20
10	Шинжээч томилох, дүгнэлттэй танилцах	120	60	90
11	Шүүхээс гаргах эрх зүйн акт боловсруулах, хянах, албажуулах	240	60	150
12	Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаатай холбоотой хүсэлт, гомдол шийдвэрлэх	250	90	170
13	Хэргийн хөдөлгөөний нэгдсэн систем дэх ажиллагаа	60	30	45
Шүүх хуралдааны үеийн шүүгчийн ажиллагаа				
1	Шүүх хуралдааныг даргалах	240	60	150
2	Шүүх хурлын өмнө гаргасан хүсэлт хэлэлцэх, хүсэлтийг шийдвэрлэх	120	60	90

3	Хэргийг шүүх бүрэлдэхүүнээр хянан шийдвэрлэхэд оролцох	240	60	150
4	Шүүхийн шийдвэр гаргахаар зөвлөлдөх	120	35	78
5	Шүүх хуралдааныг хойшлуулах	75	30	53
6	Шүүх хуралдааны шийдвэрийг талуудад танилцуулах	30	20	25
Шүүх хуралдааны дараах шүүгчийн ажиллагаа				
1	Шүүхийн шийдвэр боловсруулах, хянах, албажуулах	1440	440	940
2	Шүүх хуралдааны тэмдэглэлийг хянах, баталгаажуулах	120	60	90
3	Хэргийн хөдөлгөөний нэгдсэн систем дэх шүүгчийн ажиллагаа	60	30	45
4	Давж заалдах, хяналтын гомдол хүлээн авах, холбогдох шүүхэд хэргийг хүргүүлэх	360	50	205
5	Шүүхийн шийдвэрт гүйцэтгэх хуудас бичих	120	60	90
Бусад				
1	Шүүгчдийн зөвлөгөөнд орох	120	60	90
2	Багшлах болон эрдэм шинжилгээний ажил гүйцэтгэх	30	60	45
3	Сургалт, хурал, зөвлөгөөн, хэлэлцүүлэгт оролцох	120	120	120
4	Шүүхийн Ёс зүйн хороонд тайлбар гаргах, хуралдаанд оролцох	180	120	150

Судалгаанд хамрагдсан шүүхүүдийн ажлын байрны зураг авалтад хамрагдсан шүүгч нараас шийдвэрлэсэн нэг хөнгөн хэрэг болон нэг ээдрээ төвөгтэй хэргийг сонгон авч тухайн хэрэг анхан шатны шүүхээр шийдвэрлэгдэх хүртэлх хугацаанд хавтаст хэрэгт цугларсан нотлох баримт, шүүгчийн хийсэн ажиллагаанд дүн шинжилгээ хийсэн болно. Ингэхдээ доорх хүснэгтэд заасан үзүүлэлтээр хавтаст хэргийг задалж дүн шинжилгээ хийсэн. Мөн үүнээс гадна хөнгөн гэж үзсэн хавтаст хэрэгт дунджаар ямар ажиллагаа хийгдсэн, ээдрээ төвөгтэй хэрэгт ямар ажиллагаа явагдсан талаар судалсан. Үүний үндсэн дээр нэг дундаж хэрэгт ямар ямар шалгуур үзүүлэлтүүд орж байгаа, тэдгээрийн давтамжийн тоог гарган ирсэн болно.

Дээрх аргачлалын дагуу судалгаа хийхэд Нийслэлд нэг дундаж захиргааны хэргийн хавтасны тоо 2, захиргааны хэрэг үүсгэснээс хойш шүүхийн шийдвэр гартал хавтаст хэргийн хуудасны тоо 365, анхан шатны шүүхийн шийдвэр гартал 227 хоног, хэргийн оролцогчдын тоо 3, нотлох баримтын хуудасны тоо 324, хурал хойшилсон тоо 3, шүүгчийн гаргасан захирамжийн тоо 7.5 /тогтоол, захирамжийн тоо/ гэсэн үзүүлэлт гарсан байна.

Хүснэгт № 33 Нэг дундаж захиргааны хэргийг шийдвэрлэхэд зарцуулах хугацаа

	Хавтасны тоо	Хавтас хэргийн хуудас	Шийдвэрлэсэн хуудас	Эзэн холбогчдын тоо	Сөрөг нэхэмжлэл гаргасан эсэх	Нотлох баримтын хуудасны тоо	Гэрч оролцсон эсэх тоо	Шинжээчийн дүгнэлтийн тоо	Үзлэгийн тоо	Туршилт хийгдсэн тоо	Хурал хойшлогдсон тоо	Шүүгчийн захирамжийн тоо
Ээдрээ төвөгтэй	2.0	380.0	140.0	5.0	0.0	137.0	2.0	0.0	1.0	0.0	0.0	13.0
Хөнгөн	1.0	38.0	69.0	1.0	0.0	25.0	2.0	0.0	0.0	0.0	1.0	6.0
Санамсаргүй	1.0	70.0	25.0	1.0	0.0	65.0	4.0	1.0	0.0	0.0	0.0	5.0
Нийслэл	2.0	365.0	227.5	3.0	0.0	324.0	0.0	0.0	0.5	0.0	3.0	7.5
Орон нутаг	1.0	70.0	57.5	3.0	0.0	65.0	4.0	0.0	0.0	0.0	0.0	6.0
Дундаж	2.0	252.0	120.0	3.0	0.0	25.0	2.0	0.0	0.0	0.0	0.0	6.0

Дээрх аргачлалын дагуу нэг хэргийг шийдвэрлэхэд захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн гүйцэтгэх ажил үүргийн дундаж хугацаа, мөн нэг дундаж иргэний хэрэг маргаанд ямар ямар ажиллагааг хийж гүйцэтгэх талаарх хэмжигдэхүүнийг тодорхой болгосон тул захиргааны хэргийн 1 шүүгч жилдээ өөрт ногдсон хэргийг шийдвэрлэхэд хэдий хэмжээний хугацаа зарцуулж байгааг тооцоолох боломжтой болж байна.

Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс гаргасан судалгаанаас үзвэл 2017 оны байдлаар нийслэлд захиргааны хэргийн шүүхийн нэг шүүгчид 50.5 хэрэг ногдож байгаа бөгөөд үүнд зарцуулсан хугацааг тооцоолж гаргах боломжтой. Гэхдээ нэг шүүгчид ногдож байгаа 50.5 хэрэг нь хэргийн онцлог шинжээрээ ямар төрөлд хуваагдаж байгааг судлах шаардлагатай бөгөөд ачаалал үнэн бодитой гарах нөхцөл бүрдэх юм.

Үүний тулд шүүхээс гарч байгаа шийдвэрийн хэдэн хувь нь хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэдэг, хэдийн хувийг нь хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэдэг, хэдэн хувьд нь талууд мэтгэлцэж шийдвэр гардаг талаарх статистик судалж үзэхэд 2015-2017 оны хооронд улсын хэмжээнд захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхээс нийт шийдвэрлэсэн хэрэг маргааны 23.4 хувийг хялбаршуулсан журмаар буюу Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн ЗХШХШТ хуулийн 66-68 дугаар зүйлээр, 56.7 хувьд нь талууд мэтгэлцэж буюу ЗХШХШТ хуулийн 106 дугаар зүйлээр шийдвэрлэсэн байх бол нийт хэргийн 19.9 хувьд нь захиргааны хэргийг хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэсэн байна.

Хүснэгт № 34 Монгол Улсын хэмжээнд захиргааны хэргийг шийдвэрлэсэн байдал

Шийдвэрлэсэн бүх захиргааны хэрэг		2015 он		2016 он		2017 он		3 жилийн дунджаар
		Тоо	Хувь	Тоо	Хувь	Тоо	Хувь	
		1439	100.0%	1780	100.0%	1577	100.0%	100.0%
Үүнээс	Хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэсэн хэрэг	348	24.2%	412	23.1%	359	22.8%	23.4%
	ЗХШХШТХ-ийн 106 дугаар зүйлээр шийдвэрлэсэн хэрэг-бүгд	694	48.2%	893	50.2%	1129	71.6%	56.7%
	Хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон-Бүгд	397	27.6%	475	26.7%	89	5.6%	19.9%

Дээр дурдсан статистикаас үзвэл улсын дунджаар захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхээс нийт шийдвэрлэсэн хэрэг маргааны 23.4 хувийг хялбаршуулсан журмаар, 56.7 хувьд нь талууд мэтгэлцэж шийдвэрлэсэн, нийт хэргийн 19.9 хувьд нь захиргааны хэргийг хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэсэн байна. Энэхүү аргачлалыг харгалзан дор тооцооллыг хийж үзье.

Нийслэлд нэг дундаж захиргааны хэргийн хавтасны тоо 2, захиргааны хэрэг үүсгэснээс хойш шүүхийн шийдвэр гартал хавтаст хэргийн хуудасны тоо 365, анхан шатны шүүхийн шийдвэр гартал 227 хоног, хэргийн оролцогчдын тоо 3, нотлох баримтын хуудасны тоо 324, хурал хойшилсон тоо 3, шүүгчийн гаргасан захирамжийн тоо 7.5 /тогтоол, захирамжийн тоо/ гэсэн үзүүлэлт гарсан байна. Энэхүү үзүүлэлт дээр тулгуурлан дундаж хугацааг тооцож үзье. (Хүснэгт№ ...)

Хүснэгт № 35 Нэг дундаж захиргааны хэргийг шийдвэрлэхэд зарцуулах хугацаа буюу ЗХШХШТ хуулийн 106 дугаар зүйлээр шийдвэрлэх хэрэг

	Шүүгчийн хэргийг шийдвэрлэхэд хийх ажиллагаа	Нэг стандарт үйл ажиллагааг гүйцэтгэхэд зарцуулах хугацаа /минутаар/	Давтамжийн тоо	Хугацаа /минутаар/
1	Нэхэмжлэлтэй танилцах	45	1	45
2	Захиргааны хэрэг үүсгэх эсэх асуудлыг шийдвэрлэх /захирамж гаргах, хянах/	43	1	43

3	Шүүх хуралдааны бэлтгэл хангах: /хэргийн материалтай танилцах, нотлох баримт судлах/	90	1	90
4	Шүүхийн урьдчилсан хэлэлцүүлэг явуулах	68	1	68
5	Нотлох баримт цуглуулах, албан тоот төлөвлөх	105	1	105
6	Үзлэг хийх	120	0.5	60
7	Шүүхээс гаргах эрх зүйн акт боловсруулах, хянах, албажуулах	150	5	750
8	Шүүх хуралдааныг даргалах	150	1	150
9	Шүүх хуралдааныг хойшлуулах	53	3	159
10	Шүүхийн шийдвэр боловсруулах, хянах, албажуулах	940	1	940
11	Шүүх хуралдааны тэмдэглэлийг хянах, баталгаажуулах	90	1	90
	Нийт			2500 минут

Нэг захиргааны хэргийг шүүгч нэг жилд хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд зарцуулж буй хугацаа= 2500 минут (ЗХШХШТХ-ийн 106 дугаар зүйлээр нэг хэргийг шийдэхэд зарцуулах хугацаа) × 28.6 хэрэг²⁶ =71500 минут:60минут=1191 цаг:8 цаг=148 өдөр зарцуулсан байна. **Энэ нь 28.6 хэргийг шүүгч ЗХШХШТХ-ийн 106 дугаар зүйлээр шийдвэрлэхэд зарцуулсан ажлын өдрийг тооцоолсон болно.**

ЗХШХШТ хуулийн 66-68 дугаар зүйлийн дагуу хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэсэн хэрэг /23.4 хувь/ болон захиргааны хэргийг хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэсэн хэрэг /19.9 хувь/ байна. Үүнийг хугацаагаар тооцож үзвэл эдгээр нь харьцангуй хөнгөн шийдвэрлэгдэх хэрэг учраас хөнгөн хэргийг голчоор тооцсон болно.

Нийслэлд нэг дундаж захиргааны хэргийн хавтасны тоо 1, захиргааны хэрэг үүсгэснээс хойш шүүхийн шийдвэр гартал хавтаст хэргийн хуудасны тоо 38, анхан шатны шүүхийн шийдвэр гартал 69 хоног, хэргийн оролцогчдын тоо 2, нотлох баримтын хуудасны тоо 25, гэрч оролцсон тоо 2, хурал хойшлогдсон эсэх 1, шүүгчийн гаргасан захирамжийн тоо 5 тус тус байна.

Хүснэгт № 36 ЗХШХШТХ-ийн 66-68 дугаар зүйлээр шийдвэрлэх хэрэг болон хэргийн хэрэгсэхгүй болгосон хэрэг

	Шүүгчийн хэргийг шийдвэрлэхэд хийх ажиллагаа	Нэг стандарт үйл ажиллагааг гүйцэтгэхэд зарцуулах хугацаа /минутаар/	Давтамжийн тоо	Хугацаа /минутаар/
1	Нэхэмжлэлтэй танилцах	30	1	30
2	Захиргааны хэрэг үүсгэх эсэх асуудлыг шийдвэрлэх /захирамж гаргах, хянах/	30	1	30
3	Шүүх хуралдааны бэлтгэл хангах: /хэргийн материалтай танилцах, нотлох баримт судлах/	60	1	60
4	Шүүхийн урьдчилсан хэлэлцүүлэг явуулах	30	1	30
5	Нотлох баримт цуглуулах, албан тоот төлөвлөх	30	1	30
7	Шүүхээс гаргах эрх зүйн акт боловсруулах, хянах, албажуулах	60	4	240
8	Шүүх хуралдааныг даргалах	60	1	60
9	Шүүх хуралдааныг хойшлуулах	30	3	30
10	Шүүхийн шийдвэр боловсруулах, хянах, албажуулах	440	1	440

²⁶ 2017 оны байдлаар Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч дунджаар жилд 50.5 хэрэг шийдвэрлэдэг гэж үзвэл үүний 56.7 хувийг тооцсон болно.

11	Шүүх хуралдааны тэмдэглэлийг хянах, баталгаажуулах	60	1	60
	Нийт			1010 минут

Нэг захиргааны хэргийн шүүгч нэг жилд хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд зарцуулж буй хугацаа= 1010 минут (ЗХШХШТХ-ийн 66-68 дугаар зүйлээр шийдвэрлэх хэрэг болон хэргийн хэрэгсэхгүй болгон шийдэхэд зарцуулах хугацаа) × 21.9 хэрэг =22119 минут:60минут=368.6 цаг:8 цаг=46 өдөр зарцуулсан байна.

Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч жилдээ 50.5 хэрэг шийдвэрлэж байгаа бөгөөд үүнд **194** ажлын өдрийг зарцуулж байгаа тооцоо гарч байна. Нэг шүүгч жилд 230 өдөр ажилладаг гэж тооцвол: 230 өдөр-194 өдөр=36 өдөр дутуу байгаа нь харагдаж байна.

Харин орон нутгийн тухайд судалгаанд сонгож авсан Төв аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн хувьд 2017 онд 47 хэрэг шийдсэн ба үүнээс нэг шүүгчид 15.66 хэрэг, Өвөрхангай аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд 27 хэрэг буюу нэг шүүгч 9 хэрэг шийдсэн үзүүлэлттэй байна. Ингээд Төв аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн ажлын ачааллыг дор тооцож үзье.

Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч жилдээ 50.5 хэргийг дунджаар 194 өдөр шийдвэрлэдэг гэсэн дундаж үзүүлэлтийг харгалзан үзвэл Төв аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн 15.66 хэргийг 60.2 ажлын өдөр шийдвэрлэдэг байна. $15.66 \text{ хэрэг} \times 194 \text{ өдөр} : 50.5 = 60.2 \text{ өдөр}$

Харин дээрх аргачлалаар Өвөрхангай аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэрлэж байгаа хэргийг тооцож үзэхэд тус аймаг 2017 оны байдлаар нийтдээ 9 хэрэг шийдвэрлэсэн гэж үзвэл жилдээ дунджаар 34.6 ажлын өдөр ажилладаг байна. $9 \text{ хэрэг} \times 194 \text{ өдөр} : 50.5 = 34.6 \text{ өдөр}$

Дээрхээс үзэхэд Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн нэг шүүгч дунджаар 194 ажлын өдөр, Төв аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч жилдээ 60.2 ажлын өдөр, Өвөрхангай аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч 34.6 ажлын өдрийг тухайн жилдээ хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд зарцуулдаг болох нь харагдаж байна.

Бүрэлдэхүүнтэй шийдвэрлэсэн хэрэг

Мөн үүнээс гадна шүүгч ЗХШХШТХ-ийн 74 дүгээр зүйлд заасны дагуу тухайн шүүгчийн бусад шүүгчийн бүрэлдэхүүнтэй хэрэгт оролцох хувь хэмжээг дор цухас авч үзье.

Монгол Улсын шүүн таслах ажиллагааны 2014 онд гаргасан тайлангаас үзвэл Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн 2014 онд шийдвэрлэсэн 634 хэргийн 471 буюу 74.2 хувийг ЗХХШТХ-ийн 70 дугаар зүйлээр талуудыг мэтгэлцүүлэн шүүсэн бол 163 буюу 25.7 хувийг ЗХХШТХ-ийн 41, 42, 43 дугаар зүйлээр хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэжээ. 2014 онд нийт шийдсэн хэргийнхээ 103 буюу 16.2 хувийг бүрэлдэхүүнтэй шийдвэрлэсэн, 531 буюу 83.7 хувийг дангаар шийдвэрлэжээ.²⁷

Харин Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн Хэргийн хөдөлгөөний удирдлагын хэлтсийн 2017 оны мэдээллээс үзвэл нийт 1777 хэрэг шийдвэрлэснээс 131 хэрэг буюу 7.4 хувийг бүрэлдэхүүнтэй шийдвэрлэсэн байна. Үүнийг дор хүснэгтээр үзүүлбэл,

Хүснэгт № 37 Бүрэлдэхүүнтэй шийдвэрлэсэн хэрэг, 2017 он

№	Бүрэлдэхүүнтэй шийдвэрлэсэн байдал	Захиргааны хэрэг
1	Шүүгч дангаар шийдвэрлэсэн хэрэг	1777
2	Бүрэлдэхүүнтэй шийдвэрлэсэн хэрэгт оролцсон байдал	131

Дээрх мэдээлэлтэй холбоотойгоор шүүгчийн ажлын ачааллыг тооцож үзвэл дараахь тооцоо гарч байна.

²⁷ ШЕЗ, Нийслэл дэх дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны зарим шүүх, захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч, шүүхийн захиргааны ажилтны ажлын ачаалал, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлс, 2015 он, Дугаар 4, 111 дэх тал.

Хүснэгт № 38 Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч бүрэлдэхүүнтэй хэрэг шийдвэрлэхэд зарцуулж буй хугацаа

№		Нэгж хугацаа	Давтамжийн тоо	Хугацаа /минутаар/	Өдөр
1	Хэргийг шүүх бүрэлдэхүүнээр хянан шийдвэрлэхэд оролцох	150	5.24	786	1.63 өдөр
2	Хэргийг шүүх бүрэлдэхүүнээр шийдвэрлэх хэрэг хойшлох	53	12.68	672	1.4 өдөр
	Нийт				3 өдөр

Ингээд судалгааны багийн зүгээс шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлөх бусад зүйлийг тодруулж үзэхэд шүүгчдээс авсан чанарын судалгаагаар дараахь хүчин зүйлүүд ажлын ачааллыг нэмэгдүүлдэг гэж үзсэн байна. Тухайлбал, 1/ Шүүгчийн орон тоо, 2/ Нотлох баримт цуглуулахад хүндрэлтэй байдал 3/ хэрэг маргааны ээдрээ төвөгтэй байдал, 4/ шүүх хуралдаан хойшлолт, 5/ Шинжээчээс шалтгаалах, 6/ Шүүхийн ёс зүйн хороонд тайлбар гаргах, 7/ Шүүхийн ерөнхий зөвлөл өөрөө ачааллыг нэмэгдүүлэх 8/ Улсын Их Хурал, аймаг, нийслэл сум, орон нутгийн сонгуультай холбоотой ачаалал нэмэгдэх, 9/ Захиргааны ажилтнууд болох шүүх хуралдааны нарийн бичгийн дарга, шүүгчийн туслахын ур чадваргүй байдал, ажлын тогтвор суурьшил, мөн эдгээр ажилтнуудын орон тоо хүрэлцээгүй байдал, 10/ шүүх хуралдааны танхимын хүрэлцээгүй байдал зэрэг хүчин зүйлүүд ажлын ачаалалд нөлөөлдөг гэж үзсэн байна.

Эдгээр хүчин зүйл нь шүүгчийн ажлын ачаалалд их бага хэмжээгээр нөлөөлж байгаа боловч судалгааны багийн зүгээс эдгээр үзүүлэлтийн зарим ачааллыг тооцоход хүндрэлтэй байдлыг харгалзан нарийвчлан хугацааг тооцоогүй болно. Харин эдгээрээс шүүгчийн ёс зүйн хороонд тайлбар гаргах, сургалт, зөвлөгөөн, хэлэлцүүлэгт оролцох, шүүгчдийн зөвлөгөөнд орох хугацааг тооцож үзэхэд дараахь тооцоолол гарч байна.

Хүснэгт № 39 Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн шүүх хуралдаанаас бусад үйл ажиллагаанд зарцуулж буй хугацаа

№		Нэгж хугацаа	Давтамжийн тоо	Хугацаа /минутаар/	Нэг шүүгчид ногдох бусад ажлын хугацаа
1	Шүүгчийн ёс зүйн хороонд тайлбар гаргах	150	3.5 ¹¹	525	1.09 өдөр
2	Сургалт, зөвлөгөөн, хэлэлцүүлэгт оролцох	480	10	4800	10 өдөр
3	Шүүгчдийн зөвлөгөөнд орох	90	42	3780	7.8 өдөр
	Нийт			9105 минут	18.8 өдөр

Дээрхээс дүгнэж үзэхэд Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчид дангаар шийдвэрлэсэн хэрэг 194 өдөр, бүрэлдэхүүнтэй хэрэгт орж шийдвэрлэсэн хугацаа 3 өдөр, бусад ажиллагаанд 18.8 өдөр зарцуулдаг байна. Энэ нь нийтдээ 215.8 ажлын өдөр болж байна.

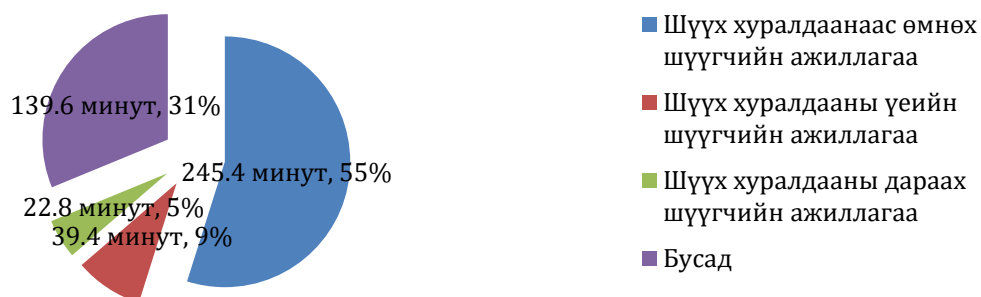
Харин судалгаанд хамрагдсан Төв аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн дангаар шийдвэрлэсэн хэрэг 60.2 өдөр, бүрэлдэхүүнтэй хэрэгт орж шийдвэрлэсэн хугацаа 0.93 өдөр /15.66 хэрэг × 3 өдөр : 50.5 = 0.93 өдөр/, бусад ажиллагаанд 5.8 өдөр /15.66 хэрэг × 18.8 өдөр : 50.5 = 5.8 өдөр / нийтдээ 67 ажлын өдөр зарцуулдаг байна.

Өвөрхангай аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажилласан ачааллын тухайд нэг шүүгчийн дангаар шийдвэрлэсэн хэрэг 34.57 өдөр, бүрэлдэхүүнтэй хэрэгт орж шийдвэрлэсэн хугацаа 0.53 өдөр /9 хэрэг × 3 өдөр : 50.5 = 0.533 өдөр/, бусад ажиллагаанд 3.35 /9 хэрэг × 18.8 өдөр : 50.5 = 3.35 өдөр/ өдөр нийтдээ 38.45 ажлын өдөр зарцуулдаг байна.

3.4. Захиргааны хэргийн шүүгчийн ажлын байрны зураглал

Судалгааны хүрээнд Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч нарын ажлын байран дээрээ гүйцэтгэж буй ажиллагаанууд тус бүр дээр ажлын өдрүүдэд зарцуулж буй хугацааг бүртгэж, үүнд шинжилгээ хийлээ.

Зураг № 35 Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн нэг өдрийн ажлын цагийн задаргаа

Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч ажлын 5 өдрийн дунджаар 1 өдөрт ажлын цагийн 55% буюу 245.4 минутыг (4 цаг 5 минут) хавтаст хэрэгтэй танилцах, шүүхээс гарах эрх зүйн акт боловсруулах, нотлох баримт цуглуулах зэрэг ажилд, 9% буюу 39.4 минутыг (39 минут) шүүх хуралдаан даргалах болон шүүх хуралдааны бүрэлдэхүүнд ороход зарцуулдаг бол үүний дараагаар өдрийн ажлын цагийн 5% буюу 22.8 минутыг (22 минут) шүүхийн шийдвэр боловсруулах, хянах, албажуулах, шүүх хуралдааны тэмдэглэл хянах, баталгаажуулах ажлуудад зарцуулдаг байна. Эндээс Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч шүүх хуралдаанаас өмнөх үеийн үйл ажиллагаанд цаг хугацаа их зарцуулж буйг харж болно.

Хүснэгт № 40 Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын байрны зураглал

№	Шүүгчийн гүйцэтгэх ажил, чиг үүрэг	Даваа гараг	Мягмар гараг	Лхагва гараг	Пүрэв гараг	Баасан гараг	Нийт цаг	1 өдрийн дундаж цаг
1	Шүүх хуралдаанаас өмнөх шүүгчийн ажиллагаа	320	246	282	271	108	1227	245.4
2	Шүүх хуралдааны үеийн шүүгчийн ажиллагаа	12	107	30	0	48	197	39.4
3	Шүүх хуралдааны дараах шүүгчийн ажиллагаа	12	0	36	0	66	114	22.8
4	Бусад	120	120	100	142	216	698	139.6
5	Нийт /минутаар/	464.0	473.0	448.0	413.0	438.0	2236.0	447.2
6	Нийт /цагаар/	7.7	7.9	7.5	6.9	7.3	37.3	7.5

Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч долоо хоногт дунджаар 2400 минут (40 цаг) ажиллах ёстойгоос 2236.0 минут (37.3 цаг) буюу 164.0 минутаар (2 цаг 44 минут)

дутуу ажилласан байна. Шүүгч өдөрт 480 минут (8 цаг) ажиллахаас 447.2 минут (7.5 цаг) буюу 32.8 минутаар (32 минут) дутуу ажилласан байна.

ДҮГНЭЛТ, САНАЛ

НЭГ.ЭРҮҮГИЙН ХЭРГИЙН АНХАН ШАТНЫ ШҮҮХИЙН АЖЛЫН АЧААЛАЛ

Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачааллын ерөнхий төлөв байдал

Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхэд 2017 онд нийт 47.6 шүүгч ажилласан байх бөгөөд судалгаанд хамрагдсан 6 дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхэд нэг шүүгчид 73.4 хэрэг ногдож байна. Улмаар шүүгчдээс жилд хэдэн хэрэг шийдэх нь ажлын ачаалал хэвийн байх талаар асуухад нэг шүүгч дунджаар 75 хэрэг жилдээ шийдэх нь шүүхийн шийдвэр чанартай бөгөөд үндэслэл бүхий гарна гэж хариулсан бөгөөд 6 дүүргийн эрүүгийн хэргийн нэг шүүгчид 73.4 хэрэг ногдож, үүнийг шийдвэрлэхэд ажлын 229.5 өдөр зарцуулж байгаа нь ажлын ачаалал хэвийн гэж үзэж болохоор байна.

Дараах хүснэгтээс ажлын ачааллын задаргааг үзнэ үү.
Хүснэгт № 41 Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачаалал

	Шүүгчийн хийх ажил	Дүүргийн эрүүгийн хэргийн шүүгч
1	73.4 эрүүгийн хэргийг	204 өдөр
2	Шүүгч бүрэлдэхүүнтэй хуралд	9 өдөр
3	Шүүгчдийн зөвлөгөөнд	5.75 өдөр
4	Шүүгч сургалтад	10 өдөр
5	Шүүгч ёс зүйн хороонд	0.5 өдөр
	Нийт	229.5 өдөр

Баянзүрх дүүргийн эрүүгийн хэргийн нэг шүүгч 91 хэрэг шийдвэрлэсэн бол Хан-Уул дүүргийн эрүүгийн хэргийн шүүгч 49 хэрэг шийдвэрлэсэн байгаа нь ачаалал дүүргүүдийн дунд харилцан адилгүй байгааг харуулж байна. Иймд нийслэлийн 6 дүүргийн эрүүгийн хэргийн шүүгчдийн ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлэх, Хан-Уул дүүргийн эрүүгийн хэргийн шүүхээс Баянзүрх дүүргийн эрүүгийн шүүхэд шүүгчийг томилолтоор ажиллуулах байдлаар ачааллыг тэнцвэржүүлэх боломжтой байна.

Судалгаанд хамрагдсан Төв аймаг дахь сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхэд 447 хэрэг буюу нэг шүүгчид 91.2 хэрэг шийдвэрлэсэн бол Өвөрхангай аймаг дахь сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхэд 147 хэрэг буюу нэг шүүгчид 58 хэрэг шийдвэрлэсэн үзүүлэлттэй байна. Үүнээс үзвэл сум дундын шүүхийн шүүгчдийн ажлын ачаалал харилцан адилгүй байгаа тул ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлэх шаардлагатай.

Үүнээс үзэхэд судалгаанд хамрагдсан орон нутгийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх дүүргийн шүүхтэй адилхан ачаалалтай байгаа бөгөөд харин Завхан аймгийн Тосонцэнгэл сум дахь сум дундын шүүхэд нэг шүүгчид жилдээ 9 эрүүгийн хэрэг, 80 иргэний хэрэг ногдож байгаа нь харьцангуй ачаалал багатайг харуулж байна. Ингээд дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг дор авч үзье.

Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй хүчин зүйл

Судалгааны багийн зүгээс шүүгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлж буй хүчин зүйлсийг тодруулах зорилгоор шүүгчдээс ганцаарчилсан ярилцлага авсан. Уг ярилцлагаар дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн 55 хувь нь ачаалалтай гэж үзсэн.

Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй гол хүчин зүйлд 1-т шүүгчийн орон тооны хүрэлцээгүй байдал гэж нийт судалгаанд оролцсон шүүгчдийн 56 хувь нь хариулсан бөгөөд 2-т шинэ эрүү, зөрчлийн хууль хэрэгжиж эхэлсэнтэй холбоотойгоор ажлын ачаалал өндөр байна гэж 44 хувь нь үзсэн байна. 3-т шүүх хурал хойшлох болон шүүхийн тойргийн тогтолцоо хүчингүй болсонтой холбогдон ачаалал нэмэгдсэн, ажлын ачаалалд нөлөөлж байна гэж судалгаанд оролцсон шүүгчдийн 24 хувь нь үзсэн байна. Харин бусад хувьд нь хурлын заалны хүрэлцээ муу, шийтгэх тогтоол бичих хугацаа бага, захиргааны ажилтны орон тоо цөөн, ур чадвар муу, ирж байгаа хэрэг маргааны тоо их зэрэг хүчин зүйлүүд ажлын ачаалалд нөлөөлдөг гэж үзсэн байна.

Эдгээр хүчин зүйл нь шүүгчийн ажлын ачаалалд их бага хэмжээгээр нөлөөлж байгаа боловч судалгааны багийн зүгээс эдгээр үзүүлэлтээс дараахь хүчин зүйлүүдийг онцолж байна.

Шүүгчийн орон тоо: Монгол Улсын Их Хурлын 2016 оны 42 дугаар тогтоолын 2 дугаар хавсралтаар анхан шатны шүүхийн шүүгчийн орон тоог баталсан.²⁸ Энэхүү тогтоолоор нийслэлийн 6 дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхэд 70 орон тооны шүүгч ажиллах ёстой бөгөөд 2017 оны байдлаар 47 шүүгчийн бүрэлдэхүүнтэй ажилласан байна. Шүүгчийн ажлын ачааллыг бууруулахад шүүгчийн орон тоог нэмэх нь өөрт ногдох хэргийн ачааллыг шууд хуваалцах учраас ажлын ачааллыг бууруулах үндсэн хүчин зүйл гэж үзэж байна.

Шинэ эрүүгийн болон процессын хуулийн хэрэгжилт: 2017 оны 7 дугаар сарын 1-ээс шинэ эрүүгийн болон процессын хууль хэрэгжиж эхэлсэнтэй холбоотойгоор шүүгчийн

²⁸ <http://www.legalinfo.mn/annex/details/7304?lawid=11941>

ажлын ачаалалд нөлөөлж байна. Тухайлбал шинэ процессын хуулиар шүүх хуралдааны тоо нэмэгдэж байгаа бөгөөд урьдчилсан хэлэлцүүлэг хийх, гэм буруугийн болон ял оногдуулах хурлыг 2 үе шаттайгаар хийх, хохирол нөхөн төлөх хүсэлттэй холбоотойгоор шүүх хуралдааныг хойшлуулж дахин хурал зарлах зэргээр нэг хэрэгт хийх шүүх хуралдааны тоо өссөн байна.

Шүүхийн захиргааны ажилтан, албан хаагч: Шүүгч нарын зүгээс шүүгчийн ажлын ачааллыг бууруулахад гол үүрэг гүйцэтгэдэг хүн бол шүүгчийн туслах, шүүхийн нарийн бичгийн дарга учраас эдгээр ажилтны орон тоог нэмэх, цалин, нийгмийн баталгааг хангахад анхаарах, тогтвор суурьшилтай ажиллуулах шаардлагатай байна.

Санал, зөвлөмж

➤ Судалгаанд хамрагдсан 6 дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны нэг шүүгчид 73.4 хэргийг шийдвэрлэхэд 229 өдөр зарцуулж байгаа хэвийн ачаалалтайг судалгаа харуулж байгаа, мөн эрүүгийн хэргийн шүүгчид жилд 75 хэрэг шийдвэрлэхэд ачаалал хэвийн байна гэснээс үзвэл Монгол улсын хэмжээнд нэг эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч 75 хэрэг шийдвэрлэдэг байхаар ажлын ачааллын норматив тогтоох боломжтой байна.

➤ Судалгаанд хамрагдсан 6 дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчид ногдох хэргийн тоо харилцан адилгүй байгаа тул ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлж аль болох нэг шүүгчид 75 хэрэг ногдох байдлаар ачааллыг хуваарилах шаардлагатай.

ХОЁР.ИРГЭНИЙ ХЭРГИЙН АНХАН ШАТНЫ ШҮҮХИЙН АЖЛЫН АЧААЛАЛ

Судалгаанд хамрагдсан 6 Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд 2017 онд нийт 79.3 шүүгч ажилласан байх ба иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд нэг шүүгчид 310 хэрэг ногдож байна. Улмаар шүүгчдээс жилд хэдэн хэрэг шийдэх нь ажлын ачаалал хэвийн байх талаар асуухад нэг шүүгч дунджаар 200 хэрэг жилдээ шийдэх нь шүүхийн шийдвэр чанартай, үндэслэл бүхий шийдвэр гарна гэж хариулсан бөгөөд 6 дүүргийн иргэний хэргийн нэг шүүгчид 310 хэрэг ногдож, үүнийг шийдвэрлэхэд ажлын 323 өдөр зарцуулж байгаа нь ажлын ачаалал их байгааг харуулж байна. Дараах хүснэгтээс ажлын ачааллын задаргааг үзнэ үү.

Хүснэгт № 42 Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачаалал

	Шүүгчийн үндсэн үйл ажиллагаа	Дүүргийн иргэний хэргийн шүүгч
1	310 иргэний хэргийг шийдэхэд	282 өдөр
2	Шүүгч бүрэлдэхүүнтэй хуралд ороход	14 өдөр
3	Гомдлын хуралд	8 өдөр
4	Шүүгчдийн зөвлөгөөнд	7.8 өдөр
5	Шүүгч сургалтад	10 өдөр
6	Шүүгч ёс зүйн хороонд	1.2 өдөр
	Нийт	323 өдөр

Сүхбаатар дүүргийн иргэний хэргийн нэг шүүгч 345 хэрэг шийдвэрлэсэн бол Чингэлтэй дүүргийн иргэний хэргийн шүүгч 249 хэрэг шийдвэрлэсэн байгаа нь ачаалал дүүргүүдийн дунд харилцан адилгүй байгааг харуулж байна. Иймд нийслэлийн 6 дүүргийн иргэний хэргийн шүүгчдийн ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлэх шаардлагатай байж болох юм.

Судалгаанд хамрагдсан Төв аймаг дахь сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд 1357 хэрэг буюу нэг шүүгчид 295 хэрэг шийдвэрлэсэн бол Өвөрхангай аймаг дахь сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд 761 хэрэг буюу нэг шүүгчид 282 хэрэг шийдвэрлэсэн үзүүлэлттэй байна. Үүнээс үзвэл сум дундын шүүхийн шүүгчдийн ажлын ачаалал харьцангуй ойролцоо байна. Харин Завхан аймгийн Тосонцэнгэл сум дахь сумын дундын нэг шүүгчид 80 иргэний хэрэг, 9 эрүүгийн хэрэг ногдож байгаа нь ажлын ачаалал бага байгааг харуулж байна. Ингээд иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг дор авч үзье.

Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй хүчин зүйл

Судалгааны багийн зүгээс шүүгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлж буй хүчин зүйлсийг тодруулах зорилгоор шүүгчдээс ганцаарчилсан ярилцлага авсан. Уг ярилцлагаар дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн 95 хувь ачаалалтай гэж үзсэн.

Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй гол хүчин зүйлд нэгдүгээрт, шүүгчийн орон тоо хүрэлцээгүй, дутуу мөн шүүх хуралдаан их хойшилдог гэж нийт судалгаанд оролцсон шүүгчдийн 42.9 хувь нь хариулсан бөгөөд хоёрдугаарт, шүүгчийн туслах, нарийн бичгийн ур чадвар, тогтворгүй байдал гэж 17.9 хувь нь үзсэн байна. Гуравдугаарт, шүүх хуралдаан хийх заал, танхимын хүрэлцээ муу байна гэж судалгаанд оролцсон шүүгчдийн 14.3 хувь нь үзсэн байна.

Шүүгчийн орон тоо: Нийслэлийн 6 дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд нийт 78 шүүгч, 6 ерөнхий шүүгчийн орон тоо, нийт 84 шүүгчийн орон тоо батлагдсан байх бөгөөд 2017 оны байдлаар 6 дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд 79 шүүгчийн орон тоотойгоор хэрэг хянан шийдвэрлэсэн байна. Үүнээс үзвэл шүүгчийн батлагдсан орон тоондоо хүрч ажиллаж чадаагүй, мөн түүнчлэн одоо байгаа орон тоог нэмж батлуулах шаардлагатай байна.

Шүүх хуралдаан хойшлох: Хэргийн оролцогчийн хүсэлтээр хүндэтгэн үзэх шалтгааны улмаас хойшилсон шүүх хуралдаан 84 хувийг эзэлж байна. Өөрөөр хэлбэл шүүх хурал хэргийн оролцогчийн өмгөөлөгч авах, хэргийн материалтай танилцах, өмгөөлөгчийн хурал давхцах, өмгөөлөгч өвдөх, нотлох баримт бүрдүүлэх хүсэлт гаргах, нэхэмжлэлийн шаардлага нэмэгдүүлэх зэрэг хүсэлтээр хойшилдог. Үүнээс үзвэл өмгөөлөгчөөс хамаарах шалтгаанаар хурал хойшилдог болох нь харагдана.

Шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй хоёр дахь том хүчин зүйл нь шүүгчийн туслах, нарийн бичгийн орон тоо болон ур чадвар дутуу байдал байна. Шүүхийн захиргааны ажилтнууд тогтвор суурьшилгүй байгаа нь ажлын ачаалал нэмэгдүүлэх, ажлын уялдаа холбоог алдагдуулах хандлагатай байна.

Шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй гурав дахь том хүчин зүйл нь шүүх хуралдааны танхимын хүрэлцээний асуудал байна. Баянзүрх, Чингэлтэй, Сүхбаатар дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхүүд нь нэг газар байрлаж байгаа бөгөөд 39 шүүгчид 9 хурлын заал ногдож байгаа нь байх ёстой тооноос 4-өөр цөөн байна. Энэ нь хурлын цаг болоход өмнөх хурал тарахгүй байх, хурлын заал олдохгүй байх үндсэн шалтгаан болж байна. Харин Хан-Уул, Сонгинохайрхан, Баянгол дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд 35 шүүгчид 7 хурлын танхим ногдож байгаа нэг таван шүүгчийн дунд 1 хурлын танхим ногдоно гэсэн үг юм.

Санал, зөвлөмж

➤ Судалгаанд хамрагдсан 6 дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны нэг шүүгчид 310 хэргийг шийдвэрлэхэд 323 өдөр зарцуулж байгаа нь ачаалал ихтэйг харуулж байна. Шүүгч жилд 230 өдөр ажиллана гэж үзвэл 93 өдрөөр ажлын ачаалал илүү байгаа бөгөөд үүнийг ажлын өдөр болон амралтын өдөр ажиллаж нөхөж байна. Илүү ажиллаж буй 93 өдөр нь ажлын 744 цаг болж байгаа бөгөөд шүүгч жилд 1840 цаг ажиллах ёстой гэж үзвэл 40 хувиар илүү ачаалалтай ажиллаж байна. Иймд шүүгчийн орон тоог нэмэгдүүлэх шаардлагатай байгаа ба тухайлбал 6 дүүрэгт шүүгчийн орон тоог 31-ээр нэмэгдүүлэх тооцоолол гарч байна.

ГУРАВ.ЗАХИРГААНЫ ХЭРГИЙН АНХАН ШАТНЫ ШҮҮХИЙН АЖЛЫН АЧААЛАЛ

Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн ажлын ачааллын ерөнхий төлөв байдал

Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд 2017 онд нийт 75.5 шүүгч ажилласан бөгөөд нэг шүүгчид 25.3 хэрэг ногдож байна. Нийслэл дэх Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд (Улаанбаатар) нэг шүүгчид 50.5 хэрэг ногдож байгаа нь дунджаас 2 дахин их хэрэг хянан шийдвэрлэсэн байна.

Судалгаанд хамрагдсан Төв аймаг дахь Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд 47 хэрэг буюу нэг шүүгчид 15.66 хэрэг шийдвэрлэсэн бол Өвөрхангай аймаг дахь

захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд 27 хэрэг буюу нэг шүүгчид 9 хэрэг шийдвэрлэсэн үзүүлэлттэй байна.

Үүнээс үзэхэд судалгаанд хамрагдсан орон нутгийн захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх харьцангуй ачаалал багатай бөгөөд Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхтэй харьцуулахад 3 дахин ачаалал багатай ажилладаг болох нь харагдаж байна. Ингээд захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг дор авч үзье.

Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй хүчин зүйл

Судалгааны багийн зүгээс шүүгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлж буй хүчин зүйлсийг тодруулах зорилгоор шүүгчдээс ганцаарчилсан ярилцлага авсан. Уг ярилцлагаар Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн 83.3 хувь ачаалалтай гэж үзсэн.

Үүний шалтгааныг тодруулахад шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй гол хүчин зүйлд 1/ Шүүгчийн орон тоо /50 хувь/, 2/ Нотлох баримт цуглуулахад хүндрэлтэй байдал /50 хувь/ 3/ хэрэг маргааны ээдрээ төвөгтэй байдал /20 хувь/, 4/ шүүх хуралдаан хойшлолт /50 хувь/, 5/ Шинжээчээс шалтгаалах, 6/ Шүүхийн ёс зүйн хороонд тайлбар гаргах, 7/ Шүүхийн ерөнхий зөвлөл өөрөө ачааллыг нэмэгдүүлэх 8/ Улсын Их Хурал, аймаг, нийслэл сум, орон нутгийн сонгуультай холбоотой ачаалал нэмэгдэх, 9/ Захиргааны ажилтнууд болох шүүх хуралдааны нарийн бичгийн дарга, шүүгчийн туслахын ур чадваргүй байдал, ажлын тогтвор суурьшил, мөн эдгээр ажилтнуудын орон тоо хүрэлцээгүй байдал, 10/ шүүх хуралдааны танхимын хүрэлцээгүй байдал, 11/ улирлаас хамаарсан ачаалал зэрэг хүчин зүйлүүд ажлын ачаалалд нөлөөлдөг гэж үзсэн байна.

Эдгээр хүчин зүйл нь шүүгчийн ажлын ачаалалд их бага хэмжээгээр нөлөөлж байгаа боловч судалгааны багийн зүгээс эдгээр үзүүлэлтээс дараахь хүчин зүйлүүдийг онцолж байна.

➤ Шүүгчийн орон тоо

Монгол Улсын Их Хурлын 2016 оны 42 дугаар тогтоолын 2 дугаар хавсралтаар анхан шатны шүүхийн шүүгчийн орон тоог баталсан.²⁹ Энэхүү тогтоолоор Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд 20 орон тооны шүүгч ажиллах ёстой боловч өнөөг хүртэл 5 шүүгчийн орон тоо дутуу ажиллаж байна.

Үүнээс үүдэн шүүгчийн ажлын ачаалал өндөр болсныг харгалзан Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлэх зорилгоор томилолтын 6 шүүгчийг ажиллуулж, одоогоор нийтдээ 21 шүүгч ажиллаж байна. Эдгээр шүүгчид 2017 оны байдлаар 50.5 хэрэг ногдож байгаа бөгөөд шүүгчдээс авсан ганцаарчилсан ярилцлагаар нийт шүүгчдийн 83.3 хувь нь ачаалалтай гэж үзсэн байна.

Улмаар шүүгчдээс жилд хэдэн хэрэг шийдэх нь зохистой талаар асуухад нэг шүүгч дунджаар 42 хэрэг жилдээ шийдэх нь шүүхийн шийдвэр чанартай бөгөөд үндэслэл бүхий шийдвэр гарна гэж хариулсан байна.

Үүнээс дүгнэж үзэхэд Улсын Их Хурлын тогтоолоор батлагдсан шүүгчийн тоогоор бүрэн ажиллуулах нь Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачааллыг бууруулахад нэн тэргүүний зорилт болох нь харагдаж байна.

Харин орон нутгийн шүүгчийн орон тооны тухайд Төв болон Өвөрхангай аймгийн захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчид тус бүр 3 шүүгчтэйгээр шүүн таслах ажиллагаа явуулж байгаа нь шийдвэрлэж буй хэргийн тоотой харьцуулахад ачаалал зохистой байгаа гэж үзэж байна.

➤ Улирлаас хамаарсан ачаалал

²⁹ <http://www.legalinfo.mn/annex/details/7304?lawid=11941>

Судалгааны явцад шүүгчдийн зүгээс шүүгчийн ажлын ачаалалд улирлаас шалтгаалсан ачаалал нөлөөлдөг гэж үзсэн. Өөрөөр хэлбэл ярилцлага авсан шүүгчдийн 75-80 хувь улирлаас хамаарсан ачаалал байгаа гэж үзсэн байна. Тухайлбал, 9-12 дугаар сард ачаалал өндөр байдаг ба үүний шалтгаан нь 7, 8 дугаар сард шүүгч нар ээлжийн амралтаа авдаг, үүнтэй холбоотойгоор бусад шүүгчийн хэргийг өөр дээрээ давхар авсны улмаас ажлын ачаалал нэмэгддэг гэж хариулсан байна. Иймээс дээр дурдсан шүүгчийн орон тоог нэмэх талаар анхаарах шаардлагатай.

➤ Нотлох баримт цуглуулахад хүндрэлтэй байдал

Шүүгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлж байгаа өөр нэгэн хүчин зүйлд талуудаас нотлох баримт цуглуулах ажиллагаа болох нь харагдаж байна. Шүүгч нараас авсан ярилцлагаар захиргааны шүүх нь өөрийн онцлог чиг үүрэг болох мөрдөн шалгах зарчмын дагуу талуудаас нотлох баримт цуглуулдаг. Энэ чиг үүргийн дагуу төрийн эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтнаас нотлох баримтыг гаргуулан авахад заримдаа нотлох баримтыг гаргаж өгөхгүй зэргээр шүүгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлдэг гэж үзсэн. Үүнээс үүдэн шүүх хуралдаан хойшлох, улмаар шүүгчийн хийх ажиллагаа нэмэгддэг байна.

Иймээс хэргийн оролцогч буюу талуудаас нотлох баримтыг хуульд заасан хугацаанд гаргаж өгөхгүй байгаа байдал нь шүүгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлж байгаа нэгэн хүчин зүйл болж байгаа байдалд Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс анхаарал хандуулж, хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгоход анхаарах шаардлагатай.

➤ Шүүх хуралдаан хойшлох

Шүүгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлдэг өөр нэгэн хүчин зүйл бол талууд шүүх хуралдааны хойшлуулдаг явдал юм. Шүүгч нараас авсан ярилцлагаар шүүгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлдэг нэг хүчин зүйл бол талуудын хүсэлтээр шүүх хуралдааныг хойшлуулах явдал юм гэж хариулжээ.

Тухайлбал, Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн хэргийн хөдөлгөөний хэлтсээс авсан мэдээллээр захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхүүдийн хувьд 2016 оны 09 дүгээр сарын 05-наас 09 дүгээр сарын 30-ны өдрийн байдлаар нийт 225 нэхэмжлэл хүлээн авсан байна. Нийт хүлээн авсан нэхэмжлэлийн 128 буюу 56.8 хувь нь Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд ногдож байна. Шүүх хуралдаан хойшилж байгаа тоон мэдээллээс үзэхэд 7 хоногт тогтмол 100-аас дээш хурал хойшилж байгаа нь энэ асуудалд анхаарал хандуулах шаардлагатай болохыг харуулж байна.

➤ Шүүхийн ёс зүйн хороонд тайлбар гаргах

Монгол Улсын шүүхийн ёс зүйн хорооноос гаргасан тайлан мэдээллээр 2017 оны байдлаар шүүгчийн ёс зүйн зөрчилд буруутгагдсан шүүгчид харьяаллын хувьд 90.8 хувь хувь нь анхан шатны шүүхийн шүүгч, 6 хувь нь давж заалдах шатны шүүх, 3.3 хувь нь хяналтын шүүхийн шүүгчид холбогдуулан гаргасан байна.

Судалгааны ганцаарчилсан ярилцлагын явцад захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн зүгээс шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй хүчин зүйлд ёс зүйн хороонд тайлбар гаргах, ёс зүйн хорооны хуралд очиж суух нь тодорхой хэмжээгээр ачааллыг нэмэгдүүлдэг гэж хариулсан. Тухайлбал, нэг шүүгч дунджаар 1-2 удаа ёс зүйн хороонд тайлбар гаргадаг боловч энэ нь ачаалал ихтэй үед нэмэлт ачаалал үүсгэдэг гэж үзсэн байна.

Түүнчлэн ёс зүйн хороонд тайлбар гаргахтай холбоотой өөр нэгэн асуудал бол тухайн хэрэг хянан шийдвэрлэгдэж дуусаагүй үед тухайн хэрэгтэй холбоотой гомдлыг талууд гаргах нь шүүгчийн сэтгэлзүйд нөлөөлөх эсэх тухай тухай асуудал юм. Үүнийг зарим шүүгчид шүүгчийн хараат бус байдлыг хөндөж байна гэж үзэж байсныг цаашид анхаарах шаардлагатай.

➤ Шүүхийн захиргааны байгууллагаас ачааллыг нэмэгдүүлэх

Захиргааны хэргийн шүүхийн шүүгчдийн ачааллыг бууруулахад Шүүхийн ерөнхий зөвлөл болон тамгын газраас ямар ажил гүйцэтгэж байгаа талаар асуухад нийт судалгаанд хамрагдсан шүүгчдийн 40 хувь нь томилолтын шүүгч ажиллуулж байгаа, 30 хувь нь зохион байгуулсан тодорхой ажил байхгүй, 20 хувь нь нарийн бичгийн дарга, шүүгчийн туслахын чиг үүргийг салгасан зэргээр дэвшилттэй ажил зохион байгуулсан гэж хариулсан байна. Хэдийгээр Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс шүүгчийн ажлын ачааллыг бууруулах талаар шат дараалсан арга хэмжээ авч байгаа боловч ШЕЗ-тэй холбоотой дараахь санал гарч байсан.

Тухайлбал, Шүүхийн ерөнхий зөвлөл нь спортын арга хэмжээ зохион байгуулах, хуулийн төсөлд санал авах, судалгаа бөглүүлэх зэргээр шүүгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлдэг гэжээ. Иймээс Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс энэхүү ачаалалд нөлөөлж буй байдалд цаашид анхаарал хандуулах шаардлагатай.

➤ Шүүхийн захиргааны ажилтан, албан хаагч

Энэхүү судалгааны явцад шүүгч нарын зүгээс ажлын ачааллыг бууруулах зорилгоор шүүгчийн туслахруу шилжүүлэх боломжтой ажил байдаг эсэх, хэрэв байдаг бол ямар төрлийн ажиллагааг шүүгчийн туслахаар хийлгэж болох талаар асуухад судалгаанд хамрагдсан шүүгч нарын 30 хувь нь шүүгчийн туслахад шилжүүлэх ажил байхгүй гэж хариулсан бол нотлох баримт цуглуулах эрх хэмжээтэй болгох гэж 30 хувь нь хариулсан байна.

Шүүгч нарын зүгээс шүүгчийн ажлын ачааллыг бууруулахад гол үүрэг гүйцэтгэдэг хүн бол шүүгчийн туслах, шүүхийн нарийн бичгийн дарга учраас эдгээр ажилтны орон тоо, цалин, нийгмийн баталгааг хангахад анхаарах шаардлагатай талаар санал гаргаж байсан.

Энэхүү судалгааны явцад зарим шүүгчид шүүгчийн туслах, нарийн бичгийн дарга нарын цалин хэтэрхий бага байгаатай холбоотойгоор эдгээр ажилтнууд тогтвор суурьшилтай ажиллаж чадахгүй байна. Үүнтэй холбоотойгоор шинэ хүн сургах болгонд шүүгчийн ажлын ачааллыг давхар нэмэгдүүлж байна гэж хариулж байсан. Иймээс шүүгчийн туслах, нарийн бичгийн даргын орон тоог нэмэх, тэдгээр ажилтны цалин, нийгмийн баталгааг хангах талаар анхаарах шаардлагатай.

Захиргааны хэрэг шийдвэрлэхэд зарцуулж буй хугацаа

Судалгаагаар Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчид дангаар шийдвэрлэсэн хэрэг 194 өдөр, бүрэлдэхүүнтэй хэрэгт орж шийдвэрлэсэн хугацаа 3 өдөр, бусад ажиллагаанд 18.8 өдөр зарцуулдаг байна. Энэ нь нийтдээ 215.8 ажлын өдөр зарцуулдаг байна.

Харин судалгаанд хамрагдсан Төв аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн дангаар шийдвэрлэсэн хэрэг 60.2 өдөр, бүрэлдэхүүнтэй хэрэгт орж шийдвэрлэсэн хугацаа 0.93 өдөр, бусад ажиллагаанд 5.8 өдөр нийтдээ 67 ажлын өдөр зарцуулдаг байна.

Өвөрхангай аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажилласан ачааллын тухайд нэг шүүгчийн дангаар шийдвэрлэсэн хэрэг 34.57 өдөр, бүрэлдэхүүнтэй хэрэгт орж шийдвэрлэсэн хугацаа 0.53 өдөр, бусад ажиллагаанд 3.35 өдөр, нийтдээ 38.45 ажлын өдөр зарцуулдаг байна. Ингээд нэг шүүгчийн хэрэг хянан шийдвэрлэх хугацааг дор хүснэгтээр үзүүлье.

	Шүүгчийн хийх ажил	Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч	Төв аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч	Өвөрхангай аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч
1	50.5 захиргааны хэргийг шийдвэрлэх	194 өдөр	60.2 өдөр	34.57 өдөр

2	Шүүгч бүрэлдэхүүнтэй хуралд суух	3 өдөр	0.93 өдөр	0.533 өдөр
3	Шүүгчдийн зөвлөгөөнд оролцох	7.8 өдөр	5.8 өдөр	3.35 өдөр
4	Шүүгч сургалтад оролцох	10 өдөр		
5	Шүүгч ёс зүйн хороонд тайлбар гаргах	1.09 өдөр		
	Нийт	215.8 өдөр	67 өдөр	38.45 өдөр

Захиргааны хэргийн шүүгчийн ажлын байрны зураглал

Судалгааны хүрээнд Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч нарын ажлын байран дээрээ гүйцэтгэж буй ажиллагаанууд тус бүр дээр ажлын өдрүүдэд зарцуулж буй хугацааг бүртгэж, үүнд шинжилгээ хийхэд дараахь ажлын зураг авалт хийгдсэн байна.

Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч ажлын 5 өдрийн дунджаар 1 өдөрт ажлын цагийн 55% буюу 245.4 минутыг (4 цаг 5 минут) хавтаст хэрэгтэй танилцах, шүүхээс гарах эрх зүйн акт боловсруулах, нотлох баримт цуглуулах зэрэг ажилд, 9% буюу 39.4 минутыг (39 минут) шүүх хуралдаан даргалах болон шүүх хуралдааны бүрэлдэхүүнд ороход зарцуулдаг бол үүний дараагаар өдрийн ажлын цагийн 5% буюу 22.8 минутыг (22 минут) шүүхийн шийдвэр боловсруулах, хянах, албажуулах, шүүх хуралдааны тэмдэглэл хянах, баталгаажуулах ажлуудад зарцуулдаг байна.

Эндээс захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч шүүх хуралдаанаас өмнөх үеийн үйл ажиллагаанд цаг хугацаа их зарцуулж буйг харж болно. Үүнийг хүснэгтээр үзүүлбэл:

Хүснэгт № 43 Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын байрны зураглал

№	Шүүгчийн гүйцэтгэх ажил, чиг үүрэг	Даваа гараг	Мягмар гараг	Лхагва гараг	Пүрэв гараг	Баасан гараг	Нийт цаг	1 өдрийн дундаж цаг
1	Шүүх хуралдаанаас өмнөх шүүгчийн ажиллагаа	320	246	282	271	108	1227	245.4
2	Шүүх хуралдааны үеийн шүүгчийн ажиллагаа	12	107	30	0	48	97	39.4
3	Шүүх хуралдааны дараах шүүгчийн ажиллагаа	12	0	36	0	66	114	22.8
4	Бусад	120	120	100	142	216	698	139.6
5	Нийт /минутаар/	464.0	473.0	448.0	413.0	438.0	2236.0	447.2
6	Нийт /цагаар/	7.7	7.9	7.5	6.9	7.3	37.3	7.5

Үүнээс үзэхэд захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч долоо хоногт дунджаар 2400 минут (40 цаг) ажиллах ёстойгоос 2236.0 минут (37.3 цаг) буюу 164.0 минутаар (2 цаг 44 минут) дутуу ажилласан байна. Шүүгч өдөрт 480 минут (8 цаг) ажиллахаас 447.2 минут (7.5 цаг) буюу 32.8 минутаар (32 минут) дутуу ажилласан байна.

Санал, зөвлөмж

Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх болон Төв, Өвөрхангай аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачааллын судалгаагаар дараахь санал, зөвлөмжийг хүргүүлж байна. Үүнд:

1. Монгол Улсын Их Хурлын 2016 оны 42 дугаар тогтоолын 2 дугаар хавсралтаар Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд 20 орон тооны шүүгч ажиллахаар баталсан боловч өнөөг хүртэл 5 шүүгчийн орон тоо дутуу ажиллаж байна. Иймээс тус шүүхэд батлагдсан орон тооны шүүгчийг дээрх тогтоолд заасны дагуу томилох;

2. Судалгаанд хамрагдсан орон нутгийн шүүхүүд Төв болон Өвөрхангай аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчид Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчидтэй харьцуулахад харьцангуй ачаалал багатай байгааг анхаарч, Улаанбаатар хот болон орон нутгийн шүүгчийн ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлэхэд анхаарах;

3. Шүүгчийн орон тоо дутуу байгаатай холбоотойгоор шүүгч нарт улирлаас хамаарсан ачаалал үүсэж байна. Иймээс энэхүү ачааллыг бууруулахын тулд дээр дурдсан шүүгчийн орон тоог нэмэх талаар анхаарах шаардлагатай.

4. Шүүгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлэхэд хэргийн оролцогч талуудаас нотлох баримт гаргаж өгөхгүй байх ажиллагаа нөлөөлж байна. Иймээс хэргийн оролцогч буюу талуудаас нотлох баримтыг хуульд заасан хугацаанд гаргаж өгөхгүй байгаа байдалд анхаарал хандуулж, хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгоход анхаарах шаардлагатай.

5. Шүүгчийн ажлын ачаалалд хэргийн оролцогч болох талуудаас шүүх хуралдааныг хойшлуулах байдлаар ачааллыг нэмэгдүүлж байна. Иймээс ШЕЗ-өөс энэ асуудалд анхаарал хандуулах шаардлагатай.

6. Шүүгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлж буй хүчин зүйлд Шүүхийн ёс зүйн хороонд тайлбар гаргах асуудал хамаарч байна. Иймээс тухайн хэрэг хянан шийдвэрлэгдэж дуусаагүй үед тухайн хэрэгтэй холбоотой гомдлыг талууд гаргах нь шүүгчийн сэтгэлзүйд нөлөөлөх, улмаар шүүгчид шүүгчийн хараат бус байдлыг хөндөж байгаа эсэхэд цаашид анхаарах шаардлагатай.

7. Судалгааны явцад шүүгч нарын зүгээс ажлын ачааллыг нэмэгдүүлж буй хүчин зүйлд шүүгчийн туслах, шүүхийн нарийн бичгийн даргын ажлын байрны тогтвор суурьшил ба ажлын чадавх нөлөөлдөг гэж үзсэн. Энэ нь тухайн ажилтны цалин нийгмийн баталгаатай холбогдох учраас эдгээр ажилтны орон тоо, цалин, нийгмийн баталгааг хангахад анхаарах шаардлагатай.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛЫН ЖАГСААЛТ

1. Монгол Улсын шүүхийн тайлан 2017 он, Шүүхийн ерөнхий зөвлөл, 2018 он.
2. Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн ажлын албаны хэргийн хөдөлгөөний удирдлагын хэлтсээс ирүүлсэн тайлан мэдээлэл, 2014-2017 он.
3. Монгол Улсын шүүхийн шүүн таслах ажиллагааны тайлан, Шүүхийн ерөнхий зөвлөл, 2017 он.
4. <http://www.legalinfo.mn/annex/details/7304?lawid=11941>

5. Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн Шүүхийн судалгаа, мэдээлэл, сургалтын хүрээлэн, “Монгол Улсын шүүхийн 2015 оны 1 дүгээр улирлын шүүн таслах ажиллагааны тойм”, Шүүх эрх мэдэл сэтгүүл, 2015 он, дугаар 1.
6. Нийслэл дэх дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны зарим шүүх, захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч, шүүхийн захиргааны ажилтны ажлын ачаалал, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлс, Шүүх эрх мэдэл сэтгүүл, 2015 он, Дугаар 4.
7. Анхан шатны шүүхүүдийн хэргийн хөдөлгөөний мэдээ, Шүүх эрх мэдэл сэтгүүл, 2016 он, Дугаар 3.
8. Cf Wisconsin Director of State Courts Office, Judicial Needs Assessment 2006, Final Report, p.7.
9. Cf Stenz, “Improving Weighted Caseload Studies in Limited Jurisdiction Courts”, 1988-1989 The Justice System Journal 13, no.3, p.379.
10. Cf. B.J.Ostrom et al., Florida Delphi based-Weighted Caseload project, History of the Project, 2000, pp.3 et seq.
11. ‘Richterzeitstudien’ Cf. Bundesrechtsanwaltskammer, Tatsachen zur Reform der Zivilgerichtsbarkeit, Vol.II,1974 pp.60 et seq.; Bundesrechtsanwaltskammer, Tatsachen zur Reform der Zivilgerichtsbarkeit, Vol.I,1974 pp.182 et seq.; G.Griebeling, Die Arbeitszeit des Richters, DRiZ 71pp.228 et seq; R.Zwiesele&R.Bender, ‘Betriebswirtschaftliche Methoden und Vorschläge zur Verbesserung der Justizorganisation’;
12. R.Depre et al., Etude de faisabilite de la mise en euvres d'un instrument de mesure de la charge de travail destine au siege, p.3.
13. National Council of Juvenile and Family courts, Juvenile and Family Court Journal 64, no.2, Spring, 2013

ХАВСРАЛТ. АНХАН ШАТНЫ ШҮҮХИЙН ШҮҮГЧИЙН ОРОН ТОО, АЖЛЫН НОРМАТИВЫГ ХАНГАХ НЬ:

Хавсралт 1. Анхан шатны шүүхийн шүүгчийн орон тоо, ажлын ачааллын өнөөгийн байдлыг харьцуулах нь

Шүүхийн ажлын ачааллын ерөнхий төлөв байдал

Энэхүү судалгаа нь шүүгчийн ажлын ачааллыг тодорхойлохдоо тоон болон чанарын мэдээлэлд тулгуурласан болно. Юуны өмнө, 2017 оны статистикийн мэдээлэлд тулгуурлан шүүхийн бодит ажлын ачааллыг шүүгчийн тоо, нэг шүүгчид ногдсон хэргийн тооны хувьд харьцуулан харж болно. 2017 онд нийслэл дэх эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхэд нийт 47.6 шүүгч ажилласан, нэг шүүгчид 73.4 хэрэг ногдсон, нийслэл дэх иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд нийт 79.3 шүүгч ажилласан, нэг шүүгчид 310 хэрэг ногдсон, харин нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд нийт 21 шүүгч ажилласан, нэг шүүгчид 50.5 хэрэг ногдсон тус тус үзүүлэлттэй байна. Энэ бол нийслэл дэх анхан шатны шүүхийн бодит ажлын ачааллын талаарх анхдагч тоон үзүүлэлт юм.

Дээрх бодит ажлын ачааллын үзүүлэлтийг ажлын өдрөөр тооцож үзвэл, эрүүгийн хэргийн шүүгч өөрт ногдож буй хэргийг шийдвэрлэхэд 229 өдөр, иргэний хэргийн шүүгч өөрт ногдож буй хэргийг шийдвэрлэхэд 323 өдрийг зарцуулж байгаа юм. Иргэний хэргийн шүүгчид ногдож буй хэргийн тоо их, үүнийг даган ажлын ачаалал даган мөн их байна.

Хүснэгт № 44 Хүснэгт 45. Нийслэл дэх анхан шатны шүүхийн ажлын ачааллын ерөнхий төлөв байдал (2017 оны байдлаар)

	Эрүүгийн шүүх		Иргэний шүүх		Захиргааны шүүх	
1	Шүүгчийн гүйцэтгэсэн ажил		Шүүгчийн гүйцэтгэсэн ажил		Нийслэлийн шүүгчийн гүйцэтгэсэн ажил	
2	73.4 хэргийг шийдвэрлэхэд	204 өдөр	310 хэргийг шийдвэрлэхэд	282 өдөр	50.5 хэргийг шийдвэрлэхэд	194 өдөр
3	Шүүгч бүрэлдэхүүнтэй хуралд	9 өдөр	Шүүгч бүрэлдэхүүнтэй хуралд ороход	14 өдөр	Шүүгч бүрэлдэхүүнтэй хуралд суух	3 өдөр
4	Шүүгчдийн зөвлөгөөнд	5.75 өдөр	Гомдлын хуралд	8 өдөр	Шүүгчдийн зөвлөгөөнд оролцох	7.8 өдөр
5	Шүүгч сургалтад	10 өдөр	Шүүгчдийн зөвлөгөөнд	7.8 өдөр	Шүүгч сургалтад оролцох	10 өдөр
6	Шүүгч ёс зүйн хороонд	0.5 өдөр	Шүүгч сургалтад	10 өдөр	Шүүгч ёс зүйн хороонд тайлбар гаргах	1.09 өдөр
7			Шүүгч ёс зүйн хороонд	1.2 өдөр		
	Нийт	229.5 өдөр	Нийт	323 өдөр	Нийт	215.8 өдөр

Шүүхийн ажлын ачаалал газар зүйн байрлал, хүн амын тоо, нийгэм, эдийн засгийн үзүүлэлтээс хамаараад харилцан адилгүй байгаа нь эрүү, иргэн, захиргааны аль ч салбарын хувьд ажиглагдаж байна. Тухайлбал, өнгөрсөн оны байдлаар Баянзүрх дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн нэг шүүгч 91 хэрэг шийдвэрлэсэн бол Хан-Уул дүүргийн эрүүгийн хэргийн шүүгч 49 хэрэг шийдвэрлэсэн бол Төв аймаг дахь сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн нэг шүүгч 91.2 хэрэг шийдвэрлэсэн бол Өвөрхангай аймаг дахь сум дундын эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн нэг шүүгч 58 хэрэг шийдвэрлэжээ. Дурдсан хугацаанд Сүхбаатар дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн нэг шүүгч 345 хэрэг шийдвэрлэсэн бол Чингэлтэй дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч 249 хэрэг шийдвэрлэсэн байна. Түүнчлэн, Төв аймаг дахь сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн нэг шүүгч 295 хэрэг шийдвэрлэсэн бол Өвөрхангай аймаг дахь сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн нэг шүүгч 282 хэрэг шийдвэрлэсэн үзүүлэлттэй гарчээ. Харин, Төв аймаг дахь Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн нэг шүүгч 15.66 хэрэг шийдвэрлэсэн бол Өвөрхангай аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн нэг шүүгч 9 хэрэг шийдвэрлэсэн байна. Үүнээс үзэхэд судалгаанд хамрагдсан орон нутгийн захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх харьцангуй ачаалал багатай бөгөөд нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхтэй харьцуулахад 3 дахин ачаалал багатай болох нь харагдсан. Завхан аймгийн Тосонцэнгэл

сум дахь сумын дундын шүүхийн нэг шүүгчид 80 иргэний хэрэг, 9 эрүүгийн хэрэг ногдсон мэдээлэл байна. Энэ мэдээллүүд нь өнөөдөр шүүх байгууллагын хувьд хүний нөөцийн төлөвлөлт зохистой биш, шүүх байгууллагын ажлын ачаалал тэнцвэргүй, шүүгчийн болон бусад ажилтны ажлын байрны орон тоо оновчгүй байгааг харуулж байна.

Шүүгч нарын дунд явуулсан ганцаарчилсан ярилцлагаар шүүгчид өөрсдийн ачааллыг хэрхэн үнэлж байгааг тодорхойлсон. Судалгаанд оролцсон шүүгчдийн ажлын ачааллын өөрийн үнэлгээнээс харвал Нийслэл болон орон нутгийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн 55 хувь, иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн 95 хувь, захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн 83.3 хувь нь ачаалалтай ажиллаж байгаагаа илэрхийлсэн байна. Шүүгчийн өөрийн үнэлгээг талбараар нарийвчлан харвал Нийслэлд судалгаанд оролцсон эрүүгийн хэргийн шүүгчдийн 55.6 хувь, орон нутгийн шүүгчдийн 85.7 хувь нь ачаалалтай гэсэн хариулт өгчээ. Статистик мэдээллээс үзэхэд дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны нэг шүүгчид жилд 73 хэрэг, сум дундын эрүүгийн хэргийн нэг шүүгчид 65 хэрэг ногдсон байгаагаас харахад, эрүүгийн шүүхийн шүүгчдийн зүгээс, тэр дундаа орон нутгийн шүүгчдийн зүгээс өөрийн үнэлгээ нь бодит байдлаас нэлээд зөрүүтэй байгаа юм. Харин судалгаанд хамрагдсан иргэний болон эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн хувьд ажлын ачааллаа их гэж үнэлсэн нь бодит байдал дээр ч нэг шүүгчид ногдох хэргийн тоо хэмжээ өндөр байгаатай нийцэж байна.

Түүнчлэн, судалгаанд оролцсон шүүгч нарын зүгээс шүүгчийн нэг жилд шийдвэрлэх хэргийн зохистой тоо хэмжээний талаарх асуултанд хариулсан байдлыг сонирхож болно. Ингэж үзэхэд эрүүгийн хэргийн шүүгчид жилд 75 хэрэг, иргэний хэргийн шүүгчид жилд 200 хэрэг, харин захиргааны хэргийн шүүгчид жилд 42 хэрэг шийдвэрлэх нь ажлын хэвийн ачаалал гэж үзжээ. Бодит ажлын ачааллын үзүүлэлт болон шүүгч нарын зүгээс зохист хэмжээг тодорхойлж буй үнэлгээг харьцуулан үзвэл эрүүгийн хэргийн шүүхийн өнөөгийн ачаалал хэвийн, иргэний хэргийн ажлын ачаалал 50 хувиар хэтэрсэн, харин захиргааны хэргийн ажлын ачаалал гурав дахин их байна гэсэн дүр зураг харагдаж байна.

Хүснэгт № 45 Шүүгчийн бодит ачаалал болон ачааллын талаарх өөрийн үнэлгээ, хүлээлт (Нийслэл дэх анхан шатны шүүхийн 2017 оны мэдээ ба судалгааны дүн)

		Эрүүгийн шүүх	Иргэний шүүх	Захиргааны шүүх
1	Нэг шүүгчийн шийдвэрлэсэн хэргийн тоо	73,4	310	50,5
2	Ачаалал их гэсэн өөрийн үнэлгээ өгсөн шүүгчийн хувь	55	95	83,3
3	Нэг шүүгчийн жилд шийдвэрлэвэл зохих хэргийн тоо (хүлээлт)	75	200	42

Шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй хүчин зүйлс

Өмнөх бүлгүүдэд шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийн талаарх судалгааны үр дүнгүүдийг шүүхийн салбар бүрээр авч үзсэн билээ. Энд шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй нийтлэг болон онцлог хүчин зүйлсийн талаар дүгнэж байна.

Шүүгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлж байгаа анхдагч бөгөөд нийтлэг шалтгаан нь өнөөдрийн шүүхийн байгууллагын орон тооны хүрэлцээгүй байдал болж байна. Судалгаанд оролцсон шүүгчдийн зүгээс өнөөдөр бүх салбар шүүхийн шүүгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлэхэд хамгийн их нөлөө үзүүлж байгаа хүчин зүйл бол шүүгчийн орон тооны дутмаг байдал хэмээн үзсэн байна. Шүүгчийн орон тооны хүрэлцээг шийдвэрлэх бодлогын орчин бүрдсэн ч, өнөөдөр түүний хэрэгжилт хангалтгүй байгаа нь шүүгчийн ажлын ачааллыг бууруулах боломжгүйд хүргэж байна. Тухайлбал, УИХ-ын 2016 оны 42 дугаар тогтоолын 2 дугаар хавсралтаар анхан шатны шүүхийн шүүгчийн орон тоог

баталсан. Энэхүү тогтоолоор нийслэлийн 6 дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхэд 70 орон тооны шүүгч ажиллах ёстой боловч, 2017 оны байдлаар 47 шүүгчийн бүрэлдэхүүнтэй ажилласан байна. Түүнчлэн, нийслэлийн 6 дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд нийт 78 шүүгч, 6 ерөнхий шүүгчийн орон тоо, нийт 84 шүүгчийн орон тоо батлагдсан байх бөгөөд 2017 оны байдлаар 6 дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд 79 шүүгчийн орон тоотойгоор хэрэг хянан шийдвэрлэсэн байна. Мөн дээрх тогтоолоор нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд 20 орон тооны шүүгч ажиллах ёстой боловч өнөөг хүртэл 5 шүүгчийн орон тоо дутуу ажиллаж байна. Энэ нөхцөл байдлыг харгалзан ШЕЗ-өөс ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлэх зорилгоор томилолтын 6 шүүгчийг ажиллуулж, одоогоор нийтдээ 21 шүүгч ажиллаж байна. Харин орон нутгийн шүүгчийн орон тооны тухайд Төв болон Өвөрхангай аймгийн захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчид тус бүр 3 шүүгчтэйгээр шүүн таслах ажиллагаа явуулж байгаа нь шийдвэрлэж буй хэргийн тоотой харьцуулахад ачаалал зохистой байгаа гэж үзэж байна.

Шүүгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлж байгаа удаах нийтлэг хүчин зүйл бол шүүх хуралдаан хойшлох явдал болох нь мөн судалгааны дүнгээс харагдаж байна. Ялангуяа, анхан шатны эрүү болон иргэний шүүхийн шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлөх нөлөөллөөр шүүгчийн орон тооны дараа хоёр дахь хүчин зүйл болж буй юм. Шүүхийн салбарын статистикаас үзэхэд хэргийн оролцогчийн хүсэлтээр хүндэтгэн үзэх шалтгааны улмаас хойшилсон шүүх хуралдаан 84 хувийг эзэлж байгаа ба ерөнхийдөө шүүгчидтэй хийсэн ярилцлагын мэдээллээс харахад практик дээр хэргийн оролцогч өмгөөлөгч авах, хэргийн материалтай танилцах, өмгөөлөгчийн хурал давхцах, өмгөөлөгч өвдөх, нотлох баримт бүрдүүлэх хүсэлт гаргах, нэхэмжлэлийн шаардлага нэмэгдүүлэх зэрэг хүсэлтээр хойшилдог. Шүүхийн захиргааны ажилтны орон тоо, ур чадвар, тогтвор суурьшилтай ажиллах асуудал нь шүүгчийн орон тоо болон шүүх хурал хойшлохтой харьцуулахад ажлын ачаалалд нөлөөлөх хувьдаа харьцангуй доогуур үзүүлэлттэй байгаа ч, басхүү нийтлэг хүчин зүйл юм. Энэ хүчин зүйл нь Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн хүрээнд илүү жин дарж байна.

Дээр дурьдсанчлан, шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлдөг нийтлэг хүчин зүйлээс гадна, шүүхийн салбаруудын шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлдөг онцлог хүчин зүйлүүд байгаа юм. Тухайлбал, эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачаалалд эрүүгийн болон зөрчлийн тухай хуулиуд шинэчлэгдэн батлагдсан, түүнчлэн, шүүхийн тойргийн тогтолцоо хүчингүй болсон нь ихээхэн нөлөөлж байна. Тухайлбал, 2017 оны 7 сарын 1- ээс эрүүгийн суурь болон процессын шинэ хууль хэрэгжиж эхэлсэнтэй холбоотойгоор шүүгчийн ажлын ачаалал ихэссэн ба эдгээр хуулиар урьдчилсан хэлэлцүүлэг хийх, гэм буруугийн болон ял оногдуулах хурлыг хоёр үе шаттайгаар хийх, хохирол нөхөн төлөх хүсэлттэй холбоотойгоор шүүх хуралдааныг хойшлуулж дахин хурал зарлах зэргээр нэг хэргийн хүрээнд хийх шүүх хуралдааны тоо өсчээ.

Судалгааны дүнгээс цааш сонирхвол, Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачаалалд шүүх хуралдааны танхимын хүрэлцээ багагүй нөлөө үзүүлдэг гэжээ. Тухайлбал, Баянзүрх, Чингэлтэй, Сүхбаатар дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхүүд нэг газар байрлаж байгаа бөгөөд 39 шүүгчид 9 хурлын заал ногдож байгаа нь байх ёстой тооноос дөрвөөр цөөн байна. Мөн Хан-Уул, Сонгинохайрхан, Баянгол дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүхэд 35 шүүгчид 7 хурлын танхим ногдож байгаа ба таван шүүгчийн дунд нэг хурлын танхим байна гэсэн үг. Энэ нь хурлын цаг болоход өмнөх хурал тарахгүй байх, хурлын заал олдохгүй байх үндсэн шалтгаан болж байна.

Түүнчлэн, захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн хувьд хувьд нотлох баримт цуглуулах болон шүүхийн ёс зүйн хороонд тайлбар гаргах нь ажлын ачааллыг нэмэгдүүлэх үндсэн хүчин зүйл болдог байна. Монгол Улсын шүүхийн ёс зүйн хорооноос гаргасан тайлан мэдээллээр 2017 оны байдлаар шүүгчийн ёс зүйн зөрчилд буруутгагдсан шүүгчид харьяаллын хувьд 90.8 хувь хувь нь анхан шатны шүүхийн шүүгч, 6 хувь нь давж заалдах шатны шүүх, 3.3 хувь нь хяналтын шүүхийн шүүгчид холбогдуулан гаргасан байна. Судалгааны ганцаарчилсан ярилцлагын явцад захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчдийн зүгээс шүүгчийн ажлын ачаалалд нөлөөлж буй хүчин зүйлд ёс зүйн хороонд

тайлбар гаргах, ёс зүйн хорооны хуралд очиж суух нь тодорхой хэмжээгээр ачааллыг нэмэгдүүлдэг гэж хариулсан. Тухайлбал, нэг шүүгч дунджаар 1-2 удаа ёс зүйн хороонд тайлбар гаргадаг боловч энэ нь ачаалал ихтэй үед нэмэлт ачаалал үүсгэдэг гэж үзсэн байна. Эдгээр хүчин зүйл нь салбар шүүхийн чиг үүрэг, ажлын онцлогоос хамаарч байгаа нь тодорхой юм.

Судалгааны хүрээнд шүүгчийн ажлын ачаалал улирлаас хамааран хэрхэн өөрчлөгдөж байгааг тодорхойлох зорилт тавьсан юм. Ингэж үзэхэд, шүүхийн бүхий л салбарын хувьд улирлаас хамааран ачаалал нийтлэг хэлбэлзэл байгаа нь харагдлаа. Судалгаанд оролцсон шүүгчдийн 75-80 хувь нь улирлаас хамаарсан ачаалал байгаа гэжээ. Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн ачаалал 6,7,8 саруудад ихээхэн нэмэгддэг, мөн жилийн сүүлээр 12 сард харьцангуй ихэсдэг бол бусад саруудад ачаалал нэмэгдэхгүй жигд байдаг гэжээ. Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн ачаалал ерөнхийдөө жилийн ихэнхи саруудад ачаалал өндөртэй байдаг гээд тэр дундаа 9,10 сард хамгийн их нэмэгдэж, 5,6,7 саруудад мөн нэмэгдэх хандлагатай болдог байна. Харин захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн ажлын ачаалал 9,10,11,12 саруудад ихээхэн өндөр байх ба бусад саруудад нэмэгдэхгүй дүр зураг харагдаж байна. Эдгээрт шууд утгаараа шууд байдлаар прокурорын үйл ажиллагаа, шүүгч нарын амралт авах үйл явц зэрэг нь ачааллыг ихэсгэхэд нөлөөлдөг байна.

Шүүгч хэрэг хянан шийдвэрлэхэд зарцуулж буй хугацаа

Шүүгчтэй хийсэн ганцаарчилсан ярилцлагын хүрээнд шүүгчдийн хэргийг шийдвэрлэхэд гүйцэтгэх стандарт үйл ажиллагаануудыг шүүх хуралдааны өмнөх, шүүх хуралдааны үеийн, шүүх хуралдааны дараах гэсэн хүрээнд ангилан шүүгчдээр өөрсдөөр нь нэг бүрчлэн зарцуулж буй хугацааг тодорхойлуулсан юм.

Хүснэгт № 46 Шүүхийн стандарт үйл ажиллагаануудын гүйцэтгэхэд зарцуулж буй хугацаа

	Хэрэг шийдвэрлэхэд гүйцэтгэх ажиллагаа	Хугацаа /мин/	Хэрэг шийдвэрлэхэд гүйцэтгэх ажиллагаа	Хугацаа /мин/	Хэрэг шийдвэрлэхэд гүйцэтгэх ажиллагаа	Хугацаа /мин/
1	Хэргийн материалтай танилцах, эрүүгийн хэргийг шүүгч хүлээн авах	300	Хэрэг, нэхэмжлэлтэй танилцах, иргэний хэрэг үүсгэх эсэх асуудлыг шийдвэрлэх	10	Нэхэмжлэлтэй танилцах	30
2	Яллагдагчийг шүүхэд шилжүүлэх/урьдчилсан хэлэлцүүлэг	60	Шүүхээс гаргах эрх зүйн акт боловсруулах, хянах, албажуулах	20	Захиргааны хэрэг үүсгэх эсэх асуудлыг шийдвэрлэх /захирамж гаргах, хянах/	30
3	Шүүхээс гаргах эрх зүйн акт боловсруулах, хянах, албажуулах	180	Хэргийн материалтай дахин танилцах, /хэрэг хянан шийдвэрлэхтэй холбоотой нотлох баримт хангалттай цугласан эсэхийг шалгах, дүгнэх/	60	Шүүх хуралдааны бэлтгэл хангах: /хэргийн материалтай танилцах, нотлох баримт судлах/	60
4	Хэргийн материалтай дахин танилцах, /хэрэг хянан шийдвэрлэхтэй холбоотой нотлох баримт хангалттай цугласан эсэхийг шалгах, дүгнэх/	180	Шүүх хуралдааныг даргалах	30	Шүүхийн урьдчилсан хэлэлцүүлэг явуулах	30
5	Шүүх хуралдааныг даргалах	270	Шүүхийн шийдвэр боловсруулах, хянах, албажуулах	60	Нотлох баримт цуглуулах, албан тоот төлөвлөх	30

6	Шүүх шийтгэх тогтоолыг хянах, албажуулах	300	Шүүх хуралдааны тэмдэглэлийг хянах, баталгаажуулах	30	Шүүхээс гаргах эрх зүйн акт боловсруулах, хянах, албажуулах	240
7	Шүүх хуралдааны тэмдэглэлийг хянах, баталгаажуулах	45	Нийт	210	Шүүх хуралдааныг даргалах	60
	Нийт	1335			Шүүх хуралдааныг хойшлуулах	30
					Шүүхийн шийдвэр боловсруулах, хянах, албажуулах	440
					Шүүх хуралдааны тэмдэглэлийг хянах, баталгаажуулах	60
					Нийт	1010

Ийнхүү үйл ажиллагаануудыг гүйцэтгэх хугацааг минутаар илэрхийлэн, улмаар нэг жилд нэг шүүгчид ногдож байгаа хэргийн тоонд тулгуурлан нэг шүүгчийн нэг жилд хэргийг шийдвэрлэхэд зарцуулах ажлын өдрийг тооцоолсон билээ. Ингэж үзэхэд, нийслэл дэх эрүүгийн хэргийн хэргийн анхан шатны шүүхийн нэг шүүгч нэг жилд хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд зарцуулж буй хугацаа = 1335 минут (нэг хэргийг шийдвэрлэхэд зарцуулах хугацаа) × 73.4 (нэг эрүүгийн шүүгчид бүтэн жилд ногдож буй эрүүгийн хэрэг) хэрэг = 97989 минут:60минут=1633цаг:8 цаг=204 өдөр болж байна. Өөрөөр хэлбэл дүүргийн эрүүгийн хэргийн нэг шүүгч 73.4 хэргийг ажлын 204 өдөрт шийдвэрлэнэ гэсэн тооцоолол гарч байна. Харин иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн нэг шүүгч нэг жилд ИХШХШТХ-ийн 115 дугаар зүйлээр хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд зарцуулж буй хугацаа= 634 минут (ИХШХШТХ-ийн 115-аар нэг хэргийг шийдэхэд зарцуулах хугацаа) × 166.1 хэрэг (нэг жилд нийт ИХШХШТХ-ийн 115-аар шийдвэрлэсэн хэргийн тоо) =105307 минут:60минут=1755 цаг:8 цаг=219 өдөр болж байна. Эцэст нь, захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн нэг шүүгч нэг жилд хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд зарцуулж буй хугацаа= 2500 минут (ЗХШХШТХ-ийн 106 дугаар зүйлээр нэг хэргийг шийдэхэд зарцуулах хугацаа) × 28.6 хэрэг³⁰ =71500 минут:60минут=1191 цаг:8 цаг=148 өдөр гэсэн тооцоолол бий болжээ.

Хүснэгт № 47 Шүүхийн үе шатанд үйл ажиллагааг гүйцэтгэхэд зарцуулж буй хугацаа

Шүүх/ Үе шат	Эрүүгийн шүүгч		Иргэний шүүгч		Захиргааны шүүгч	
	Ээдрээ төвөгтэй	Хөнгөн	Ээдрээ төвөгтэй	Хөнгөн	Ээдрээ төвөгтэй	Хөнгөн
Шүүх хуралдааны өмнөх шүүгчийн ажиллагаа	1570	590	925	420	1580	610
Шүүх хуралдааны үеийн шүүгчийн ажиллагаа	1480	378	695	238	825	265
Шүүх хуралдааны дараах шүүгчийн ажиллагаа	408	410	533	176	2100	640
Нийт	3458	1378	2153	834	4505	1515

Ажлын байрны дүр зураг

Энэхүү судалгааны хүрээнд хэрэглэсэн гол аргын нэг бол хронометраж бөгөөд шүүгчийн ажлын ачааллыг тодорхойлох нэг үндсэн арга зам нь ажлын 5 өдрийн туршид сонгон авсан талбаруудад шүүгчийн өдөр тутмын үйл ажиллагааны ажиглалт юм. Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч ажлын 5 өдрийн дунджаар өдрийн ажлын цагийн 22%

³⁰ 2017 оны байдлаар Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч дунджаар жилд 50.5 хэрэг шийдвэрлэдэг гэж үзвэл үүний 56.7 хувийг тооцсон болно.

буюу 120.7 минутыг (2 цаг) хэргийн материалтай танилцах, хавтаст хэрэгт түүвэр хийх, урьдчилсан хэлэлцүүлэг хийх зэрэг ажилд, 36% буюу 199.3 минутыг (3 цаг 19 минут) шүүх хуралдаан даргалах болон шүүх хуралдааны бүрэлдэхүүнд ороход зарцуулдаг бол үүний дараагаар өдрийн ажлын цагийн 34% буюу 190.3 минутыг (3 цаг 10 минут) шийтгэх тогтоол бичих, шүүх хуралдааны тэмдэглэл хянах ажлуудад зарцуулдаг байна. Эндээс эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч шүүх хуралдаанаас өмнөх болон шүүх хуралдааны үеийн үйл ажиллагаанд зарцуулах цаг өдөр тутам өндөр байгааг харж болно. Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч ажлын 5 өдрийн дунджаар өдрийн ажлын цагийн 24% буюу 134.9 минутыг (2 цаг 14 минут) хавтаст хэрэгтэй танилцах, шүүхээс гарах эрх зүйн акт боловсруулах зэрэг ажилд, 33% буюу 188.2 минутыг (3 цаг 8 минут) шүүх хуралдаан даргалах болон шүүх хуралдааны бүрэлдэхүүнд ороход зарцуулдаг бол үүний дараагаар өдрийн ажлын цагийн 18% буюу 100.9 минутыг (1 цаг 40 минут) шүүхийн шийдвэр боловсруулах, хянах, албажуулах, шүүх хуралдааны тэмдэглэл хянах, баталгаажуулах ажлуудад зарцуулдаг байна. Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч ажлын 5 өдрийн дунджаар 1 өдөрт ажлын цагийн 55% буюу 245.4 минутыг (4 цаг 5 минут) хавтаст хэрэгтэй танилцах, шүүхээс гарах эрх зүйн акт боловсруулах, нотлох баримт цуглуулах зэрэг ажилд, 9% буюу 39.4 минутыг (39 минут) шүүх хуралдаан даргалах болон шүүх хуралдааны бүрэлдэхүүнд ороход зарцуулдаг бол үүний дараагаар өдрийн ажлын цагийн 5% буюу 22.8 минутыг (22 минут) шүүхийн шийдвэр боловсруулах, хянах, албажуулах, шүүх хуралдааны тэмдэглэл хянах, баталгаажуулах ажлуудад зарцуулдаг байна. Эндээс захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч шүүх хуралдаанаас өмнөх үеийн үйл ажиллагаанд цаг хугацаа их зарцуулж буйг харж болно. Гэхдээ, энэ бүхэн нь шүүгч ажлын цагаар ажлын байран дээр хийж гүйцэтгэж байгаа үйл ажиллагаа болон тэдгээрт зарцуулж буй хугацааны дүр зургийг гаргаж байгаа ба шүүгч хүн хэрэг шийдвэрлэх бүхий л үе шатанд гүйцэтгэх ёстой стандарт үйл ажиллагаа дээрх хронометражийн үр дүнд бүрэн дүүрэн гарч ирэхгүй байгаа юм. Энэ нь шүүгч нар тэдгээр ажлуудын багагүй хэсгийг ажлын бус цагаар ажил дээрээ болон гэртээ хийж байгааг давхар нотлон харуулж байна. Мөн энэ нь чанарын судалгааны явцад олсон мэдээллээс тодорхой харагдсан болно.

Хавсралт 2. Анхан шатны шүүхийн шүүгчийн орон тоо, ажлын нормативыг тогтооход харгалзах хүчин зүйлсийн талаарх зөвлөмж

Шүүх, иргэд, олон нийтэд шүүхийн үйлчилгээг бүрэн хүргэхийн тулд шүүхийн нөөцийг буюу шүүгч, шүүгчийн туслах, шүүхийн захиргааны бусад ажилтныг зохистой хуваарилах асуудалтай тулгардаг. Шүүхээр шийдвэрлүүлэхээр ирсэн бүх хэрэг маргааныг шийдвэрлэхэд хэдэн шүүгч, шүүгчийн туслах, шүүхийн захиргааны бусад ажилтан шаардлагатайг тооцоолсноор шүүх, шүүгчийн ажлын ачааллыг нарийвчлан хэмжих боломжтой³¹.

Олон улсын практикт шүүгчийн ажлын ачааллыг тооцох, үнэлэхэд дараах гурван уламжлалт аргачлалыг хэрэглэдэг: Тодорхой хэрэг, маргаанд зарцуулж буй минутаар ачаалал тооцох буюу “Хэргийн ачааллаар үнэлэх аргачлал” /*the weighted caseload method*/, Делфи /*Delphi method*/ аргачлал, Норматив аргачлал /*the normative method*/. Тухайн аргачлалын онцлогийг харьцуулан авч үзэхэд дараах онцлог харагддаг.

1.Хэргийн ачааллаар үнэлэх аргачлал нь хэргийг маргааны төрөл, нарийн төвөгтэй байдлаар нь ялгаж, шүүгчийн ижил төсөөтэй хэрэг шийдвэрлэсэн давтамж, зарцуулсан хугацааг тодорхойлсны үндсэн дээр шүүгч тодорхой хэрэг маргаан хянан шийдвэрлэхэд зарцуулсан нийт цагийн нийлбэрийг тооцон гаргадаг. Энэхүү томъёолол нь хэргийн ачааллын үнэлгээг гаргана. Тус аргачлал нь хэргийг нарийн төвөгтэй байдлаар нь жишиж/хэмжсэний үндсэн дээр шүүгчийн ажлын ачааллыг тодорхойлдог боловч практикт дээр шүүгчийн гүйцэтгэдэг бусад ажиллагааг тооцон оруулаагүй юм. Түүнчлэн энэхүү аргачлал нь шүүгчийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанаас өмнө болон дараа гүйцэтгэсэн ажлыг тооцдоггүйгээрээ шүүгчийн ажлын ачааллыг дутуу үнэлдэг талтай.

Хэргийн ачааллаар үнэлэх аргачлал нь шүүгчийн ажлын ачаалал, шүүхийн нөөцийн хэрэгцээг тодорхойлоход түгээмэл хэрэглэгддэг аргачлал юм³². Тус аргачлал нь Америкийн нэгдсэн улсад 1970-д оноос хойш хэрэглэгдэж бүрэн хэвшсэн байна. “Мужийн шүүхүүдийн үндэсний төв” нь энэхүү аргачлалын судалгааг 11-н мужид хийсэн бөгөөд 2000 оны байдлаар АНУ-ын 15 муж тус аргачлалаар шүүгчийн ажлын ачааллыг тооцон гаргаж байна³³.

Европын улсуудын хувьд ХБНГУ 1970-д оны эхэн үед хэргийн ачааллын судалгааг анхан болон давж заалдах шатны шүүхүүдэд хийж байсан³⁴ бөгөөд энэ чиглэлээр нэлээн туршлага хуримтлуулсан нь Нидерланд улс юм³⁵. Сүүлийн жилүүдэд “хэргийн ачаалал” нь судалгааны ач холбогдол бүхий сэдэв болж тус сэдвийн хүрээнд олон судалгаа, шинжилгээний ажил хийгдэж байна. Тухайлбал, шүүхийн удирдлага зохион байгуулалтыг сайжруулах, боловсронгуй болгох үүднээс Бельгийн вант улсын хууль зүйн яамнаас хэргийн ачааллын талаар хэд хэдэн судалгаа хийсэн бол, Швейцари улс мөн сүүлийн жилүүдэд цөөнгүй судалгаа хийжээ.Шүүгчийн ажлын ачааллыг судалж буй дээрх туршлагыг нэгтгэн үзвэл,

1. Судалгаанд хамрагдах шүүх, хэрэг маргааны төрлийг сонгох
2. Тодорхой нэг хэрэг маргааныг хянан шийдвэрлэхэд хийгдэж буй ажиллагааг тодорхойлох
3. Хэрэг маргааныг хянан шийдвэрлэхэд шүүгчийн зарцуулж буй дундаж цагийг тооцоолох
4. Өөр өөр төрлийн хэрэг маргаан хянан шийдвэрлэхэд хийгдэж буй төстэй ажиллагаануудын дундаж цагийг тооцоолох

³¹ Cf Wisconsin Director of State Courts Office, Judicial Needs Assessment 2006, Final Report, p.7.

³² Cf Stenz, “Improving Weighted Caseload Studies in Limited Jurisdiction Courts”, 1988-1989 The Justice System Journal 13, no.3, p.379.

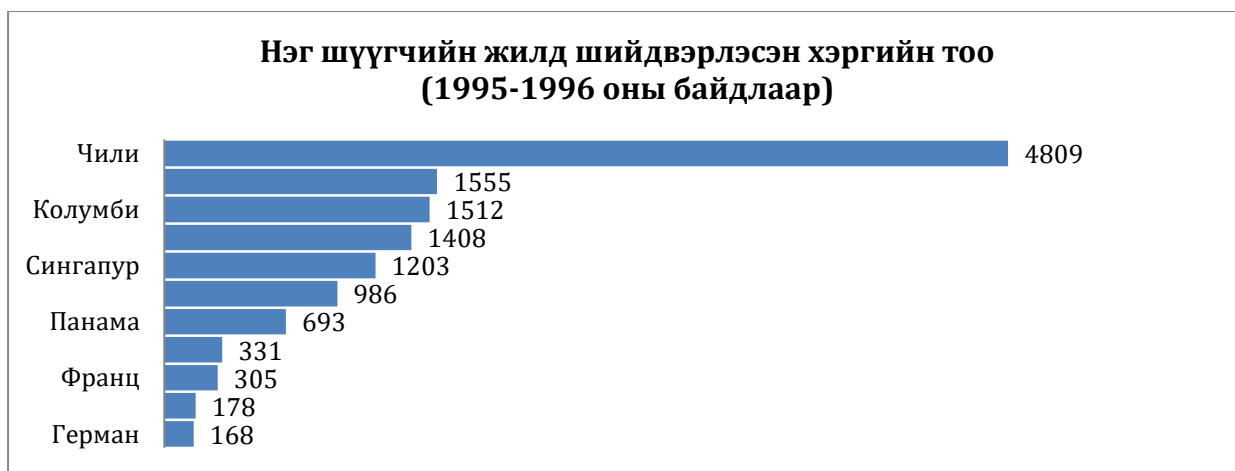
³³ Cf. B.J.Ostrom et al., Florida Delphi based-Weighted Caseload project, History of the Project, 2000, pp.3 et seq.

³⁴ ‘Richterzeitstudien’ Cf. Bundesrechtsanwaltskammer, Tatsachen zur Reform der Zivilgerichtsbarkeit, Vol.II,1974 pp.60 et seq.; Bundesrechtsanwaltskammer, Tatsachen zur Reform der Zivilgerichtsbarkeit, Vol.I,1974 pp.182 et seq.; G.Griebeling, Die Arbeitszeit des Richters, DRiZ 71pp.228 et seq; R.Zwiesele&R.Bender, ‘Betriebswirtschaftliche Methoden und Vorschläge zur Verbesserung der Justizorganisation’;

³⁵ R.Depre et al., Etude de faisabilité de la mise en euvres d’un instrument de mesure de la charge de travail destine au siege, p.3.

5. Шүүгчийн ажиллаж буй дундаж цагийг 1 хэрэг, маргаанд зарцуулсан хугацаагаар үржүүлэхэд тодорхой 1 хэрэг маргаан хянан шийдвэрлэх “ажиллагааны ачаалал” гарна
6. Үүссэн хэрэг бүрийг “ажиллагааны ачаалал”-р үржүүлснээр тухайн хэрэгт зарцуулах нийт хугацаа гарна
7. Тодорхой 1 хэргийг хянан шийдвэрлэхэд ногдох шүүгчийн дундаж цагийг тооцно.
8. Тодорхой 1 хэрэг хянан шийдвэрлэхэд зарцуулсан нийт хугацааг шүүгчийн ажлын дундаж цагт хуваана

2.Норматив аргачлал³⁶ нь шүүгчийн ажлын ачааллыг тооцоход эдийн засгийн хувьд хамгийн хэмнэлттэй бөгөөд маш энгийн аргын нэг гэж үздэг. Норматив аргачлал нь нэг тойрогт байршилтай шүүхүүдийн хэргийн ачааллыг харьцуулах замаар буюу тухайн тойрог дахь нийт хэргийн тоог нийт шүүгчдийн тоонд хувааж гаргадаг. Ингэснээр нэг шүүгчид оногдох хэргийн тоог ойролцоогоор гаргадаг. Тус аргачлалын сул тал нь хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны **дундаж практик** нь **зохистой практик** гэж тооцоход хүргэдэг нөхцөл байдал юм.

Эх сурвалж: Court performance around the world. World bank technical paper No.430

Хүснэгтээс үзэхэд тус аргачлалаар тооцох нь дараах сул талтай. Юуны өмнө тухайн улс орнуудын шүүх тогтолцооны онцлог, шүүхийн үйл явцтай уялдаатай бөгөөд харилцан адилгүй байдаг. Тэрчлэн хүн амын тоо, гэмт хэргийн статистикийн өсөлт зэрэг нь шүүхийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлдэг болох нь харагдаж байна.

3.Делфи аргачлал нь шүүгчийн ажлын ачааллыг тооцохдоо тухайн салбарын шинжээч, мэргэжилтэн /шүүгч болон хуулийн салбарын бусад мэргэжилтэн/ нарын санал дээр үндэслэн өөр өөр төрлийн хэрэг, маргаанд зарцуулагдах дундаж хугацааг тооцон гаргадаг. Тус аргачлалаар шүүгчийн ажлын цагийг урьдчилан тооцоолон гаргаснаар шүүхийн нөөцийн хэрэгцээг тодорхойлдог. “Делфи” аргачлал нь “Хэргийн ачааллаар үнэлэх” аргачлалтай төстэй боловч шүүгчийн ажлын ачааллын үнэлгээ нь субъектив бөгөөд зорилтот бүлгийн тодорхой туршлагаас хэт хамааралтай байдаг сул талтай.

Дээрх гурван аргачлал нь шүүхийн хэргийн ачаалал шүүгчийн ажлын ачаалалд хэрхэн хамаарч буй тоон үзүүлэлтийн харилцан уялдааг гаргаснаар шүүхүүдэд шүүгчийн ажлын ачааллыг үнэлэхэд хэрэглэгддэг үндсэн хэмжүүр болдог ач холбогдолтой байна. Хэдий тийм боловч эдгээр аргачлал нь шүүгчийн ажлын ачааллыг бүрэн хэмжээгээр хангалттай тооцоолох аргачлал болдоггүй. Тухайлбал, шүүгчийн хэрэг үүсгэхээс өмнөх, шүүхийн шийдвэрийн дараах болон шүүгчийн гүйцэтгэдэг бусад ажлыг тэр бүр тооцоолдоггүй байна.

³⁶ Монгол Улсын хувьд шүүгчийн хэргийн ачааллыг энэхүү аргачлал дээр үндэслэн гаргаж байгаа нь харагдаж байна.

АНУ-ын Холбооны болон мужийн шүүхүүд шүүх, болон шүүгчийн ажлын ачааллыг тооцоолоходоо тухайн мужийн нутаг дэвсгэрийн хэмжээ, хүн амын тоо, өмгөөлөгчдийн тоо, шүүгчийн ажил үүргийн шаардлагаар өөр муж, газруудад явахад зарцуулсан хугацаа зэргийг харгалзан үзэж тухайн муж бүрийн онцлогт тохируулан дээрх гурван аргачлал дээр үндэслэсэн *Hybrid буюу Холимог* аргачлал боловсруулсан байдаг.

Дээрх гурван уламжлалт арга дээр суурилан, Монгол Улсын шүүх институцийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачааллыг холимог аргачлалаар тооцсон үр дүн бол энэхүү судалгааны тайлан, дүгнэлт, санал зөвлөмж болно. Энэхүү аргачлалын хүрээнд дараах таван хүчин зүйлсийг харгалзан шүүгчийн ажлын ачааллыг тооцох нь зүйтэй байна.

1. Хэргийг хянан шийдвэрлэж буй шүүгчийн хэрэг үүсгэхээс өмнөх, хэрэг үүсгэсний дараах буюу тухайн хэргийг хянан шийдвэрлэхэд гүйцэтгэж буй бүхий л ажиллагааг тооцсон;
2. Шүүх хуралдааны **хугацаа** ба **чанарыг** ажлын байрны зураг авалтад тулгуурлан харьцуулан тооцсон;
3. Шүүгчийн жилд ажиллаж буй дундаж цаг.³⁷
4. Нэг жилд шүүгчийн хэрэг хянан шийдвэрлэсэн нийт тоог тооцсон;
5. Тухайн анхан шатны шүүхэд ажиллаж буй шүүгчдийн тоо;

Дурдсан хүчин зүйлсийн эхний 2 хүчин зүйлс өмгөөлөгчийн үйл ажиллагаа, прокурорын үүрэг, хариуцлага, хэргийн зохигч болон нэхэмжлэгчийн зан хандлага, эрх зүйн соёл, хууль шүүхийн мэдлэгээс ихээхэн хамаардаг хувьсах хүчин зүйлс болно.

Дараагийн бүлэг хүчин зүйлс бол шүүгчийн шүүхийн шийдвэр бичиглэх, гаргах шууд хэлэхэд шүүгчийн бүтээгдэхүүн үйл явцтай уялдаатай хүчин зүйлс болно.

Анхан шатны шүүхийн шүүгчийн орон тоо, ажлын нормативыг тогтоох хүчин зүйлсийг тухайн судалгааны үр дүнд тулгуурлан тогтоож болох талаар дараах санал зөвлөмжийг дэвшүүлж байна.

- Эрүү, иргэн, захиргааны анхан шатны шүүхийн хувьд аль алинд нь ачаалал их байгааг харгалзаж, наад зах нь УИХ-аас тогтоосон шүүхийн ажиллавал зохих орон тоонд хүргэж ажиллуулах, мөн шүүгчийн орон тоог нэмэгдүүлэх, иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн орон тоог 40 хүртэл хувиар нэмэгдүүлэх шаардлага байна.
- Шүүгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлж буй хүчин зүйлд Шүүхийн ёс зүйн хороонд тайлбар гаргах асуудал хамаарч байна. Иймээс тухайн хэрэг хянан шийдвэрлэгдэж дуусаагүй үед тухайн хэрэгтэй холбоотой гомдлыг талууд гаргах нь шүүгчийн сэтгэлзүйд нөлөөлөх, улмаар шүүгчид шүүгчийн хараат бус байдлыг хөндөж байгаа эсэхэд цаашид анхаарах шаардлагатай.
- Судалгааны явцад шүүгч нарын зүгээс ажлын ачааллыг нэмэгдүүлж буй хүчин зүйлд шүүгчийн туслах, шүүхийн нарийн бичгийн даргын ажлын байрны тогтвор суурьшил ба ур чадвар нөлөөлдөг гэж үзсэн. Энэ нь тухайн ажилтны цалин нийгмийн баталгаатай холбогдох учраас эдгээр ажилтны орон тоо, цалин, нийгмийн баталгааг хангахад анхаарах шаардлагатай.
- Шүүгчийн ажлын ачааллыг нэмэгдүүлэхэд хэргийн оролцогч талуудаас нотлох баримт гаргаж өгөхгүй байх ажиллагаа нөлөөлж байна. Иймээс хэргийн оролцогч буюу талуудаас нотлох баримтыг хуульд заасан хугацаанд гаргаж өгөхгүй байгаа байдалд анхаарал хандуулж, хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгоход анхаарах шаардлагатай.
- Шүүгчийн ажлын ачаалалд хэргийн оролцогч талуудаас шүүх хуралдааныг хойшлуулах байдлаар ачааллыг нэмэгдүүлж байна. Иймээс ШЕЗ-өөс тухайн асуудлыг нарийвчлан судлах шаардлагатай.
- Судалгааны явцад шүүгчийн ачаалал төдийгүй, шүүхийн туслах, нарийн бичгийн ажлын ачааллын асуудал давхар хөндөгдөж буйтай холбоотойгоор ажлын

³⁷ National Council of Juvenile and Family courts, Juvenile and Family Court Journal 64, no.2, Spring, 2013

ачааллын судалгааг цаашид бусад шүүхийн тамгын газрын нэгжүүд дээр хийвэл зохино.

Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачааллын хувьд:

- Судалгаанд хамрагдсан 6 дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны нэг шүүгчид 73.4 хэргийг шийдвэрлэхэд 229 өдөр зарцуулж байгаа хэвийн ачаалалтайг судалгаа харуулж байгаа, мөн эрүүгийн хэргийн шүүгчид жилд 75 хэрэг шийдвэрлэхэд ачаалал хэвийн байна гэснээс үзвэл Монгол улсын хэмжээнд нэг эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч 75 хэрэг шийдвэрлэдэг байхаар ажлын ачааллын норматив тогтоох боломжтой байна.
- Судалгаанд хамрагдсан 6 дүүргийн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчид ногдох хэргийн тоо харилцан адилгүй байгаа тул ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлж аль болох нэг шүүгчид 75 хэрэг ногдох байдлаар ачааллыг хуваарилах шаардлагатай.

Иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачааллын хувьд:

- Судалгаанд хамрагдсан 6 дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны нэг шүүгчид 310 хэргийг шийдвэрлэхэд 323 өдөр зарцуулж байгаа нь ачаалал харьцангуй ихтэйг харуулж байна. Шүүгч жилд 230 өдөр ажиллана гэж үзвэл 93 өдрөөр ажлын ачаалал илүү байгаа бөгөөд үүнийг ажлын өдөр болон амралтын өдөр ажиллаж нөхөж байна. Илүү ажиллаж буй 93 өдөр нь ажлын 744 цаг болж байгаа бөгөөд шүүгч жилд 1840 цаг ажиллах ёстой гэж үзвэл 40 хувиар илүү ачаалалтай ажиллаж байна.
- Иймд шүүгчийн орон тоог нэмэгдүүлэх шаардлагатай байгаа ба тухайлбал 6 дүүрэгт шүүгчийн орон тоог 31-ээр нэмэгдүүлэх тооцоолол гарч байна.

Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчийн ажлын ачааллын хувьд:

- Монгол Улсын Их Хурлын 2016 оны 42 дугаар тогтоолын 2 дугаар хавсралтаар Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд 20 орон тооны шүүгч ажиллахаар баталсан боловч өнөөг хүртэл 5 шүүгчийн орон тоо дутуу ажиллаж байна. Иймээс тус шүүхэд батлагдсан орон тооны шүүгчийг дээрх тогтоолд заасны дагуу томилох; Шүүгчийн орон тоо дутуу байгаатай холбоотойгоор шүүгч нарт улирлаас хамаарсан ачаалал үүсч байгаа тул энэхүү ачааллыг бууруулахын тулд дээр дурдсан шүүгчийн орон тоог нэмэх талаар анхаарах шаардлагатай.
- Судалгаанд хамрагдсан орон нутгийн шүүхүүд Төв болон Өвөрхангай аймаг дахь захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчид Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгчидтэй харьцуулахад харьцангуй ачаалал багатай байгаад дүн шинжилгээ хийж, Улаанбаатар хот болон орон нутгийн шүүгчийн ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлэхэд анхаарах;